

УДК 393.1(477.86)

DOI: <http://dx.doi.org/10.30970/his.2024.56.12482>

ТРАДИЦІЙНІ ПОХОРОННО-ПОМИНАЛЬНІ ЗВИЧАЇ ТА ОБРЯДИ НА ПОКУТТІ

Володимир ГАЛАЙЧУК

Львівський національний університет імені Івана Франка
кафедра етнології

вул. Університетська, 1, м. Львів, 79000, Україна

e-mail: halay_czuk@ukr.net

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-7780-5876>

У статті комплексно розглянуто традиційні похоронно-поминальні звичаї та обряди на Покутті: уявлення про смерть, потойбічний світ і душу, народні прикмети, які віщують смерть, способи полегшення агонії, виготовлення домовини, обмивання тіла, обрядження покійного, чування при мерцеві, безпосередньо похорон, поминальні обіди, жалобу, облаштування меморіального знака на могилі, випадки магічного використання атрибутів померлого тощо.

Дослідження виконане в основному на польових матеріалах автора, зафіксованих упродовж 2015–18 рр. у понад тридцяти населених пунктах Городенківщини, Снятинщини, Тлумаччини, Коломийщини та Косівщини. Водночас залучено матеріали Оскара Кольберга, Франтішка Мрочка, Олени Кисілевської, Осипа Михайлецького, Ангіна Онишука, Івана Волошинського, Михайла Паньківа та інших відомих дослідників традиційної культури покутян.

Констатовано про збереження на різних етапах покутської похоронно-поминальної обрядовості низки архаїчних за походженням і вочевидь ще дохристиянських елементів, а також про зумовлені плином часу зміни і втрати у цій сфері. Зокрема привертає увагу побутування на Покутті в минулому ігор при мерцеві під загальною назвою «Лубок» або «Грушка»; почасти ще збереженого звичаю роздавати «за простибіг» від імені померлого його старі речі – так звані «дарів через деревище»; звичаю «сокотити душу» в хаті покійного в першу ніч після похорону.

Ключові слова: етнологія, Покуття, поховально-поминальна обрядовість, звичаї, вірування, уявлення про смерть і померлих

Традиційні похоронно-поминальні звичаї та обряди як важлива складова народної культури українців привертали увагу дослідників віддавна. Водночас у загальному ця тема залишається недостатньо висвітленою в науковій історіографії, зокрема що стосується окремих етнографічних районів України.

Покутські терени у вказаному контексті репрезентовані ще порівняно добре*. Насамперед варто згадати про розділ «Похорон» у 1-му томі «Покуття» Оскара

---

* У цьому дослідженні використано матеріали з таких населених пунктів: смт Чернелиця, сс. Вербівці, Вікно, Вільхівці, Далешове, Дубки, Копачинці, Кунисівці, Незвисько, Олієво-Королівка, Поточище, Семаківці, Слобідка, Чортовець, Ясенів-Пільний Городенківського р-ну; смт Печеніжин, сс. Велика Кам'янка, Ворона, Жукотин, Малий Ключів, Перерив, Спас, Товмачик, Черемхів Коломийського р-ну; сс. Микитинці, Пістинь, Рожнів, Стопчатів, Уторопи Косівського р-ну; сс. Волосів, Камінне Надвірнянського р-ну; смт Заболотів,

Кольберга (матеріали із с. Чортовець та околиць Городенки), дотичні відомості міфологічно-світоглядного характеру знаходимо й у 3-му томі цієї праці¹. Чималий розділ «Похоронні звичаї та обряди» вміщено в описі Снятинського повіту Франтішка Ксаверія Мрочка². Підрозділ «Похорон» у структурі родинних обрядів містить розвідка Юзефа Шнайдера про людинність Печеніжина³. Окремі пов'язані з похоронною тематикою відомості зі с. Бортники бачимо у розвідці Станіслава Пйотровіча⁴. Короткий нарис Наталії Кобринської під назвою «Мрець» зі с. Белелуя вмістив у своїй праці Борис Грінченко, – це матеріали про ігри при мерцеві, похоронна пісня і записи деяких звичаїв⁵. В «Етнографічному збірнику» і «Матеріялах до української етнології» було опубліковано змістовні матеріали Олени Кисілевської (с. Товмачик)⁶, Осипа Михайлецького (с. Тростянець)⁷, Антіна Онищука (с. Карлів – тепер с. Прутівка)⁸, Івана Волошинського (с. Далешове)⁹. Два невеликих рукописних записи з Покуття ввів у науковий обіг Зенон Кузеля у своїй відомій праці про «посижіне» й забави при мерцеві¹⁰.

Сучасний історіографічний зріз репрезентують аналітичні дослідження Михайла Паньківа¹¹ та Людмили Левіновської¹². Серед іншого, вони містять і нові матеріали, переважно з Городенківщини. Поминальним мотивам у народ-

---

сс. Белелуя, Видинів, Горішне Залуччя, Джури, Долішне Залуччя, Завалля, Іллінці, Красноставці, Потічок, Прутівка, Рудники, Русів, Стецева, Тростянець Снятинського р-ну; сс. Бортники, Гарасимів, Гончарів, Жабокруки, Жуків, Яківка Тлумацького р-ну Івано-Франківської обл. Назви районів подаються станом на час запису, тобто до реформи 2020 р.

¹ Oskar Kolberg, *Pokucie. Obraz etnograficzny*, т. I (Kraków, 1882), 214–223; т. III (Kraków, 1888).

² Franciszek Xawery Mroczo, *Śniatyńszczyzna. Przyczynek do etnografii krajowej*, cz. 1 (Lwów, 1897), 75–83.

³ Józef Schnaider, “Lud Peczeniżyński”, cz. II. *Lud : Organ Towarzystwa Ludoznawczego*, т. XIII (Lwów, 1907), 106–109.

⁴ Stanisław Piotrowicz, “Znachorka i wróżka Jewdokia Wojczuk. Materiały folklorystyczne ze wsi Bortnik na Pokuciu”. *Lud : Organ Towarzystwa Ludoznawczego*, т. XIII (Lwów, 1907): 118–129, 216–232.

⁵ [Борис Грінченко], *Изъ усть народа. Малорусскіе рассказы, сказки и пр.* Б. Д. Грінченко (Черниговъ, 1901): 26–27.

⁶ Олена Кисілевська, “Похоронні звичаї й обряди в селі Товмачику, Коломийського повіта”. *Етнографічний збірник*, т. XXXI–XXXII (Львів, 1912): 299–302.

⁷ Осип Михайлецький, “Похоронні звичаї й обряди в селі Тростянці, Снятинського повіта”. *Етнографічний збірник*, т. XXXI–XXXII (Львів, 1912): 302–315.

⁸ Антін Онищук, “Похоронні звичаї й обряди в селі Карлові, Снятинського повіта”. *Етнографічний збірник*, т. XXXI–XXXII (Львів, 1912): 315–338.

⁹ Іван Волошинський, “Похоронні звичаї і голосія в Городенщині”. *Матеріяли до української етнології*, т. XIX–XX (Львів, 1919): 194–213.

¹⁰ [Зенон Кузеля], “Посижіне і забави при мерци в українськiм похороннiм обрядi, подав Зенон Кузеля (Конєць)”. *Записки Наукового товариства імени Шевченка*, т. СХХІІ (Львів, 1915): 103–160. Це матеріали Віктора Левицького з сіл Волосів і Камінне (137) та М. Дідика з с. Перерив (140–141).

¹¹ Михайло Паньків, “«Мамко моя, зозуленько моя...» (Похоронно-поминальні звичаї і обряди на Покутті)”. *Берегиня* 1 (2002): 37–54. *Передрук*: Михайло Паньків, “Похоронно-поминальні звичаї і обряди на Покутті”. *Наукові Записки [Івано-Франківський краєзнавчий музей]*, вип. 5–6 (Івано-Франківськ, 2001): 50–75.

¹² Людмила Левіновська, “Картографування похоронно-поминальної обрядовості на Покутті”. *Вісник Прикарпатського університету. Історія*, вип. 20 (Івано-Франківськ : ПНУ ім. В. Стефаника, 2011): 238–246.

ному календарі покутян присвятила статтю Анастасія Кілар¹³, залучивши результати своїх обстежень із двох десятків населених пунктів Снятинщини і Городенківщини. Змістовні польові записи з Покуття опубліковано й у фундаментальному виданні «Етнографічний образ сучасної України»¹⁴.

Усе ж, глибокий знавець народної традиції М. Паньків на нестачу наукової літератури про похоронно-поминальну обрядовість на Покутті нарікав недаремно¹⁵. Зважаючи на обширні терени дослідження (А як кажуть на Косівщині: «*Чим хатка, тим инча гадка*»), її кількість, а часто і повнота охоплення теми справді недостатні. Суттєвий ступінь новизни цьому дослідженню забезпечують матеріали, які автор виявив у населених пунктах Городенківщини, Снятинщини, Тлумаччини, Коломийщини та Косівщини у 2015–18 рр.¹⁶ Мета розвідки – на основі зазначених джерел комплексно описати й охарактеризувати похоронно-поминальні звичаї та обряди покутян.

Уявлення про смерть. За уявленнями з Тлумаччини: «Смерть – то баба. Має писок шерокий, очи великі як у товарини, ніс шерокий і голову велику. Ніг не має, лише толуб, бо йде в повітря. І рук не має, бо єї коса то очи. Утне очима як косоў. Таку має їдь. На шиї має фустинку, щоби втирати писок, бо має великий. Жадного місце не має і перепочине тільки де-будь як птах»¹⁷. На Коломийщині Смерть уявляли як «жінку в кістках і шкірі тільки, з косою, мітлою чи серпом у руках»¹⁸, «в виді високої худої жінки з косою, граблями і віником. Часом як забіжить до хати який чужий пес, то кажуть, що то смерть увійшла»¹⁹. На Снятинщині це «баба з косоў, мітлоў, з граблями і лопатоў – без мньиса, лиш кости. [...] Ўна приходит з косоў, мітлоў, вильми і лопатоў. Косоў зігне, граблями згребе, мітлоў змете, лопатоў прики'дає, а душу віжене

¹³ Анастасія Кілар, «Поминальні мотиви в календарній обрядовості українців Покуття (на матеріалах із Городенківського та Снятинського р-нів)». *Народознавчі зошити* 1 (2017): 233–245.

¹⁴ *Етнографічний образ сучасної України : Корпус експедиційних фольклорно-етнографічних матеріалів*, голов. ред. Ганна Скрипник, т. 5 : Поховально-поминальні звичаї та обряди (Київ, 2020). Це матеріали М. Паньківа із с. Вербівці (131–134) та смт Заболотів (141); Лідії Артох із сіл Слобідка (134), Малий Ключів (135), Горішне Залуччя (141) і Долишне Залуччя (141); Ірини Коваль-Фучило з м. Косів (135–137; на жаль, у цьому ґрунтовному записі складно відділити покутські елементи від гуцульських); Тіни Момот із с. Пістинь (138–139).

¹⁵ Паньків, «Мамко моя, зозуленько моя...» (Похоронно-поминальні звичаї і обряди на Покутті), 37.

¹⁶ Архів Львівського національного університету імені Івана Франка (Далі – Архів ЛНУ ім. І. Франка), ф. Р-119, оп. 17, спр. 713-Е («Польові етнографічні матеріали до тем «Календарна обрядовість» і «Народна демонологія», зібрані у Городенківському районі Івано-Франківської області 03–14 липня 2015 р.»); Там само, спр. 715-Е («Польові етнографічні матеріали до тем «Календарна обрядовість» і «Народна демонологія», зібрані у Снятинському районі Івано-Франківської області 28 червня – 10 липня 2016 р.»); Там само, спр. 717-Е («Польові етнографічні матеріали до тем «Календарна обрядовість» і «Народна демонологія», зібрані у Тлумачському, Коломийському і Городенківському районах Івано-Франківської області 30 червня – 08 липня 2017 р.»); Там само, спр. 719-Е («Польові етнографічні матеріали до тем «Календарна обрядовість» і «Народна демонологія», зібрані у Косівському і Коломийському районах Івано-Франківської області 27 червня – 06 липня 2018 р.»).

¹⁷ Piotrowicz, «Znachorka i wróżka Jewdokia Wojczuk. Materiały folklorystyczne ze wsi Bortnik na Pokuciu», 230.

¹⁸ Schnaider, «Lud Peczenizyński», 204.

¹⁹ Кисілевська, «Похоронні звичаї й обряди в селі Товмачику, Коломийського повіта», 299.

з кіла»²⁰; «дужи страшна баба, зубата, с косоў, з віником, з граблями»²¹; трапляються уявлення про Смерть у подобі мухи: «Єк слабый є у хакі, а єк коло него лігає муха, то кажут, шо се смерть лігає»²². На Городенківщині казали, «що смерть вігледає, як жінка, має лиш шкіру і кости, з косов у руках, зуби закушені. Той, що умирає, видит тай чесом каже, що в головах смерть стоїт кланцата, зубата» (с. Далешове)²³.

Як відомо, «хоч крути – не крути, а все треба умерти». Все ж, Смерть начебто можна було обманути. Зокрема на Покутті знають відому дослідникам казку «Смерть за куму», як чоловік узяв собі в куми Смерть, а коли прийшла пора помирати – обманом поклав замість себе у «деревище» і пустив на сім літ на воду²⁴.

Якщо одне за одним мерли немовлята, то аби здурити Смерть, наступного новонародженого до хрещення передавали крізь вікно, а в куми брали перших стрічних: «В них ме'рли діти: народили сі – і вмє'рли, народило сі – і знов вмєрло, дівчинка і хлопчик. І радьби, шо через вікно... як ше сі їдно народьби – через вікно... не'сти їго... перене'сти їго через вікно надвір, як до хресту не'сти. Ну але ті діти, вже ме'рли хреще'ні вони... Ну але вже третю дитину вони через вікно перене'сли, і кого зди'бають, то'го брати за хресних. Це вже таки на правду бу'ло. Ну і здиба'ют то'го, шо він був конюхом. А вона була агрономом, – це для неї бу'ло негонорово... Ну і другу жінку таку здиба'ют. Так же, така колгоспниці собі. Ну але вони мусіли піти додому перебрати сі, так же не бу'дут йти. То вони їх посадили не в хаті, а в літній кухні, окремо. Бо там лікар з Чернелиці прийшов, голова колгоспу, ше якіс там госкі. Ну та й жиють. Ше дві доньки' мала» (с. Далешове)²⁵, «Бу'ло так, шо діти роди'ли си і вмирали, то відтак як уже трета дитина си вроди'ла, то через вікно мамі давали, шо вже відтак жи'ли діти. Чи тазда' давав, чи хреще'ні, чи хто, – то я вже не знаю. То це бу'ло в селі» (с. Белелуя)²⁶. Зафіксовано і традицію «продавати» дітей у таких випадках: «Як діти вмирають, то продавали тим, щьо в них діти є. При'їдеш, даст тобі гроши, ти о'змеш дитинку на руки та й скажеш – це моє. Продає тобі, бо тобі добре си веде'» (с. Джурів)²⁷.

Уявлення про потойбіччя і душу. Нерідко стверджують, мовляв, «шьє ніхто не прийшов з того світа нам не сказав, як там» (с. Прутівка)²⁸, «ше

²⁰ Михайлецький, «Похоронні звичаї й обряди в селі Тростянці, Снятинського повіта», 302.

²¹ Онищук, «Похоронні звичаї й обряди в селі Карлові, Снятинського повіта», 318.

²² Там само.

²³ Волошинський, «Похоронні звичаї і голосія в Городенщині», 195.

²⁴ Онищук, «Похоронні звичаї й обряди в селі Карлові, Снятинського повіта», 319.

²⁵ Архів ЛНУ ім. І. Франка, ф. Р-119, оп. 17, спр. 713-Е, арк. 40.

²⁶ Там само, спр. 715-Е, арк. 76.

²⁷ Там само, арк. 52.

²⁸ Там само, арк. 86.

ніхто не видів, аби приходи'ли [з тамтого світу]» (с. Яківка)²⁹. Відповідно, живим не дано знати, як виглядає потойбіччя.

Усе ж, деякі уявлення про облаштування «тамтого» світу трапляються. Для прикладу, показовою є така розповідь: «Я не знаю, чи це правда, чи не, але мені такий сон снів си... Мені сусіда снила си, шо я дес йду на цвинтар, а вона над гробом сидит. Ніби гріб отворе'ний, вона сидит тако ноги переплела... А я тіки ка'жу: “Вуйно, ви як устали!?” А вона каже: “Ади – встала”. Я ка'жу: “Йой, та й ек на тім світі?” А вона каже: “Та', як на цім”. А я ка'жу: “Та й ек, вуйно, ек?... Ви бу'ли... – бо в них повмирили діти, – ви бу'ли з Владом?” (Його глина вбила). А вона каже: “А тут не гово'рє, лиш си ви'жут. – І каже: – Тут тако купка'ми, купка'ми сиде': за кого дают за прости'біг, за померших, – такі чисте'нькі, біле'нькі; а за кого за прости'біг не дают – такі наглі, чьорні, нещісливі люди”. І я відтепер вже даю за всіх, помінаю. Бо такий сон приснив си – я пробудила си – мокра чисто, з мене цюри'т... “Тут не гово'рє, лиш си ви'жут” – бо ж там тіла нема» (с. Рудники)³⁰.

Душу людини уявляли «в виді нетлі або мухи, яка літає по хаті там, де є мерлець»³¹. На Снятинщині вірили, що душа людини може бути у голові, серці, легенях, печінках чи цілому тілі³². Якщо бачиш, як падає зірка, то це нібито «нечистий» скидає душі з неба: «Кожду зірку тримає душьє. Кілько зірків, тільки душів, а він, щез би, летит в повітря, хапає зірки і фурьєє до землі»³³.

Ще за життя дотримувалися певних норм, порушення яких могло вплинути на потойбічне існування душі (своєї чи когось із рідних). Скажімо, не вільно було справляти у воду «малу потребу», «бо дають те пити на тамтому світі»; не вільно прати у п'ятницю, бо за те на тамтому світі дають пити «золу»³⁴.

Щоб не скривдити душі своїх померлих дітей, матері не споживали ягід та фруктів до освячення: «Перед святим Іваном не годиться їсти матерям, котрі ховали дітей, ні вишень, ні черешень, тому що дитя буде на тамтому світі плакати; перед Спасом також жодна з матерів не скуштує яблука перед освяченням, доки не дасть убогому “за простибіг”, посвятивши. Яблука, які дали убогим, перетворюються в золото, яке отримує дитина з рук Творця, натомість з'їдене до освячення гнітить як каміння на шиї її дитини на тамтому світі»³⁵, «Мама-небожска, вони дуже по'стили, і вони ніколи не їли череше'нь, доки не посві'тет. Доки не дає за прости'біг. Бо в них умерла дівчинка, і вони казали, шо то йдут усі діти, Матір Божя веде, – всі несут по галузочці, а одна не несе.

²⁹ Архів ЛНУ ім. І. Франка, ф. Р-119, оп. 17, спр. 717-Е, арк. 15.

³⁰ Там само, спр. 715-Е, арк. 33.

³¹ Кисілевська, “Похоронні звичаї й обряди в селі Товмачику, Коломийського повіта”, 299.

³² Михайлецький, “Похоронні звичаї й обряди в селі Тростянці, Снятинського повіта”, 306.

³³ Piotrowicz, “Znachorka i wróżka Jewdokia Wojczuk. Materiały folklorystyczne ze wsi Bortnik na Pokuciu”, 121.

³⁴ Schnaider, “Lud Peczenizyński”, 204.

³⁵ Mroczko, *Śniatyńszczyzna*, 45.

Кажуть: “А чо’ ти не маєш галузочки?” А вона каже: “Ну, бо мама мо’я сама попоїла, мені не да’ла”. То вони враз, небожска, яблуко чи черешню – мусили впере’д посвітити, дати за прости’біг, а потому їсти. Бо казали, шо діти на тім світі хоте’ так само поживи» (с. Рудники)³⁶, «Я до Спаса яблука їм. Це в кого вмирали діти, то як у мене вмерла дитинка, то я стараю сі – тобі, тобі дати, аби мо’я ніби там дитина на тім світі та’кож мала. Аби не закривала очі, шо одні діти мають, другі не мають» (с. Незвисько)³⁷. Коли ж хто з дітей бив землю поперед собою, казали, що на тамтому світі б’є свою матір по животі³⁸.

Хліб після випікання охолоджували водою, трактуючи це як полегшу для душі: «Єк вибирає си с печі хліб, то треба іго зараз умити зимноў водоў, бо душі у Аді лиш тільки холоду мають»³⁹, «Хліб вітігає сі, поскладає сі, тоди водов холодно в поміє сі зверху. Бо казали таке баба наші, шо кілька тим душім, шо в пеклі... то таке гі холоду то’го дає сі. Так хліб той зверху помити холодно в водов, як ві’бере сі з пе’чі» (с. Жуків)⁴⁰, «Се вже ми вітігали хліб з печі – і обливали водов, аби він був холодний. А тому ми обливали, шо хліб каже: “А чо’ ти мене не обхолоджуєш? А мене пічье...” Хліб той говорить. Тіко ті душ’єчки мають холоду» (с. Яківка)⁴¹, «Хліб холодил: трошки водою обмий – будеш мати тільки відхоло’ди на тім світі» (с. Поточище)⁴².

Бачити душі нібито можуть малі діти: «То маленькі діти бачать душу. Мому сину бу’ло десять місяців, як тато помер. Я кажу – Любик, ідем до дідуся... А він каже – діді тут. І він постійно дивився на стіну, на лампочку, постійно говорив. Ну, так, як дитина... І в той день пішов, бо він ше не ходив» (с. Стопчатів)⁴³.

Загроза завчасної смерті. Певними діями людина начебто могла накликати на себе чи на когось завчасну смерть. Зокрема повсюдно вірять, що небезпекою господареві та його сім’ї загрожувала побудова хати на так званому «нечистому пляцу»: де колись тримали «домашнього чорта», місця чиєїсь загибелі, смерті взагалі, пожариська, північні й західні окапини зі старої хати, перехрестя, дороги, стежки, границі, межі, болотисті місця, бузиниська, корчунки від плодкових дерев, *су’тичі (шутічі, су’тища, смі’тиська)*, також мости і провалля (*верте’би*)⁴⁴.

³⁶ Архів ЛНУ ім. І. Франка, ф. Р-119, оп. 17, спр. 715-Е, арк. 32.

³⁷ Там само, спр. 717-Е, арк. 42.

³⁸ Schnaider, “Lud Peczen izyński”, 204.

³⁹ Онищук, “Похоронні звичаї й обряди в селі Карлові, Снятинського повіта”, 326.

⁴⁰ Архів ЛНУ ім. І. Франка, ф. Р-119, оп. 17, спр. 717-Е, арк. 7.

⁴¹ Там само, арк. 18.

⁴² Там само, спр. 713-Е, арк. 68.

⁴³ Там само, спр. 719-Е, арк. 22.

⁴⁴ Див.: Володимир Галайчук і Роман Сілецький, “Народні повір’я про “нечистий пляц” на Покутті”.

Наукові студії : зб. наук. праць, вип. 10 : Освоєння простору: житло, поселення, регіон (Винники; Жешів; Львів : Априорі, 2017): 249–278.

Біля хати остерігались садити сосни, ялиці, ясени, деякі інші дерева. Зазвичай це загрожувало смертю господареві, однак не лише йому: «Сосна' на чийм ґрунті є, там не живе' тазда'» (с. Копачинці)⁴⁵, «Со'сну не можна садити коло хати, бо тазди не буде» (с. Далешове)⁴⁶, «Сосна на подвір'я – то господар з подвір'я. І таке в нас було» (с. Кунісівці)⁴⁷, «Кажут: де яли'ці – там вдовиці. 'Би ялиці перед хатов не були» (с. Жуків)⁴⁸, «Цей, шо копав керниці', Гриць, та й в керниці його вбило. То в них там ялиці була. Та й каже: “А, то в них була на подвір'ї ялиці, та й нема – пішов тазда”» (с. Яківка)⁴⁹, «Де в кого є багато ясі'ннів коло хати, та й там тазда довго не живе» (с. Поточище)⁵⁰, «Явори, клени, ялини не можна на подвір'ї садити. Шо на смерть» (с. Тростянець)⁵¹, «Плакучу березу, іву, вербу' плакучу – не можна біля хати садити, бо вони приносять смуток, жаль. Смереку та'кож не той, бо вона... Ану дивися – у Фа'ртихи, там був цілий ряд смерек – шо там доброго? Жінку вбили, баба вмерла, діти бідували... А в Леськи Храпко'вої та'кож смерека була. Ну а де Марія? Пішла і пропала... Бо з смереки колись вінки плели помершим, клали деревце', якщо хлопець чи дівчина померли, то рубали деревце із смереки, завітчували і клали на гріб» (с. Видинів)⁵².

Часто остерігалися, аби таке дерево не переросло хати: «А ялицю як посадите', як буде' велика, рїмно з хатов, – рубайте її верх або цілком. А тому, бо та людина гине. Той, шо посадив» (с. Яківка)⁵³, «Ялиці якщо виросте вище хати, то ті люди помрут» (с. Жабокруки)⁵⁴, «Кажут, шо коли хво'я переростає за гребі'нку, то в тій хаті хтось помирає» (с. Тростянець)⁵⁵.

Своєрідну мотивацію заборони садити дерево біля хати зафіксовано у Незвиську: «Перед хатов дерева не садили, 'би не йшло корінне до хати. Не можна садити нічо'. Якщо зайде' корінь до хати, то там тазди' вже не буде, а буде таздувати корінь. Шо ві'н робит сі хазяїном у хаті, а ви' вже там як непотрібна людина. Люди, якщо нидалеко є, то вікорчовують вітігають, аби того взагалі не було і корінне 'би не пускало до хати»⁵⁶.

Остерігались садити біля хати «дикі», одинокі дерева: «Кажут, дике, то, шо в лісі росте, не можна коло хати садити. Смере'ки, таке-о. Бо то дичина»

⁴⁵ Архів ЛНУ ім. І. Франка, ф. Р-119, оп. 17, спр. 713-Е, арк. 38.

⁴⁶ Там само.

⁴⁷ Там само, арк. 37.

⁴⁸ Там само, спр. 717-Е, арк. 6.

⁴⁹ Там само, арк. 15.

⁵⁰ Там само, спр. 713-Е, арк. 38.

⁵¹ Там само, спр. 715-Е, арк. 58.

⁵² Там само, арк. 18.

⁵³ Там само, спр. 717-Е, арк. 19.

⁵⁴ Там само, арк. 22.

⁵⁵ Там само, спр. 715-Е, арк. 59.

⁵⁶ Там само, спр. 717-Е, арк. 38.

(с. Спас)⁵⁷, «Не можна, шоби було одно дерево. Чи тополя, чи смерека... Має бути пара» (с. Ворона)⁵⁸. Недобре було тримати на обійсті сухе дерево: «Сухе дерево, кажуть, шо недобре, шоб було на подвір'ю. Сухе дерево – це призна'ка, шо всихає та господарка чи родина, шось там не веде сі, шо сухе дерево» (сміт Чернелиця)⁵⁹.

Дотримувалися й деяких інших, так би мовити, «побутових» застережень: коли з мотовила знімали моток, належало на нього поплювати і сказати: «Тьфу! мотовило, – абись голе ни ходило!» – інакше вмерла би та, котра зняла моток⁶⁰; не залишали порожньою піч: «Я ніколи не лишю порожню піч. Все кладу два кимаки'. Не можна. Не можна, аби піч була пуста. Бо якщо пуста піч, значит, буде пустувати й дім» (с. Незвисько)⁶¹; не вільно було ходити «до тилу», тобто уперед плечима, бо начебто помре мати⁶² тощо.

Смертю людині загрожувало руйнування святинь, особливо поширене в радянський період. Як приклад – в сміт Чернелиця неподалік каплички, біля якої моляться у випадку посухи, є символічна могила на місці загибелі одного з таких «активістів»: «В нас така капличка є, від дощу, то ходьи молитись. В нас один ту капличку завалив, то трактором голову відорвало так, шо полетіла аж на ту капличку, на то місце»⁶³.

Оминаючи тут обширну тематику відьомства, зазначу, що й поведінка звичайної людини у певні ритуально значущі моменти могла нести загрозу оточенню. Для прикладу, вірили, що коли невістка, вперше переступаючи поріг чоловікової хати, загляне у піч, до року «підуть» свекри: «Як ти йдеш за невістку, то йдеш до хати – у піч би 'с сі подивила, то старі повмирают» (сміт Чернелиця)⁶⁴, «Як приводи'ли молоду до молодого, то як хоче молода, аби живе'нько сі родичі забрали сі, бо вона йде суда за невістку, то вона як сі подивит у піч: всьо – до року тазди пі'дут. Старали сі ставати мама, чи тато, чи браті коло печи, аби невістка не прийшла і 'би не відкрила порожню піч» (с. Незвисько)⁶⁵, «Давно-давно казали, молода 'би прийшла 'би сказала “Слава Ісусу Христу” насампе'ред у хакі. Шоби не глянула в піч, бо потому буде на свекруху. Свекруха буде зла на ню. Шось там за яму казали, шо “яка в печі велика яма, аби така була в свекрухи”» (с. Рудники)⁶⁶.

⁵⁷ Архів ЛНУ ім. І. Франка, ф. Р-119, оп. 17, спр. 719-Е, арк. 34.

⁵⁸ Там само, арк. 21.

⁵⁹ Там само, спр. 713-Е, арк. 34.

⁶⁰ Kolberg, *Pokucie*, т. III, 150.

⁶¹ Архів ЛНУ ім. І. Франка, ф. Р-119, оп. 17, спр. 717-Е, арк. 40.

⁶² Schneider, “Lud Peczen iżyński”, 204.

⁶³ Архів ЛНУ ім. І. Франка, ф. Р-119, оп. 17, спр. 713-Е, арк. 43.

⁶⁴ Там само, арк. 68.

⁶⁵ Там само, спр. 717-Е, арк. 40.

⁶⁶ Там само, спр. 715-Е, арк. 33.

Прикмети на смерть. Існувало чимало ознак, які віщували смерть (або іншу біду, яка могла призвести до смерті, як-от хвороби, пожежа). Насамперед це була поведінка тварин.

На смерть, коли виє собака* : «Єк пес виє напрасно, то мертвец має бути»⁶⁷, «Пес як вив – недобре, шось він віщував, ікусь біду д' хаки» (с. Прутівка)⁶⁸, «Пес виє – це на смерть» (с. Прутівка)⁶⁹, «Казали, шо то недобре, як пес виє. Шо на смерть» (с. Завалля)⁷⁰, «Шос буде недобре в господарці, як собака виє» (с. Рудники)⁷¹, «Коли собака виє, то це на покійника» (с.мт Чернелиця)⁷², «Пес як в'є, тоже погано. Може, зима буде погана чи хтось в суїциді» (с.мт Чернелиця)⁷³, «Собака виє на смерть» (с. Кунисівці)⁷⁴, «І як собака виє, то казали, шос буде недобре» (с. Поточище)⁷⁵, «Як собака виє, то кажут – йой, шос буде недобре» (с. Незвисько)⁷⁶, «Собака як в'є, то шос, кажут, шо недобре» (с. Пістинь)⁷⁷, «Казали, шо як пси виют, то шос там сі стане» (с. Стопчатів)⁷⁸, «Кажут, шо се правда. Шо як виє собака – та й хтос умре» (с. Яківка)⁷⁹, «Пес якшо чує якусь біду, то стає і рує» (с. Гончарів)⁸⁰.

Коли чули виття собаки, приглядалися: «Єк пес ўє (рує), тримаючи голоў ў долину, то на смерть»⁸¹, «Собака єк виє вгору' – це на вогонь, а єк вдолину голову – на смерть. І яму єк гребе, тоже на смерть» (с. Джурів)⁸², «В котрий бік собака в'є, звідти має біда прийти» (с.мт Чернелиця)⁸³.

Якщо кіт пильно задивиться в хаті на образ (звикло якогось святого), то в тій хаті незадовго «буде мртвець» (с. Чортовець)⁸⁴.

Смерть віщує птаха, яка починає підлітати до людини чи битися у шибку: «Петрови Костиновому, як мала умерти теща, тай пташка перед ним ни давала му робити: він сапаў, а пташка усе сідає перед сапу»⁸⁵, «Єк синиці б'є си у вікно

* Водночас виття собаки часто сприймають як ознаку пожежі.

⁶⁷ Онищук, «По хоронні звичаї й обряди в селі Карлові, Снятинського повіта», 318.

⁶⁸ Архів ЛНУ ім. І. Франка, ф. Р-119, оп. 17, спр. 715-Е, арк. 6.

⁶⁹ Там само.

⁷⁰ Там само, арк. 25.

⁷¹ Там само, арк. 32.

⁷² Там само, спр. 713-Е, арк. 9.

⁷³ Там само.

⁷⁴ Там само.

⁷⁵ Там само.

⁷⁶ Там само, спр. 717-Е, арк. 40.

⁷⁷ Там само, спр. 719-Е, арк. 19.

⁷⁸ Там само, арк. 10.

⁷⁹ Там само, спр. 717-Е, арк. 16.

⁸⁰ Там само, арк. 35.

⁸¹ Михайлецький, «По хоронні звичаї й обряди в селі Тростянці, Снятинського повіта», 303.

⁸² Архів ЛНУ ім. І. Франка, ф. Р-119, оп. 17, спр. 715-Е, арк. 52.

⁸³ Там само, спр. 713-Е, арк. 9.

⁸⁴ Kolberg, *Pokucie*, т. III, 150.

⁸⁵ Онищук, «По хоронні звичаї й обряди в селі Карлові, Снятинського повіта», 318.

у зимі, то чоловік дес гине у дорозі, у снігах»⁸⁶, «Коли пташка б'ється в вікно, то це на покійника» (сmt Чернелиця)⁸⁷, «Як пташка б'є у вікно, то недобре. Помре хтось» (сmt Чернелиця)⁸⁸ (водночас: «Пташка в вікно б'єциці чи в хату влетить – на щасті» (сmt Чернелиця)⁸⁹).

Ознака смерті – крик сови біля хати: «[Смерть віщує] Виття псів, крик сови»⁹⁰, «Єк сова свищі коло хати, то ворожит смерть»⁹¹, «Як сова свище, то хтос умре» (с. Далешове)⁹², «Єк сова киўкає на хакі, то хтос умре»⁹³, «Як собака в'є, то на смерть. Або як сова...» (с. Жабокруки)⁹⁴, «Сова як кричить – мертвець буде» (сmt Чернелиця)⁹⁵.

Подекуди мало значення, у який саме бік кричить сова: «Як сова на хаті кричить, а обертає сі головов на північ, то там хтос умерти мусит» (с. Далешове)⁹⁶. Варто вказати, що голос сови не завжди сприймали як обов'язкову ознаку смерті: «Буде в хаті скоро померлий (мертвець), [...] коли сова на хаті гукає (кує) вночі (якби проте ніхто відразу по тому не помер, то відтак сподіватися належить великої радості)»⁹⁷.

Аналогічно сприймається каркіт ворони чи кранкання крука над хатою, кування зозулі, стукіт дятла у селі: «Як сова кричить або крук на оборі, то кажут, шо буде смерть у родині, а як понад село летит крук тай краче, то кажут, шо будут люди мерти в цілім селі» (с. Далешове)⁹⁸, «То, шо ворон дес краче, то на смерть. То й тепер так кажуть» (с. Белелуя)⁹⁹, «Єк ворона дуже картеї над хатою, то кажут: Когос вікартаї с хати»¹⁰⁰, «Як ворона летит селом, а кричить, то хтос має вмерти» (с. Далешове)¹⁰¹, «Коли ворона кряче чи зозуля кує коло хати, ворожать смерть або нещастя»¹⁰², «Смерть віщує зазуля, як кує в ночі, жовна, як ковтає коло хати, сова, як пугукає»¹⁰³, «[На смерть] Коли зозуля поблизу хати кує»¹⁰⁴, «Єк зазуля кує летючи понад хату або сидючи на хакі,

⁸⁶ Онищук, «По хоронні звичаї й обряди в селі Карлові, Снятинського повіта», 318.

⁸⁷ Архів ЛНУ ім. І. Франка, ф. Р-119, оп. 17, спр. 713-Е, арк. 9.

⁸⁸ Там само.

⁸⁹ Там само.

⁹⁰ Mroczko, *Śniatyńszczyzna*, 75.

⁹¹ Михайлецький, «По хоронні звичаї й обряди в селі Тростянці, Снятинського повіта», 303.

⁹² Волошинський, «По хоронні звичаї і голосія в Городенщині», 194.

⁹³ Онищук, «По хоронні звичаї й обряди в селі Карлові, Снятинського повіта», 317.

⁹⁴ Архів ЛНУ ім. І. Франка, ф. Р-119, оп. 17, спр. 717-Е, арк. 23.

⁹⁵ Там само, спр. 713-Е, арк. 9.

⁹⁶ Волошинський, «По хоронні звичаї і голосія в Городенщині», 195.

⁹⁷ Kolberg, *Pokucie*, т. III, 156.

⁹⁸ Волошинський, «По хоронні звичаї і голосія в Городенщині», 195.

⁹⁹ Архів ЛНУ ім. І. Франка, ф. Р-119, оп. 17, спр. 715-Е, арк. 78.

¹⁰⁰ Онищук, «По хоронні звичаї й обряди в селі Карлові, Снятинського повіта», 317.

¹⁰¹ Волошинський, «По хоронні звичаї і голосія в Городенщині», 194.

¹⁰² Schnaider, «Lud Peczenizyński», 113.

¹⁰³ Кисілевська, «По хоронні звичаї й обряди в селі Товмачику, Коломийського повіта», 299.

¹⁰⁴ Mroczko, *Śniatyńszczyzna*, 75.

то вікує душу з хати»¹⁰⁵, «Єк накоўтачь (дятель) коўтає у скіну хати, то має вікоўтати смерть»¹⁰⁶, «Як ковтачі' ко'втает в дерево в селі. То одні кажут, шо на добро, а другі кажут – шось відко'втає від хати» (с. Велика Кам'янка)¹⁰⁷.

Як лиху прикмету здебільшого трактують «спів» курки*: «Як курка співає як півень – шось віщує на недобре» (сmt Чернелиця)¹⁰⁸, «Курка як співає, то вона віщує на шось. Може хтось померти чи ослабнути» (сmt Чернелиця)¹⁰⁹, «Як курка піє – кажут, шось вона припіє. Хтось відійде або захворіє» (с. Копачинці)¹¹⁰, «Як курка піє, це хтос має вмерти» (с. Рудники)¹¹¹, «Курка як піє, казали, шо відай недобре» (с. Дубки)¹¹², «Як курка співає, то недобре» (с. Джурів)¹¹³, «Як курка, то вона вістку якусь недобру несе» (с. Жабокруки)¹¹⁴, «То, казали, шо недобре, як курка піє. Шо шос сі стане» (с. Стопчатів)¹¹⁵.

Трапляється, що звертали увагу, у який бік, «до хати» чи «від хати» курка співає: «Коли курка співає так, як когут, дивляться, в якому напрямку. Як співає від хати, ворожить на добре, коли ж до хати, то віщує смерть в хаті»¹¹⁶, «Як до хати курка піє, кажут, шос припіє доброго. А як від хати, то й кажут – ого, шос припіє... шос буде недобре: або шос здохне, або шос-то... таке-о» (с. Поточище)¹¹⁷, «То недобре, як курка піє. В нас тогди така була курка, після війни, та й в котрий бік піє, там уже вночі – горит вогні. Як собака виє – та'кій на тото» (с. Жуків)¹¹⁸. Звертали увагу й на інші особливості. Якщо курка «піє» разом з когутом вночі на поду – це добре, вона «припіє д'хаті» щось корисне; якщо ж піє деінде, то це зла прикмета, може щось від хати «відп'яти». Знов – якщо співає пополудні на порозі, це знак на те, що «мусить відп'яти газду, або газдиню, або дитину з хати» (сmt Чернелиця)¹¹⁹.

Зазвичай курку, яка «піяла», різали або збували в інший спосіб: «Як курка піє, різали відразу. Казали, шо недобре, шо вона шос наклика'є» (с. Белелуя)¹²⁰,

¹⁰⁵ Михайлецький, «Похоронні звичаї й обряди в селі Тростянці, Снятинського повіта», 303.

¹⁰⁶ Там само.

¹⁰⁷ Архів ЛНУ ім. І. Франка, ф. Р-119, оп. 17, спр. 717-Е, арк. 28.

* Спорадично трапляється уявлення, що курка співає від того, що має на язичку «пипоть». У с. Прутівка курку, яка починала «співати», називали «курій»: «Як курка піє, то казали, шо то курі'ї. То таке: ні когут ні курка. Різали видтак, та й всьо». – Архів ЛНУ ім. І. Франка, ф. Р-119, оп. 17, спр. 715-Е, арк. 86.

¹⁰⁸ Архів ЛНУ ім. І. Франка, ф. Р-119, оп. 17, спр. 713-Е, арк. 9.

¹⁰⁹ Там само.

¹¹⁰ Там само.

¹¹¹ Там само, спр. 715-Е, арк. 32.

¹¹² Там само, спр. 713-Е, арк. 9.

¹¹³ Там само, спр. 715-Е, арк. 52.

¹¹⁴ Там само, спр. 717-Е, арк. 23.

¹¹⁵ Там само, спр. 719-Е, арк. 9.

¹¹⁶ Schnaider, «Lud Peczen izyński», 112.

¹¹⁷ Архів ЛНУ ім. І. Франка, ф. Р-119, оп. 17, спр. 713-Е, арк. 9.

¹¹⁸ Там само, спр. 717-Е, арк. 6.

¹¹⁹ Kolberg, *Pokucie*, т. III, 152.

¹²⁰ Архів ЛНУ ім. І. Франка, ф. Р-119, оп. 17, спр. 715-Е, арк. 84.

«Курка піє – нидобре. Зарізати» (с. Русів)¹²¹, «Єк курка співає – віщює шос недобре. Тре' її зарізати, або продати, або ззісти» (с. Тростянець)¹²², «Як курка запіє – то та'кож недобре. Мо'я неня казала, шо оде курка піє, тре' зарізати, – певне, вже Василя в'зму'т на во'йну. Ну, сина. А дедя все кажут: “Е, воро'жиш...” – “Ай, ци воро'жу, ци не воро'жу, але треба таки ту курку зарізати”». Так шо зарізали ту курку. А він все-одно на во'йну пішов, а з во'йни не прийшов» (с. Белелуя)¹²³, «Як курка співає – недобре. Бу'ло так, шо йшла на вісілле' та й віднесла, а бу'ло так, шо зарізала» (с. Семаківці)¹²⁴, «Як курка співає, значит, шось недобре. Брали її живо рубали» (с.мт Чернелиця)¹²⁵, «Як курка піє – це недобре; заріжуть» (с. Чортовець)¹²⁶, «Як курка піє – треба відрубати їй голову» (с. Незвисько)¹²⁷, «Кажут, шо та'кій шос буде... шо недобре, 'би курка піяла. Заріжут, як піє» (с. Яківка)¹²⁸, «Шос то недобре, як курка піє. Голову відрубаят, та й всьо, білше піяти не буде» (с. Пістинь)¹²⁹, «Як курка запіє, то недобра прикмета, різали її. Голову на дривітню, і з'їли, і тихо» (с. Спас)¹³⁰, «Ну та кажут – йой, ади, каже, курка запіяла, шо' це вже буде? О, то то вже треба тоту' знищити курку. Шюю відтєла, та й у боріць. Це я знаю з прика'зок родичів» (с. Стопчатів)¹³¹.

Якщо її не збутися, то вона начебто здохне сама: «Як нибіщик деді слабували тай курка піяла; піє до полудне і від полудне. А вітак як уже умерли тай їх поховали, курка в рімний тиждень вийшла на двір тай як запіяла, стріпала крилами – тай лиш сі перевернула... І їх вітпіяла, і сама здохла» (с. Далешове)¹³².

На Снятинщині курку, що починала «піяти», спочатку «міряли»: «Куртя, єк піє – то хтос умре. Єк піє, то берут і мірют від стола до порога (усе перевертают) і шо прийде на поріг – ци голова, ци хвіст, то то утинают»¹³³, «Піяння курки віщює нещастя. Коли піє повернута дзьобом до хати, тоді належить сподіватися смерті, коли ж повертається в іншу сторону, це на зло менше. У такому випадку міряють нею хату від столу до порогу і тнуть ту частину тіла сокирою, яка на поріг випаде. Або голову, якщо голова на порозі

¹²¹ Архів ЛНУ ім. І. Франка, ф. Р-119, оп. 17, спр. 715-Е, арк. 72.

¹²² Там само, арк. 59.

¹²³ Там само, арк. 78.

¹²⁴ Там само, спр. 713-Е, арк. 9.

¹²⁵ Там само.

¹²⁶ Там само.

¹²⁷ Там само, спр. 717-Е, арк. 40.

¹²⁸ Там само, арк. 16.

¹²⁹ Там само, спр. 719-Е, арк. 19.

¹³⁰ Там само, арк. 29.

¹³¹ Там само, арк. 3.

¹³² Волошинський, “Похоронні звичаї і голосіня в Городенщині”, 195.

¹³³ Онищук, “Похоронні звичаї й обряди в селі Карлові, Снятинського повіта”, 318.

стане, і тоді її споживають, або тнуть хвоста, і тоді перестане п'яти. У цей спосіб усувається нещастя, яке мала курка своїм п'янням на хату спроводити»¹³⁴. У с. Тростянець такою куркою міряли хату від стіни до порога: якщо на поріг випадав хвіст, то рубали хвоста, а якщо голова, то голову, – але рубнути можна було лише раз. У такому випадку «нічого вадити не буде і лихо оминє», інакше курка може «прип'яти» й смерть¹³⁵.

Якщо курка билася у вікно, це сприймали як ознаку «на смерть» чи «на гості»: «Курка ік піє, то, казали, недобре. Або у вікно ік б'є си. Але це неправда. Ади – я жи'ю, а курка біла си у вікно» (с. Прутівка)¹³⁶, «Курка співає на біду. Шось має бути в родині. Або слабий, або похорон. То чекали цього чісу! А як курка скаче до вікна, то гості при'йдут, вона кличе гості» (с. Яківка)¹³⁷.

Прикмети смерті когось із домашніх часто стосуються явищ, пов'язаних із хатою: «Єк кіртина накидає купину д' хакі – то хтос ўмре»¹³⁸, «[Смерть віщує] коли кріт рие з хати на двір»¹³⁹, «[Смерть віщує] коли мурашки загніздяться під призьбою хати» (с. Рожнів)¹⁴⁰, «Є ростина, що зве ся щиріця: ек ўна віросте в приспі під хатоў – то ворожит, шьо ўна когос вікличе з хати на цвинтарь»¹⁴¹, «Як сі в хаті на землі сами робє хрести з соломи, з ріще, то буде вмерлец» (с. Далешове)¹⁴².

До смерті, коли певні предмети в хаті падають чи розтріскуються: «Буде в хаті скоро померлий (мертвець), [...] коли в хаті тріщать на голос (пукають на голос) лави і полиці»¹⁴³, «Єк двері, лава, стів, сволок пукоте самі від себе, то когос віпукают на цвинтарь. Ў котрі хакі піч западе си, там ўмерлец буде»¹⁴⁴, «Як має шо умерти, шос гримне на поду, або у шкіні, двері лускают, лава, вікна, полице» (с. Далешове)¹⁴⁵, «[Смерть віщує] лускання домашнього начиння»¹⁴⁶, «Як образ з шкіни може впасти, то то на смерть. Чи скло ні з сего ні з того тріскає на образі чи на чому – на смерть» (с. Кунісівці)¹⁴⁷. Промовистою, зокрема, є така розповідь: «В одної жінки, вона з Стецеві»,

¹³⁴ Mroczo, *Śniatyńszczyzna*, 65.

¹³⁵ Helena Grochowska, “Podania, wierzenia, i zwyczaje we wsi Trościańcu, w pow. śniatyńskim”. *Lud : Organ Towarzystwa Ludoznawczego we Lwowie*, rocz. IX (Lwów, 1903), 386.

¹³⁶ Архів ЛНУ ім. І. Франка, ф. Р-119, оп. 17, спр. 715-Е, арк. 6.

¹³⁷ Там само, спр. 717-Е, арк. 19.

¹³⁸ Михайлецький, “Похоронні звичаї й обряди в селі Тростянці, Снятинського повіта”, 303.

¹³⁹ Mroczo, *Śniatyńszczyzna*, 75.

¹⁴⁰ Ibid., 75.

¹⁴¹ Михайлецький, “Похоронні звичаї й обряди в селі Тростянці, Снятинського повіта”, 303.

¹⁴² Волошинський, “Похоронні звичаї і голосія в Городенщині”, 194.

¹⁴³ Kolberg, *Pokucie*, т. III, 156.

¹⁴⁴ Михайлецький, “Похоронні звичаї й обряди в селі Тростянці, Снятинського повіта”, 304.

¹⁴⁵ Волошинський, “Похоронні звичаї і голосія в Городенщині”, 194.

¹⁴⁶ Mroczo, *Śniatyńszczyzna*, 75.

¹⁴⁷ Архів ЛНУ ім. І. Франка, ф. Р-119, оп. 17, спр. 713-Е, арк. 9.

як умирав чоловік, то так як вечір перед тим – по сволюку так ударило, як сокиров. Такий лускіт, шо... І на другий день до вечіра умер чоловік» (с. Белелуя)¹⁴⁸.

Якщо на нитках, якими зшивається сорочка, самі собою в'яжуться (плетуться) вузли, власник зносить її у здоров'ї, якщо ж не в'яжуться, то вмре не зносивши (с. Спас)¹⁴⁹.

Недобре (смерть) у сім'ї віщує, коли з пікної лопати спадає хлібина чи паска: «Як сі хліб переверне з лопати сподом до гори, то буде смерть у родині» (с. Далешове)¹⁵⁰, «Як хлібина з лопати впаде – ну та казали, шо недобре. Або слабіськь, казали, або з худобиною шось може тамка бути такево, шо недобре. Кожний старав сі так, аби так на кій лопакі хліб покласти» (с. Жабокруки)¹⁵¹, «Як виверне сі з лопати – то погана прикмета, шось буде недобре в родині або у сім'ї» (с. Незвисько)¹⁵², «Ой, кажут, шос недобре, як упав хліб з лопати» (с. Поточище)¹⁵³, «За хліб кажуть, шо як паску печуть чи на Різдо, може, хліб, на великі све'та, шо якишо в печи шось витягував, чи воно тобі переве'рнеці, чи дес шось чи підпу'кнеці, чи нерівно, то казали, шо шос недобре» (с. Кунисівці)¹⁵⁴, «Паска, кажут, шо як саджєєш у піч, як не дай, Боже, переве'рнеш сю паску, то буде мертвец в хаті цього року. То треба дуже осторожно саджєти в піч паску, хліб, шоби не перевернути. Це і паска, і хліб, – це прикмета дуже погана» (с. Спас)¹⁵⁵.

У цьому ж розумінні сприймають випадки, коли хліб вдається з пустотами: «Як пусте в хлібові, шо може сі сховати мишка, то буде в хаті слабіськь. То казали – мишача гьєрка. Мишача гьєрка – то на слабіськь» (с. Незвисько)¹⁵⁶.

Коли хліб чи паска «підпукнулись» (розтріскалися), це можуть потракувати і як погану, і як добру ознаку. Водночас западання хліба, а особливо паски, розвалювання виробу завжди віщувало нещастя, здебільшого смерть: «[На смерть] Коли паска, всаджена у піч, розпадеться»¹⁵⁷, «Запало си – шос недобре» (с. Русів)¹⁵⁸, «Та кож воро'жили, шо як хліб запав си – та недобре. [...] А брата бу'ли засудили на десікь років, бо то служив в армії, а то був на'клеп, та й... А то кожного тижня пекли хліб. Та й вікігли неня той хліб з пе'чі та й ка'ут: «Йой, так оден запав си хліб, – не зна'ти, що це таке». Я кажу: “Ви мали

¹⁴⁸ Архів ЛНУ ім. І. Франка, ф. Р-119, оп. 17, спр. 715-Е, арк. 84.

¹⁴⁹ Kolberg, *Pokucie*, т. III, 150.

¹⁵⁰ Волошинський, «По хоронні звичаї і голосіня в Городенщині», 195.

¹⁵¹ Архів ЛНУ ім. І. Франка, ф. Р-119, оп. 17, спр. 717-Е, арк. 23.

¹⁵² Там само, арк. 40.

¹⁵³ Там само, спр. 713-Е, арк. 58.

¹⁵⁴ Там само, арк. 57.

¹⁵⁵ Там само, спр. 719-Е, арк. 31.

¹⁵⁶ Там само, спр. 717-Е, арк. 40.

¹⁵⁷ Mroczko, *Światyńszczyzna*, 75.

¹⁵⁸ Архів ЛНУ ім. І. Франка, ф. Р-119, оп. 17, спр. 715-Е, арк. 74.

штуркнуту його коче'ргов або шо". – *"Не, не штурхну'ла"*. Такий запав си хліб – страшне'. Ми не рахували, шо це братовий хліб або шо. Це хліб-таки. Лиш запав си в печі' оден хліб, і всьо. І відтак – засудили брата. І неня в'одно' – за той хліб, шо шос це має бути недобре» (с. Белелуя)¹⁵⁹, «Казали, шо як сєде паска, шо недобре. Ну, шос у хаті, видко, недобре, єк сіла паска. А єк пукне – то най собі пукне» (с. Пістинь)¹⁶⁰, «Як паска запалася – то хтось помре. Як трісла – то буде розкол. Посва'ряця, розі'йдуця. А бабка – може пукнути, як там перебо'рицили чогось одного» (с. Видинів)¹⁶¹, «Шось буде нелад у родині, якщо паска трісла чи підгоріла» (с. Чернелиця)¹⁶², «Хліб як пекли і буханочка трісла – ну та це добре, а як запало сі всередину – це недобре. То так, як і паска. Але са'ме паска розходило сі, аби була файна» (с. Далешове)¹⁶³, «Паска як трісне – то добре, а як сі запа'де, то недобре. А як пукне, то добре, казали. Як віросте і пукне» (с. Семаківці)¹⁶⁴, «Недобре в хаті, як сі запа'де паска» (с. Олієво-Королівка)¹⁶⁵, «Як паска запа'де сі насередині, то то на слабіськь, на смерть» (с. Жабокруки)¹⁶⁶.

Трапляється дещо відмінна мотивація «западання» хлібини: «Баба старенька казала, як клала хліб у піч: не відкривай двері не ходи, не рипай дверима, бо хліб потріскає. То недобре, то западут си мерцєм очі чи ше шось там. Бо як помру, та й мені западати сі очі будуть, як буду на катафельку» (с. Чернелиця)¹⁶⁷.

Смерть віщувало й «коли мамалига, викинута з начиння, у якому її готували, розпадеться»¹⁶⁸, «Єк кулешу зварє, а ўна си розколе – то знак, шьо розпаде си родина»¹⁶⁹.

До смерті нібито, коли каганець або свіча в хаті гасне без причини; коли хворому світять святу олію, а племінь свічі, запаленої до тієї церемонії, похиляється в сторону дверей, хворий помре, коли натомість іде вгору чи в іншу сторону – видужає (сс. Далешове¹⁷⁰, Іллінці¹⁷¹, Прутівка¹⁷², Тростянець¹⁷³). Коли палять сміття у тій хаті, в якій лежить хворий, а дим обертається до неї,

¹⁵⁹ Архів ЛНУ ім. І. Франка, ф. Р-119, оп. 17, спр. 715-Е, арк. 84.

¹⁶⁰ Там само, спр. 719-Е, арк. 20.

¹⁶¹ Там само, спр. 715-Е, арк. 16.

¹⁶² Там само, спр. 713-Е, арк. 56.

¹⁶³ Там само.

¹⁶⁴ Там само, арк. 58.

¹⁶⁵ Там само.

¹⁶⁶ Там само, спр. 717-Е, арк. 23.

¹⁶⁷ Там само, спр. 713-Е, арк. 65.

¹⁶⁸ Mroczo, *Śniatyńszczyzna*, 75.

¹⁶⁹ Михайлецький, «Похоронні звичаї й обряди в селі Тростянці, Снятинського повіта», 303.

¹⁷⁰ Волошинський, «Похоронні звичаї і голосія в Городенщині», 195.

¹⁷¹ Mroczo, *Śniatyńszczyzna*, 75.

¹⁷² Онищук, «Похоронні звичаї й обряди в селі Карлові, Снятинського повіта», 320.

¹⁷³ Михайлецький, «Похоронні звичаї й обряди в селі Тростянці, Снятинського повіта», 304.

«хворий помре певно»¹⁷⁴. Як виносять мерця і дим з погашеної свічки чи кадиліниці йде до дверей, ще поки ніхто з родини не помре, коли ж завертає до хати, це є ознакою, що смерть йде ще по другого (Снятинщина¹⁷⁵, с. Тростянець¹⁷⁶). Не годиться замітати хати, у якій є небіжчик, аби хтось знову з родини не помер, – сміття підсувають під катафалк. Спалювали його на городі одразу після виносу тіла з хати, при цьому дивилися: якщо дим йде до хати, хтось знову перенесеться до вічності, якщо ж догори або в іншу сторону, це добра ознака¹⁷⁷.

Близьку смерть когось із сім'ї провіщав напрямок диму від святвечірньої свічки: «Пересторогою є те, коли на святвечір із загашеної свічки дим йде до дверей – цього року в сім'ї хтось помре»¹⁷⁸, «Стояла свічка (пшениці чи сіль клали у стаканчик та й затикали свічку). Ту свічку світило сі, свічка горіла. І свічку засвічували, повечеріли чисто, відтак свічку котресь з дітей задувало і дивили сі, куди дим йде: як розходить сі по хаті, то вся родина буде вкупі, а якщо до дверей, то хтось відійде'. Якщо у вікна і до дверей, то хтось умре, якщо під комин – то це добре, якщо пішов туди дим» (с. Олієво-Королівка)¹⁷⁹, «На Світій вечір на свічку дивили си, як загасити: ци вона просто йде, ци йде в двері» (с. Прутівка)¹⁸⁰. Так само дивилися й за димом від погашеної «трійці» на другий Святвечір: «Єк на другий Світ-вечір гасє Тріцю, а дим справит си до дверей, то того року хтос ѓмре»¹⁸¹, «На другий Світій вечір, коли трійця горить (три свічки у такій формі дерев'яній, то називасця трійця), то коли уже гасили ті свічки, дивилися, куди дим йде: як догори – то будуть всі жити, а якщо падає вдолину, то хтось помре того року» (с. Видинів)¹⁸².

До смерті – коли в часі Вечері кому падала з рук ложка або зі столу падав шматок хліба: «Як на Сьвітій вечір пообсїдают сків, то котрому лишка упаде на землю, то каут, шо зле – може умерти» (с. Далешове)¹⁸³, «І лижка – на Світій вечір треба так тримати, щоб не впала. Кажут – як упа'де, то хтось з родини помре» (с. Копачинці)¹⁸⁴, «А лижка – не дай, Боже, аби впала на Світій вечір. Лижка і хліб. Хтось умре через рік. Аби хліб – не дай, Боже, аби впав на землю. Бо хтось сі скінчи'т» (с. Яківка)¹⁸⁵. Подекуди по Вечері обставляли лож-

¹⁷⁴ Mroczo, *Śniatyńszczyzna*, 75.

¹⁷⁵ Ibid., 77.

¹⁷⁶ Михайлецький, «Похоронні звичаї й обряди в селі Тростянці, Снятинського повіта», 304.

¹⁷⁷ Mroczo, *Śniatyńszczyzna*, 78.

¹⁷⁸ Левіновська, «Картографування похоронно-поминальної обрядовості на Покутті», 239.

¹⁷⁹ Архів ЛНУ ім. І. Франка, ф. Р-119, оп. 17, спр. 713-Е, арк. 31.

¹⁸⁰ Там само, спр. 715-Е, арк. 5.

¹⁸¹ Михайлецький, «Похоронні звичаї й обряди в селі Тростянці, Снятинського повіта», 304.

¹⁸² Архів ЛНУ ім. І. Франка, ф. Р-119, оп. 17, спр. 715-Е, арк. 15.

¹⁸³ Волошинський, «Похоронні звичаї і голосія в Городенщині», 194.

¹⁸⁴ Архів ЛНУ ім. І. Франка, ф. Р-119, оп. 17, спр. 713-Е, арк. 9.

¹⁸⁵ Там само, спр. 717-Е, арк. 20.

ками миску з кутею: якщо яка ложка перевернеться – це на смерть: «*Я ложки довкола миски притулювала: і ложка впала – і мама вмерла*» (с. Копачинці)¹⁸⁶.

До смерті – «коли ксьондз по Йордану приходить святити останню з ряду хату»¹⁸⁷. Подекуди ж лихою прикметою вважали, якщо їхньою хатою молода завершувала запрошення на весілля: «*Ану знов у нас – як молода кінчи'т просити – йой, коби не в мене...*» (с. Кунисівці)¹⁸⁸.

Коли у церкві дзвонили «комус в подушь» (за чиюсь душу) і вже перестали, «а серце само коўтне у крису і бомкне, то кажут, шьо зноў хтос борзо ўмре ў селі»¹⁸⁹.

До смерті – якщо на вінку в когось з молодих чорніє барвінок (с. Вербівці); коли вінок падає з голови¹⁹⁰.

Якщо бусол літає над двором, то помре хтось із молодих¹⁹¹.

Деякі прикмети пов'язані винятково зі смертю господаря або господині: «Єк паска перепукне си на двоє на Великдень, то розімрут си супруги»¹⁹², «Поки паску в піч всадять, приліплюють зісподу два колоси жита, складені хрестом. Коли ті колоски згорять, одразу ж або господар, або господиня мусять померти» (с. Іллінці)¹⁹³.

На смерть господаря: «Як в хаті газда має умирати, то часом шос с худоби мусит заревіти, сумує» (с. Далешове)¹⁹⁴, «Єк си пасішникови сивно бжьоли роє і багато меду наносі, то тому так си старают, бо то ўже послідний раз для свого газди»¹⁹⁵, «Єк сад дивно зацвите, то не тежко, аби тот газда не ўмер»¹⁹⁶.

На смерть господині: «Єк си комус дуже колопні ўрогі, то та газдиня має того року ўмерти»¹⁹⁷. Смерть їй віщувало, коли не тримався наліплений на другий Святвечір хрестик: «*На другий Світій вечір, то як вже робили вареники, то за'вжди ми з того тіста робили такі хрестики і чіпляли на образи, на двері, на сво'локи. І за'вжди казали, шо як впа'де хрестик цей, поки в нас сві'тять, то вона не добуде до другого року. Висів, поки свята не скінчаться, потім міг собі і відпасти, але головне, шоб він не відпав на Світій вечір, на Йордан, тих два дні*» (с. Чернелиця)¹⁹⁸. Так само – коли хлібина вивернулася з лопати:

¹⁸⁶ Архів ЛНУ ім. І. Франка, ф. Р-119, оп. 17, спр. 713-Е, арк. 28.

¹⁸⁷ Mroczko, *Śniatyńszczyzna*, 75.

¹⁸⁸ Архів ЛНУ ім. І. Франка, ф. Р-119, оп. 17, спр. 713-Е, арк. 35.

¹⁸⁹ Михайлецький, «Похоронні звичаї й обряди в селі Тростянці, Снятинського повіта», 303.

¹⁹⁰ Паньків, ««Мамко моя, зозуленько моя...» (Похоронно-поминальні звичаї і обряди на Покутті)», 40.

¹⁹¹ Там само.

¹⁹² Онищук, «Похоронні звичаї й обряди в селі Карлові, Снятинського повіта», 318.

¹⁹³ Mroczko, *Śniatyńszczyzna*, 75.

¹⁹⁴ Вошинський, «Похоронні звичаї і голосія в Городенщині», 195.

¹⁹⁵ Михайлецький, «Похоронні звичаї й обряди в селі Тростянці, Снятинського повіта», 303.

¹⁹⁶ Там само.

¹⁹⁷ Там само.

¹⁹⁸ Архів ЛНУ ім. І. Франка, ф. Р-119, оп. 17, спр. 713-Е, арк. 25.

«Єк хліб переверне си тогди, коли жінка вітігає з печи – то ўна ўмре»¹⁹⁹. Так само – коли запалася перша паска: *«Казала мама мо'я, небіжка... послідний той рік... ну, цей рік ше печут паску... помагают, – я замісила, і пательнички' склала, і принесла, – лиш вони мали всадити в піч. Ну, вони всадили в піч, і вже вздріли, шо та перша паска трошки запала сі, та й кажут: “Маріє, я вже на другий рік паски печи' не буду”.* Вже знали... І так стало сі. Заснули на три до'бі, та й...» (с. Далешове)²⁰⁰. Подекуди вважали, що коли господиня спекла паску настільки вдало, що ще їй так ніколи не вдавалася, «то це вже послідній раз пекла»: *«Якщо паски всі дуже гарні, значить, ти вже навчилася пекти паски, більше вже пекти не будеш – помреш» (с. Копачинці)²⁰¹, «Казали, що не дуже добре, як дуже добра паска вдає сі. Ліпше, 'би потріскала. А чого – не знаю. Шо, здаєці, колачі буду'т не дуже вдавати, як печут на весілле', чи шо. Ну шос було, толком вам не ска'жу. Шо кажут, ліпше, 'би десь трохи трісла» (с. Копачинці)²⁰², *«Шось кажут, як паска потріскала си, то ше дочекаю до другого року печи, ше буду на другий рік печи, як дочекаю» (с. Поточище)²⁰³.**

За випіканням паски можна було визначити й долю кожного з членів сім'ї, адже нерідко кожен виріб символічно пов'язували з кимось із домашніх: *«Чія паска ў печи западе си, тому не доўге жите»²⁰⁴, «Обшем, кожду паску комусь присвячувала, інакше її значила, інакший хрест. Залежно яка та паска випечеться, така буде доля на той рік у тої людини» (с. Копачинці)²⁰⁵, «Якшо паска сі запала – недобрый якийсь знак. А як росте паска, то значи'ли: це твоя паска, це твоя... – от каже, моя паска запалась, це недобра прикмета, чи я буду вмирати чи шо... То на кождей пасці інакший хрест був» (с. Чернелиця)²⁰⁶, «Колис як пекли паску, клали в блєшку хрестик з шутки, і так (Це я пам'ітаю, як мо'я мама робила): це була татова, це була мамина, це брата Івана, це брата Василя, а це моя. І відтак дивили си, котра найкраща. Було так, шо дес си підпукла, дес такаво, – але вся була файна» (с. Белелуя)²⁰⁷, *«Як паску пекли, каже – це бабка, а той каже: це тво'є, а це мо'є, – і котра підростає, то дуже добре, а котра не підростає, то вже...» (с. Гарасимів)²⁰⁸, «Як паска нефайна виходит, тріскає, то та людина буде вмирати. Казали: се мо'я, а се тво'я, а се тво'я паска...» (с. Гарасимів)²⁰⁹.**

¹⁹⁹ Михайлецький, «По хоронні звичаї й обряди в селі Тростянці, Снятинського повіта», 303.

²⁰⁰ Архів ЛНУ ім. І. Франка, ф. Р-119, оп. 17, спр. 713-Е, арк. 58.

²⁰¹ Кілар, «Поминальні мотиви в календарній обрядовості українців Покуття», 239 прим.

²⁰² Архів ЛНУ ім. І. Франка, ф. Р-119, оп. 17, спр. 713-Е, арк. 57.

²⁰³ Там само, арк. 58.

²⁰⁴ Михайлецький, «По хоронні звичаї й обряди в селі Тростянці, Снятинського повіта», 303.

²⁰⁵ Кілар, «Поминальні мотиви в календарній обрядовості українців Покуття», 239 прим.

²⁰⁶ Архів ЛНУ ім. І. Франка, ф. Р-119, оп. 17, спр. 713-Е, арк. 56.

²⁰⁷ Там само, спр. 715-Е, арк. 84.

²⁰⁸ Там само, спр. 717-Е, арк. 46.

²⁰⁹ Там само, арк. 51.

Смерть того чи іншого члена родини можна було передбачити і за всиханням посаженого у його честь дерева²¹⁰.

Інтуїтивно відчувати наближення смерті можуть діти: «Як гіти алилуйкають, носє процесю, робє хрестики, то буде в хаті вмерлец» (с. Далешове)²¹¹.

Людина і сама здатна відчути майбутню смерть когось із сім'ї чи родини. Наприклад, незадовго до смерті когось із близьких починає сипати праве око²¹², «Коли кого свербить праве око, то буде плач; коли свербить лівє, сміх і втіха»²¹³.

Чимало таких прикмет пов'язані зі сновидіннями. Зокрема смерть віщувало побачити уві сні хліб або пані чи кров²¹⁴, побачити уві сні полотно²¹⁵. Як сниться рілля чи дерево, що падає зрубане, – помре хтось у родині²¹⁶, «Єк снит си, шьо зуб віпаў, то віпаде хтос з родини»²¹⁷, «Єк снит си, шо зуб віпаў, а без крови, то умре хтос у родині дилекі. А єк снит си, шо зуб віпаў тай іде кроў, то хтос такі близький умре»²¹⁸, «Єк си снит розділений хліб, то також буде смерть»²¹⁹, «Як сі снит, шо зуб віпав, або корови, або хата [...], то буде смерть у родині» (с. Далешове)²²⁰, «Єк снит си дощ – то слози (хтось умре)»²²¹, «Як снит сі ничиста вода, то буде смерть» (с. Далешове)²²², «Як кому сне сі вмирлі, то кажут, що тому сне сі, що хотє с собов когос узети з родини*»; як снит сі, шо хтос з родини оре на своїм ґрунті, то мусит шос умерти; так само, як снит сі, шо копає на своїм ґрунті яму» (с. Далешове)²²³, «На небіжчика – це коли весілля сниться, коли зуб виривають, коли погода погана, дуже сильна буря сниться; від їзд в далеку дорогу. [...] Сіно сниться – це на смерть; шо корова кусає, шо зуби витігают або вибівають з кров'ю. Якщо верхні передні – то це на смерть чоловіка близького, якщо нижні – на смерть жінки. Якщо задні – то це на смерть дальніх родичів» (м. Косів)²²⁴.

²¹⁰ Паньків, «Мамко моя, зозуленько моя...» (Похоронно-поминальні звичаї і обряди на Покутті), 40.

²¹¹ Во лошинський, «Похоронні звичаї і голосія в Городенщині», 194.

²¹² Онищук, «Похоронні звичаї й обряди в селі Карлові, Снятинського повіта», 318.

²¹³ Kolberg, *Pokucie*, т. III, 156.

²¹⁴ Schnaider, «Lud Peczen izyński», 112.

²¹⁵ Онищук, «Похоронні звичаї й обряди в селі Карлові, Снятинського повіта», 318.

²¹⁶ Кисілевська, «Похоронні звичаї й обряди в селі Товмачику, Коломийського повіта», 299.

²¹⁷ Михайлецький, «Похоронні звичаї й обряди в селі Тростянці, Снятинського повіта», 303.

²¹⁸ Онищук, «Похоронні звичаї й обряди в селі Карлові, Снятинського повіта», 318.

²¹⁹ Михайлецький, «Похоронні звичаї й обряди в селі Тростянці, Снятинського повіта», 303.

²²⁰ Во лошинський, «Похоронні звичаї і голосія в Городенщині», 195.

²²¹ Онищук, «Похоронні звичаї й обряди в селі Карлові, Снятинського повіта», 324.

²²² Во лошинський, «Похоронні звичаї і голосія в Городенщині», 194.

* Згідно з іншим поширеним поясненням, померлі сняться на перемену погоди: «[Як небіжчик снівся], то днина міниться. На друге – або дощ, або погода. Як дощ – то погода. Як погода – то дощ» (с. Пістинь). – *Етнографічний образ сучасної України*, 138; «Кажут, шо мерці снили сі – буде погода вмирати» (с. Стопчатів). – Архів ЛНУ ім. І. Франка, ф. Р-119, оп. 17, спр. 719-Е, арк. 7.

²²³ Во лошинський, «Похоронні звичаї і голосія в Городенщині», 195.

²²⁴ *Етнографічний образ сучасної України*, 135.

Чи не найбільше прикмет-сновидінь на смерть (= сльози) знаходимо в добірці О. Кольберга: людина лізе нагору – дуже добре, а як удолину – дуже зле; випав зуб – вмере хтось з родини; місяць – чоловік чи жінка овдовіє; дощ – буде плач; рілля – смерть; весілля – буде смуток; нова хата – гріб, а стара – господа; скриня, куфер – буде «миртвець»; човен або пором – буде труна; полотно – на довгу дорогу, подорож; корова чорна – свідчить про смерть; корови у стаді – помер хтось у селі²²⁵.

Почасти співвідносні з попередніми й прикмети, безпосередньо пов'язані з тим, хто має вмерти: «Як рівчик на праві долони доходит до краю, то чоловік буде вмирати» (с. Далешове)²²⁶, перед смертю людині привиджуються родичі або сниться ксьондз, сниться, що їй повипадали зуби, така людина «охоче говорить про подорожі», зосереджено оглядає свої пальці й нігті, у неї тремтить праве око²²⁷, «Єк спит, а снила би си яма, шо він паде – то мертвец має бути»²²⁸, «На смерть – з родини хтось приходить, сницці. До чоловіка перед смертю сестри приходи'ли» (сmt Чернелиця)²²⁹. Частина таких прикмет стосується вигляду покійного в домовині, характеру похоронної ходи (Див. про це далі).

Приготування до смерті. Зачувши наближення смерті, людина «споріжеї душу»: дає розпорядження, робить заповіт, просить прощення у тих, перед ким завинила; також кличуть священика «сповідати і маслувати»²³⁰.

Прощення в загальному виглядало так: «Я виділа, як сусіда з моїм татом сі прощав. Тако каже: “Куме, прощайте мене”. – “Най Бог простит”. – “Другий раз”. – “Най Бог простит”. – “Третій раз”. – “Най Бог простит”» (с. Пістинь)²³¹.

Агонія. Способи полегшення вмирання. Як слушно вважають на Покутті: «Дошу а смерти не треба просити, бо це само при'йде» (с. Микитинці)²³². Одне ж із побажань старих людей для себе звучить так: «Прошу Бога недовгої по'стелі і смерти в щасливу годину» (сmt Чернелиця)²³³.

Повсюдно вірять, що «легку» смерть у Бога треба заслужити. Важко конають відьми, упирі та інші ворожбити. Довго мучаться перед смертю і загалом грішні, а особливо ще й невисповідані: «Ворожки' тежко вмирають» (с. Гарасимів)²³⁴, «Багато було таке, шо казали, шо ади – він має щ е' з л о г о б и,

²²⁵ Kolberg, *Pokucie*, т. III, 158–159.

²²⁶ Волошинський, “Похоронні звичаї і голосіня в Городенщині”, 194.

²²⁷ Mroczko, *Śniatyńszczyzna*, 75.

²²⁸ Онищук, “Похоронні звичаї й обряди в селі Карлові, Снятинського повіта”, 318.

²²⁹ Архів ЛНУ ім. І. Франка, ф. Р-119, оп. 17, спр. 713-Е, арк. 9.

²³⁰ Див. зокрема: Kolberg, *Pokucie*, т. I, 214; Волошинський, “Похоронні звичаї і голосіня в Городенщині”, 195–196.

²³¹ *Етнографічний образ сучасної України*, 135.

²³² Архів ЛНУ ім. І. Франка, ф. Р-119, оп. 17, спр. 719-Е, арк. 49.

²³³ Там само, спр. 713-Е, арк. 65.

²³⁴ Там само, спр. 717-Е, арк. 47.

і з цього не може вмерти» (сміт Чернелиця)²³⁵, «Тежко вмирати переважно тим людям, як вони злочинні багато, обговорюють, чи мішють у життя, чи сварки', прокло'ни...» (с. Далешове)²³⁶, «Як не годна вмерти, мучиці – то комусь зле зробив і не признався» (с. Копачинці)²³⁷.

У випадках, якщо людина довго не може сконати, використовують різні способи. Зокрема вірять, що допомагає в цьому відчитування «Псалтиря»: «Мучит си за ікис гріх великий. Тогди си наймає саўтирю тай гек читає прохідну дорогу тай лекше конає»²³⁸, «Тутка в нас жінка їдна – мучила сі шось два дни. Не могла скінчи'ти сі. Аж приходе сусідка (а мій чоловік робив палямарем), каже: “Ходи, відчитаєш «Савтиру», аби мама вмерла”. Бере мій старий ту книжку, відчитав ту молитву, – нім стали помолити сі – жінка скінчи'ла сі. Так нев кида'ло по по'стелі, як яблуком. Бо щ е з а є від неї. Бо щезає від неї всі тево... Осе я знаю, бо се я виділа на свої очі» (с. Яківка)²³⁹.

Поширений спосіб – перекласти конаючого на долівку і забрати з-під голови подушку, підклавши натомість під нього кожуха (зазвичай вовною додолу): «Має, однак, дехто забобон, аби не на ліжку сконати, але на землі, й аби не на подушці, пір'ям підсипаній (особливо пір'ям курячим), вмирати, але на шкірі від кожуха, і то на його гладкій стороні (на л и ч к у), – тоді смерть буде легша» (с. Чортовець)²⁴⁰, «Знявши хворого з ліжка, кладуть його на землі, засланій кожухом волосом досередини. Витягують з-під голови подушку і підкладають кожуха, дають до рук громницю, вливають води свяченої до уст або також відвар з тої*. Подушки, наповнені курячим пір'ям, перешкоджають швидкій розлуці душі з тілом»²⁴¹, «[...] вибирают єму з під голови подушку, а підкладають кожух, бо “пір'є ни дає сконати”»²⁴², «То шо мають т о г о, щ е з б и, то вмирают тежко. Хоче руку – передати – то вмере легше. То стелили кожух, як сі мучит. Як не дає руку, то сі довго мучит. Того, з во'внов, перевернули... і пхати під голову. То кажут – перемаже і таки вмере... Замордуєсь і таки вмере. Шо до кожу'ха не йде [той, щез би], і вже той чоловік вмере» (с. Поточище)²⁴³, «Шоб легше померла, стелили кожух шерстю догори, за плечима десь там, під плечі підстеляли, шоб полегшити. Ну, це вівця. А вівця – це друг Ісуса Христа, Господа Бога. Народився у... Мала, видно,

²³⁵ Архів ЛНУ ім. І. Франка, ф. Р-119, оп. 17, спр. 713-Е, арк. 43.

²³⁶ Там само, арк. 61.

²³⁷ Там само, арк. 66.

²³⁸ Онищук, «Похоронні звичаї й обряди в селі Карлові, Снятинського повіта», 321.

²³⁹ Архів ЛНУ ім. І. Франка, ф. Р-119, оп. 17, спр. 717-Е, арк. 19.

²⁴⁰ Kolberg, *Pokucie*, т. I, 214.

* Варто зазначити, що «тоя» (аконіг) – смертельно отруйна рослина, так що цей спосіб завершити агонію, вочевидь, був доволі дієвим.

²⁴¹ Mroczo, *Śniatyńszczyzna*, 75–76.

²⁴² Онищук, «Похоронні звичаї й обряди в селі Карлові, Снятинського повіта», 320.

²⁴³ Архів ЛНУ ім. І. Франка, ф. Р-119, оп. 17, спр. 713-Е, арк. 51.

якийсь гріх тяжкий, і треба спокутувати» (с. Видинів)²⁴⁴, «Кожух під голову клали, 'би на пір 'ї не вмирав. Давно' казали, шоби пір 'ї не класти в тру'нву, 'би не класти по'душку, коби класти зіллі, бо пір 'ї не перегниває» (с. Рудники)²⁴⁵, «Казали, з по'душки 'би йї взети покласти на кожух чи на що-небудь, 'би в'на не на по'душці, бо не може вмерти» (с. Джурів)²⁴⁶, «Чула, шо перевертали на кожух, як не могла вмерти» (с. Белелуя)²⁴⁷.

Специфічні способи знаходимо серед записів А. Онищука: «Єк хтос дужи мучит си, то має С к у с у (злого духа). Від с к у с и кладут під паху сьвченої с о л о н и н и тай сьвченої т о ї – то борше конає»²⁴⁸, «Єк ни можи сконати, то варє тою і дают єму кушіти тай умре зараз», «Єк хто мучит си, то кличут людей, може си трафіт межи ними іка щіслива душе та він борші сконає»²⁴⁹.

Рідкісний варіант виявлено і в с. Бортники «Як чоловік не може вмерти, бо єго мучит той щезби, то встругати дев'єть хрестів з соли, усмажити якби олій, всипати на то окріп, давати пити тай закусувати чісником без хліба; дідько тогди певне втече»²⁵⁰.

Подекуди лізли у такому випадку на хату і розчахували там вила: «[...] втикають один кінець вилий від сіна у верх хати, а за другий потягнуть»²⁵¹.

Для полегшення агонії робили діру в стрісі: «Бу'ла одна хата, оце там, де Параска Савіцка жи'ла, то все казали, шо там є той, ще'зло би, ді'дчик. Але чи се точно, чи не, не можу сказати... Та й на голову не було добре йї... Він то був добрий, але відтак як тазда вмирав, то мусів кому'с дати руку. А не – то мусіли робити в стели дьєрку, аби він вілеків, бо так душу не лишиєт» (с. Незвисько)²⁵².

В іншому варіанті вкручували у стару вербу, що росла біля обійстя, залізні свердла: «Я знаю, шо чула, якийс чоловік не міг дуже вмерти, то ходили до якогос ворожбита', то казав закручувати у стару вербу' якіс све'рлики. То я ті све'рлики виділа в тій вербі', бо то коло мо'ї тети недалеко було. Там ті све'рлики закручували і лишели, залізні, в старій вербі'. Росла на бе'резі там. Це тут в сусіднім селі було, у Рашкові, коло тої хати» (с. Олієво-Королівка)²⁵³.

Власникові «домашнього чорта», аби упередити важку смерть, належало «передати» його, подавши спадкоємцеві руку чи мізинця на лівій руці²⁵⁴.

²⁴⁴ Архів ЛНУ ім. І. Франка, ф. Р-119, оп. 17, спр. 715-Е, арк. 11.

²⁴⁵ Там само, арк. 33.

²⁴⁶ Там само, арк. 51.

²⁴⁷ Там само, арк. 76.

²⁴⁸ Онищук, «Похоронні звичаї й обряди в селі Карлові, Снятинського повіта», 318.

²⁴⁹ Там само, 321.

²⁵⁰ Piotrowicz, «Znachorka i wróżka Jewdokia Wojczuk. Materiały folklorystyczne ze wsi Bortnik na Pokuciu», 230.

²⁵¹ Михайлецький, «Похоронні звичаї й обряди в селі Тростянци, Снятинського повіта», 305.

²⁵² Архів ЛНУ ім. І. Франка, ф. Р-119, оп. 17, спр. 717-Е, арк. 38.

²⁵³ Там само, спр. 713-Е, арк. 48.

²⁵⁴ Володимир Галайчук, *Традиційні демонологічні уявлення українців про домашніх духів* (Львів, 2021), 324–327.

Людина важко конає, не може померти, якщо має в себе чуже. Його належало віддати: «Єк шос украў, то то їму ни дає умерати. Він кажи: Беріт то гет... – Тай ек озмут, то сконає»²⁵⁵, «Один чоловік у нас – ходив до церькви. Та й їкас їму сі сподо'бала трійці така. Те й він ту трійцу, як на Йордан воду пусвітили, він ту трійцу не заніс ду церькви, а пуніс дудому. Та й чи забув, чи так не повернув. І так трійці стояла. Пото'му, як він вже упав в ле'жу, шо вже слабій був, – і він не міг ніяк сконати. І мучив сі, і мучив сі, і день, і два, і тиждень, – і нарешикі хтос-то то додумав сі віднести ту трійцу до церькви. І віднесли до церькви, і чоловік сконав» (с. Спас)²⁵⁶. Якщо власника визначити було важко, еквівалент присвоєного треба було дати «за простибіг»: «Єк прела у съвета, або ушахрувала дес на прежі, то ек конає, то дуже си мучит, усе преде... То тогди борзо дают ї повісмо у руки, то зараз сконає. Вітак то повісмо дає си за простибіг»²⁵⁷.

Якщо людина конає, то будять того, хто би на той час спав у тій хаті, «аби ни заспаў мирце, бо вітак ек би устаў, то міг би си спудити мирце, або може і не ўстати»²⁵⁸.

Коли людина вже «відходить», дають їй у руки стрітенську свічку: «Як людина вмирає, дают в руки ту стріте'нну свічку, щоб так щасливо ішов на той світ, як та свічка горит ясно» (с.мт Чернелиця)²⁵⁹, «Свічку стрітневу дають, щоб дорогу покійному... [освітлювала]» (с. Кунісівіці)²⁶⁰, «На Стрітенні як сві'тимо свічку, то кажут, шо треба її два-три роки одну і ту саму' до церкви брати посвітити. Стрітенська свічка. Потому, як людина вмирає, то цю свічку світит сі, як людина відходить. Як шос тобі зле, то світиши свічку, вклікаєши та й молиши сі» (с. Спас)²⁶¹, «Кажут, шо добре стрітенську свічку запалити, як він умирає. Запальє, та й уклекнув, помо'ля сі, та й погорит та свічка, а тоді другу кладут, а ту...» (с. Пістинь)²⁶². За відсутності стрітенської використовували спасівську свічку: «На Спаса світы' овочі всякі, і свічки. І ті свічки став'ї, як людина помирає. І стріте'нську, а як хто не має стріте'нську, то спасівську» (с.мт Чернелиця)²⁶³. На Снятинщині використовували воскову свічку з «тріїці»²⁶⁴ чи свічку, з якою сім разів святили паску. Свічка мала бути восковою, «аби не вонела на тім свікі». Вважали, що «хто тут

²⁵⁵ Онищук, «Похоронні звичаї й обряди в селі Карлові, Снятинського повіта», 321.

²⁵⁶ Архів ЛНУ ім. І. Франка, ф. Р-119, оп. 17, спр. 719-Е, арк. 30.

²⁵⁷ Онищук, «Похоронні звичаї й обряди в селі Карлові, Снятинського повіта», 321.

²⁵⁸ Там само, 322.

²⁵⁹ Архів ЛНУ ім. І. Франка, ф. Р-119, оп. 17, спр. 713-Е, арк. 2.

²⁶⁰ Там само.

²⁶¹ Там само, спр. 719-Е, арк. 33.

²⁶² Там само, арк. 19.

²⁶³ Там само, спр. 713-Е, арк. 2.

²⁶⁴ Онищук, «Похоронні звичаї й обряди в селі Карлові, Снятинського повіта», 320.

ўмер без світла, то там не увидит світла Божого»²⁶⁵, «Свічку дає си на то, аби душе ни блудила; ек має свічку, то уже беспечно трафит на суд божий»²⁶⁶.

Не можна було «заступати дорогу» душі на той світ: «Ік чоловік конає, то си отвирає двері і треба си проступити, аби душа вшла с хати»²⁶⁷. З цієї ж причини, як хтось конає, не треба голосити. Казали: «Ни плачте, най сконає, бо го завернете с того світа»²⁶⁸. Це правило, однак, не стосувалося смерті дитини: вірили, що не одна мати плачем-голосінням «завернула» дитину «з того світу»²⁶⁹.

Смерть. Факт смерті покутяни означають по-різному, як-от «умер», «спочий», «засну», «упокоївся», «пішоу ду дому», «застиг», «сконав», «дригнув», «вхопило його вже», «загнуу копаниці», «віддау Богови душу, а дідькови сраку» та ін. На Снятинщині казали – «чоловік на лави» (с. Джурів)²⁷⁰. Зокрема низку таких назв, а також уявлення про розставання душі з тілом, про саму душу й потобіччя знаходимо в описах авторства О. Михайлецького, А. Онищука, І. Волошинського, у статті М. Паньківа²⁷¹. Самого покійника називали *покі'йник*, *вмерле'ц*, *мертве'ц*, *мертви'й*, *уме'рлий*, *поме'рлий* (у множ. *мерці'*, *вмерлі'*, *мертві'*, *поме'рші*, *поме'рлі*, *ме'рші ду'ші*; в Р. в. одн. *мерце'*; у Д. в. множ. *мерце'м*); кажуть також – *ті'ло*. У с. Джурів на Снятинщині зафіксовано означення *батько-покі'йничок*, *сусідка-покі'йничка*²⁷².

Невідворотність смерті, визначеність часу завершення земного буття для кожного засвідчує приказка «Не вмирає ні старий, ні молодий, а чесовий». Для заспокоєння членів родини померлого кажуть також: «Така воля Божа»²⁷³.

Якщо помирала дитина, то заспокоюючи батьків казали: «Бог дав – і Бог забрав» (с. Прутівка)²⁷⁴. Померлих мертвонародженими чи одразу після народження охрещували самі, без церковного ритуалу: «Хоть воно й нехреще'не – то водичков свіченув і ім'є дают» (с. Копачинці)²⁷⁵, «Як воно сі вродило неживе, то у воді його похрестили, самі, і ховали на цвинтари, де й всіх» (с. Стопчатів)²⁷⁶, «Дитину ховали на цвинтари, але як видьє, шо дитина

²⁶⁵ Михайлецький, «Похоронні звичаї й обряди в селі Тростянци, Снятинського повіта», 305.

²⁶⁶ Онищук, «Похоронні звичаї й обряди в селі Карлові, Снятинського повіта», 318.

²⁶⁷ Там само, 325.

²⁶⁸ Там само, 322.

²⁶⁹ Там само.

²⁷⁰ Архів ЛНУ ім. І. Франка, ф. Р-119, оп. 17, спр. 715-Е, арк. 50.

²⁷¹ Михайлецький, «Похоронні звичаї й обряди в селі Тростянци, Снятинського повіта», 305–308 та ін.; Онищук, «Похоронні звичаї й обряди в селі Карлові, Снятинського повіта», 322–327; Волошинський, «Похоронні звичаї і голосіня в Городенщині», 201; Паньків, ««Мамко моя, зозуленько моя...» (Похоронно-поминальні звичаї і обряди на Покутті)», 42.

²⁷² Архів ЛНУ ім. І. Франка, ф. Р-119, оп. 17, спр. 715-Е, арк. 50, 51.

²⁷³ Паньків, ««Мамко моя, зозуленько моя...» (Похоронно-поминальні звичаї і обряди на Покутті)», 38.

²⁷⁴ Архів ЛНУ ім. І. Франка, ф. Р-119, оп. 17, спр. 715-Е, арк. 60.

²⁷⁵ Там само, спр. 713-Е, арк. 40.

²⁷⁶ Там само, спр. 719-Е, арк. 10.

вмирає, – само хрестило» (с. Поточище)²⁷⁷. Таке попереднє охрещення (чи «молитвування») часто практикували одразу по народженні будь-якої дитини: «В нас такий звича'ї, наколи' си вроди'ло, то вже водов свіченов змиют та й перехристю'т: чи, там, Іван, чи Василь... То та дітинка відразу хрещена» (с. Джурів)²⁷⁸. Хрещення імітували й безпосередньо у часі поховання: «Як не хрещене, то клали в ящик, і таке біле, як крижмо, клали, і казали, шо так і так називає сі» (с. Поточище)²⁷⁹.

Одразу по смерті за небіжчиком годилося «голосити так довго, допоки по душі не задзвонять у церкві. Тому що перед подзвінням небіжчик начебто ще чує, що по ньому хтось плаче, по подзвінню ж глухне, тому теж тільки у перервах голосити належить»²⁸⁰. За матеріалами О. Кольберга, небіжчик «втрачає земний слух» після того подзвіння, яким завершується передпоховальний парастас у церкві (с. Чортовець)²⁸¹. Загалом же голосять «зараз по сім, “єк замкне очі”, як миють і убирають тіло, як кладуть у домовину, по дорозі до церкви і на цвинтар та над могилою»²⁸². Зразки покутських голосінь можна знайти, наприклад, у матеріалах І. Волошинського, А. Онищука, З. Кузеля²⁸³ та ін. Фіксують їх дослідники й нині²⁸⁴. Водночас, згідно із зауваженням респондента з м. Косів, назва «голосіння» щодо жалобних речитативів неправильна: «Голосити – це просто плакати, а приповідати – це вже інакше: “А на кого ти нас лишеєш”»^{285*}.

Церковне подзвіння, власне, звістувало громаді про чийсь смерть: «Це вмерло – пішли за поставниками, за свічками, – і подзвонили в церкві. Кожде питає сі – хто то вмер? Дзвоні однако всім» (с. Пістинь)²⁸⁶. За матеріалами О. Михайлецького, «дитині дзвоні раз, а май старшому три рази»²⁸⁷. І. Волошинський зазначав, що «як умре молоде, дзвонит сі у малі дзвони, а як старше,

²⁷⁷ Архів ЛНУ ім. І. Франка, ф. Р-119, оп. 17, спр. 713-Е, арк. 40.

²⁷⁸ Там само, спр. 715-Е, арк. 51.

²⁷⁹ Там само, спр. 713-Е, арк. 40.

²⁸⁰ Mroczo, *Śniatyńszczyzna*, 79.

²⁸¹ Kolberg, *Pokucie*, т. I, 218.

²⁸² Онищук, «Похоронні звичаї й обряди в селі Карлові, Снятинського повіта», 334.

²⁸³ Волошинський, «Похоронні звичаї і голосіня в Городенщині», 202–213; Онищук, «Похоронні звичаї й обряди в селі Карлові, Снятинського повіта», 334–337; [Кузеля], «Посижіне і забави при мерци в українським похороннім обряді», 141.

²⁸⁴ Як приклади: *Етнографічний образ сучасної України*, 134 (с. Слобідка), 137 (м. Косів), 141 (с. Горішне Залуччя).

²⁸⁵ *Етнографічний образ сучасної України*, 137.

* У наш час на похороні нерідко виконують так звані «похоронні пісні». Зокрема кілька таких текстів у с. Вербівці на Городенківщині зафіксували М. та М. Паньківі (їх співають, коли труну виносять з хати на подвір'я і родичі прощаються з покійним, коли труну несуть на цвинтар, коли опускають у яму). – *Етнографічний образ сучасної України*, 133–134. Водночас такі пісні – явище пізнього походження і рідко мають місцеві особливості.

²⁸⁶ Архів ЛНУ ім. І. Франка, ф. Р-119, оп. 17, спр. 719-Е, арк. 19.

²⁸⁷ Михайлецький, «Похоронні звичаї й обряди в селі Тростянці, Снятинського повіта», 312.

то у всі» (с. Далешове)²⁸⁸. Згідно з відомостями М. Паньківа, «якщо помер чоловік, то паламар дзвонить 3 рази по 10–15 хвилин, а коли жінка – 2 рази. Так до виносу тіла повторяють тричі. Хто почує дзвін, повинен тричі перехреститись і побажати душі померлого “спочити з Богом”»²⁸⁹.

Ще одним похоронним знаком були ворота, які від часу смерті й до самого похорону залишали відкритими²⁹⁰. Попри те, повідомити про смерть до сусідів і родини посилали дітей. Прийшовши, ті казали: «Ідіть, бо вже вмер»²⁹¹.

Заборони та перестороги, пов'язані з померлим. Як і повсюдно в Україні, коли у хаті був покійник, на Покутті обертали до стіни або завішували дзеркало: «Як хто в хаті умре, то обертають зеркала до скіни склом, аби сі не дивити в зеркала, бо ходив би мертвий» (с. Далешове)²⁹², «Як помре мертвець, то заслонюють зеркала, 'би душа не оселила сі в зеркалі» (с. Олієво-Королівка)²⁹³, «[Для] вмерлого зеркала не треба. Гріхом великим [є], би зеркала світило на него» (с. Пістинь)²⁹⁴. Тепер обов'язково зупиняють і хатнього годинника.

За відомостями з Коломийщини, худобу на пашу в той день, коли в сім'ї був мрець, не випускали. Також на цей час «в господарстві устає вся робота»²⁹⁵, зокрема «не підсипаєть ся курят і не садить ся огірків»²⁹⁶.

На Городенківщині вважали, що у цей час «не вільно ні мастити, ні мити, ні шити, ні прати у хаті – лише для мерця» (с. Далешове)²⁹⁷, також «як є умерлец, не вільно сіяти, бо не буде рости; квочку не вільно підсипати, бо позавмирають куріта; борщ, капусту і огирки не вільно квасити, бо будут биз смаку; в день не вільно легати спати, бо буде сі мати корчі; дитина як сі тогди вродит, як є вмерлец в селі, то борзо умре» (с. Далешове)²⁹⁸. Якби хто посіяв у той день, коли в селі є мрець, йому «дзерно завмре і ни зийде»²⁹⁹. В той день жінки не квасять капусти, бо борщ тягнувся би, як батоги (з-під Городенки)³⁰⁰.

Таких засторог дотримувалися і на Тлумаччині: «Як вмере, не можна ні борщ не квасити, ні капусту не квасити. І яйці під квочку не кладем та'кій. Бо каже, шо може за'вмерки бути такі куріта. А борщ, кажут, шо білий буде, не буде чирвоний. А капуста шос та'кій, не сі'кли 'им капусту, аж по'ти

²⁸⁸ Волошинський, «Похоронні звичаї і голосія в Городенщині», 196.

²⁸⁹ Паньків, ««Мамко моя, зозуленько моя...» (Похоронно-поминальні звичаї і обряди на Покутті)», 42.

²⁹⁰ Левіновська, «Картографування похоронно-поминальної обрядовості на Покутті», 239.

²⁹¹ Кисілевська, «Похоронні звичаї й обряди в селі Товмачику, Коломийського повіта», 300.

²⁹² Волошинський, «Похоронні звичаї і голосія в Городенщині», 196.

²⁹³ Архів ЛНУ ім. І. Франка, ф. Р-119, оп. 17, спр. 713-Е, арк. 66.

²⁹⁴ *Етнографічний образ сучасної України*, 139.

²⁹⁵ Кисілевська, «Похоронні звичаї й обряди в селі Товмачику, Коломийського повіта», 300.

²⁹⁶ Там само, 302.

²⁹⁷ Волошинський, «Похоронні звичаї і голосія в Городенщині», 197.

²⁹⁸ Там само, 200–201.

²⁹⁹ Kolberg, *Pokucie*, т. III, 153.

³⁰⁰ *Ibid.*, 153.

не поховают мерце» (с. Жуків)³⁰¹, «Як покійний є у хаті, та ж не б'де'те вже ні садити, ні копати, ні рубати. Там, як маєте якусь тварину – то мусите погодувати... Корова, свині, ну та й люди... Капусту – це вже недобре. Ви знаєте, я колис... В нас вмерла була одна жінка. А я – ч'ос... знала – чи я забула, чи шо, – і взе'ла і посі'кла капусту. Прийшло сі – мо'я капуста заче'ла киснути, а в'на сі так тєгне... так – щ е' з л о б и, як би тойво... Я вже кличу сю сусіду, і другу'м закликала. Ка'жу – ану ходіт, жінки. Шо се таке? В'ни сі подивили – недобре... Тєгне сі, та й всьо. Ще й каже це сусіда – ви знаєте шо? Квасьте другу. Як не маєте капусти, я вам дам сво'ї. А я ка'жу – та я маю капусту. Ше... ну, ніби крижівки!... Взє'ла я сю капусту вікідала гет, наквасила другий раз – сю саму', сво'ю, шо я сей раз, – була вже добра. То я це не вірила, але мала сама на со'бі» (с. Яківка)³⁰².

На Снятинщині ж зауважували, що заборона стосується лише «фамілії», тобто родини покійного: «У нас так бу'ло: як хтос з родини вмере, в вашій фамілії, то вже дома у нас ніхто ничьо' не має робити. Ніц. Ні шити, ні прати... Ну – таке, шо треба: їсти дати, то... А так біше не... То доків поховают» (с. Белелуя)³⁰³.

Повсюдно вірять, що після смерті упирів, відьом, «безпірних» небіжчиків, а також неповносправних звиваються бурі. Після потопельника заливає затяжними дощами (зливами) або настає посуха. Зокрема посухою або зливами, градом загрожувало перепровадження потопельника до місця поховання через село чи поле. Водночас варто зауважити, що схожі застереження трапляються й щодо усіх покійників без винятку: «Поганим знаком є і привезення покійника для захоронення з іншого населеного пункту. Це означало, що в селі буде багато смертей»³⁰⁴, «Знаю, шо колись казали, шо не можна покійників перевозити. З села у село. Бо тогди або дощу нема, або бурі якіс є. Шо та' як тепер возьи хто зна куда – то колись – Боже, сохрани. Де помер, там і ховают. То любого покойника так» (сміт Чернелиця)³⁰⁵, «Казали, шо як мерця перевозет з одного села на друге, то в тому селі має бити град» (с. Джурів)³⁰⁶, «Не можна покійника з села до села перевозити, границу з покійником перехо'дити, – шось недобре, казали» (с. Жукотин)³⁰⁷, «Давно' – не перевозили через границу, аби вмер він. Бо в нас і такі люди, шо були в лікарни, бо то в Коломию везли. Котрий вмер там в лікарни, то його вже там ховали.

³⁰¹ Архів ЛНУ ім. І. Франка, ф. Р-119, оп. 17, спр. 717-Е, арк. 13.

³⁰² Там само, арк. 16.

³⁰³ Там само, спр. 715-Е, арк. 82.

³⁰⁴ Левіновська, «Картографування похоронно-поминальної обрядовості на Покутті», 239.

³⁰⁵ Архів ЛНУ ім. І. Франка, ф. Р-119, оп. 17, спр. 713-Е, арк. 6.

³⁰⁶ Там само, спр. 715-Е, арк. 51.

³⁰⁷ Там само, спр. 717-Е, арк. 31.

Не во'льно було через границю мертво'го переве'зти. Казали, що град убиває, не во'льно було» (с. Гончарів)³⁰⁸.

У випадку посухи лляли воду на могилу потопельнику чи іншим «безпірним», проте як варіант – воду лляли в могилу будь-якого покійного, що помер у часі посухи: *«Казали, що нема довго дощу – хто вмер, вікопати яму і сипати в ту яму води, доки ше трунву не спустили. То кому-небудь, хто вмер»* (с. Рудники)³⁰⁹. Подекуди ж воду лляли на гріб останньої померлої у селі людини (с. Вікно)³¹⁰.

За померлих не згадують і не моляться за них увечері, – щоб «не снили сі», «ни привиджували» (с. Чортовець)³¹¹.

Домовина. «Домови'ну» (або ж «дереви'ще», «тру'нву») колись робили без оплати (хіба після роботи давали майстрові їсти). Збереглась ця традиція і донині: *«Одни кажут домовина, другі кажут тру'нва, – то це я робив. Я гроші не правив. Шо мені да'ли, та й то да'ли, а як нічо' не да'ли, я не доправ'єю сі»* (с. Микитинці)³¹². Майстрували домовину лише чужі: *«Єк би свій рідний робиў домовину, то він би потому окалічіў на руки-ноги»*³¹³. Труну з білих ялинових тертиць столяр робив або у хаті, або у сінях, там, де мерлець³¹⁴. У домовині подекуди робили віконце: *«Домовину – хто де коли вмере, та й тоди робили. То є такі майстри, шо... За гроші робили. Тре' було відвезти дошки, та й тут “Савтирія”, а там домовину мають зробити. Домовину робили яло'ву чи яку-небудь, це не має значення. Малесеньке віконце робили скраю', такий трійничок. Такий квадратик був маленький збоку»* (с. Пістинь)³¹⁵. За відомостями А. Онищука, віконце робили дітям: *«Як умре дитина (перша, а більше нема), то кажуть майстри вирізати в деревищу “в і к о н ц я” (одно або двоє в стінці “у ногах”), на те – “аби ше друге було, аби ни заперти дорогу ше другі дитині”*. Інші пояснюють: *“Дитина, то ангелик, то си мусит дирку лишити, аби мало куди собі літати”*»³¹⁶.

Крупніші ошепини з дощок спалювали десь у городі, а м'які «гиблівки» (стружку) розстеляли на дно деревища, прикриваючи зверху полотном, рантухом, переміткою: *«Стружку клав я у трунву, якщо міленька»* (с. Микитинці)³¹⁷; так само в сс. Прутівка³¹⁸, Товмачик³¹⁹, Тростянець³²⁰). Стружку могли

³⁰⁸ Архів ЛНУ ім. І. Франка, ф. Р-119, оп. 17, спр. 717-Е, арк. 33.

³⁰⁹ Там само, спр. 715-Е, арк. 38.

³¹⁰ Левіновська, «Картографування похоронно-поминальної обрядовості на Покутті», 245.

³¹¹ Kolberg, *Pokucie*, т. III, 156.

³¹² Архів ЛНУ ім. І. Франка, ф. Р-119, оп. 17, спр. 719-Е, арк. 48.

³¹³ Михайлецький, «Похоронні звичаї й обряди в селі Тростянці, Снятинського повіта», 311.

³¹⁴ Кисілевська, «Похоронні звичаї й обряди в селі Товмачику, Коломийського повіта», 300.

³¹⁵ Архів ЛНУ ім. І. Франка, ф. Р-119, оп. 17, спр. 719-Е, арк. 19.

³¹⁶ Онищук, «Похоронні звичаї й обряди в селі Карлові, Снятинського повіта», 332.

³¹⁷ Архів ЛНУ ім. І. Франка, ф. Р-119, оп. 17, спр. 719-Е, арк. 47.

³¹⁸ Онищук, «Похоронні звичаї й обряди в селі Карлові, Снятинського повіта», 332.

використати і на подушку для мерця. Цвяхами труну не збивали, лише дерев'яними кілками, на згадку про розп'яття Христа, якого «дуже боліло, як го прибили цвиками до хреста»³²¹.

Тіло вкладають або одразу, як готова домовина, або після відчитування над покійним «Псалтиря», або незадовго перед відпровадженням на кладовище (як священник відправить над померлим у хаті й уже вийде надвір). У домовину покійного не годилося класти рідним, «аби ни казали люди, шьо хотіў си борше збути мерця з хати», а також з тієї причини, що «міг би покоїний причіпити си свого, сніў би си і провидюваў доўго»³²². Коли мерця кладуть до труни, прощаються з ним, цілуючи³²³.

Обмивання тіла. Перед обрядженням тіло померлого належало обмити. Обмивали сусіди: «жінку чужі баби, а чоловіка хлопи; а рідні підтримують»³²⁴; подекуди жінку могли обмивати лише жінки, натомість чоловіка як чоловіки, так і жінки (с. Далешове)³²⁵. Мили чужі: «Рідним не годит си мити, бо єк би мили, то би з ним не виділи си у небі»³²⁶.

Якщо при обмиванні тіла був хто такий, що боявся покійних, то щоб позбутися страху, він мав помити ноги у цебрі тією самою водою, відтак приступити до мерця і стиснути йому ноги³²⁷. Також того, хто злякався покійника, підкурювали миткою, якою обмивали тіло по смерті: «Як воно вдивит сі, вдивит сі, і потому їму сі привиджує, то шукуют мийки, шо мили покійника, і її ку'рит, підкурює сі тотов мийков, і так спокі'ї даст» (с. Гончарів)³²⁸.

Воду, у якій обмивали тіло покійника (*мертву' воду*), виливали у «незахідне місце», зокрема у «сутич», «глухий кут», під корч бузини чи під всихаюче дерево: хто в таке місце стане, мусить померти у великих і тривалих муках (с. Завалля)³²⁹, «[...] миють небіжчика по смерті в теплій воді і виливають в такому місці, де ніхто не ходить, в корчі бузини або там, де два чи три плоти сходяться»³³⁰, «Як миют мерце, то треба воду ту висипа'ти на бзину або на неходя'че місце. Бо ходяче – людині переходит. Мертва' вода – мили мерце» (с. Чернелиця)³³¹, «Воду, що покійника мили, в сутич виливали» (с. Жабо-

³¹⁹ Кисілевська, «Похоронні звичаї й обряди в селі Товмачику, Коломийського повіта», 301.

³²⁰ Михайлецький, «Похоронні звичаї й обряди в селі Тростянці, Снятинського повіта», 312.

³²¹ Там само, 311.

³²² Там само, 312.

³²³ Кисілевська, «Похоронні звичаї й обряди в селі Товмачику, Коломийського повіта», 301.

³²⁴ Кисілевська, «Похоронні звичаї й обряди в селі Товмачику, Коломийського повіта», 299. Див. також: Онищук, «Похоронні звичаї й обряди в селі Карлові, Снятинського повіта», 328–329.

³²⁵ Волюшинський, «Похоронні звичаї і голосія в Городенщині», 196.

³²⁶ Михайлецький, «Похоронні звичаї й обряди в селі Тростянці, Снятинського повіта», 308.

³²⁷ Mroczko, *Śniatyńszczyzna*, 76.

³²⁸ Архів ЛНУ ім. І. Франка, ф. Р-119, оп. 17, спр. 717-Е, арк. 35.

³²⁹ Mroczko, *Śniatyńszczyzna*, 76.

³³⁰ Ibid.

³³¹ Архів ЛНУ ім. І. Франка, ф. Р-119, оп. 17, спр. 713-Е, арк. 21.

круки)³³², «І як помирає – та'кож миють, то та'кож виноси'ти ту воду або в глухий кут, або десь у такий куточок, що ніхто ніколи туди не ходит: десь під яке старе дерево, що воно має вже розпадатися» (с. Видинів)³³³, «Якщо дітинку скупають, то добре вісипа'ти під дерево, під ябліночку. А якщо мерця купали – то вже ту воду вісипали в таке місце, де люди не ходили» (с. Прутівка)³³⁴, «На сутичі нечиста сила водит сі. Туди всяке таке – з покійника воду, таке всяке... Покійник умер – куди воду вилиють – де ніхто не ходит, у сутич» (с. Жукотин)³³⁵, «Ту воду, що миють, то кажуть, що силють, і як людина пере'їде, то дуже недобре. Десь тако її в сутич, де ніхто не ходит. Та мертва' вода опасна» (с. Пістинь)³³⁶, «Ту воду не можна виливати, яку... це зразу жінки – в нас є таке місце, що ніхто не ходит» (с. Ворона)³³⁷, «Воду з покійника виливають дес так, аби ніхто не ходив, бо вона дуже шкідлива» (с. Незвисько)³³⁸. У Стецевій вірили, що хто перейде таке місце, матиме на тілі виразки і рани, збудеться яких тоді, коли кілька разів перед сходом сонця обмиється свяченою водою. Про такого хворого чоловіка казали, що «вступив в брід»³³⁹. За відомостями з Коломийщини, цю воду виливають «у сутич, де люди не ходять, або у беріг, де вода беріг лупає; як там вилляти воду, то вона не буде берега лупати»³⁴⁰.

Неб'їжчика підстригають і голять (волосся спалюють у печі), але не обтинають йому нігтів (с. Далешове)³⁴¹. За іншими відомостями, обрізані нігті складали мерцеві в кишеню, «щоб не шукав» (с. Чернелиця)³⁴². Зокрема у с. Вербівці вірили, що й за життя обрізані нігті годилося кидати за пазуху, а не викидати, «бо на тому світі прийдеться над пеклом ставити з них міст»³⁴³.

Обрядження покійного. Підготоване до похорону тіло споряджали на накритій налавником чи скатертю лаві (була вузька, тому приставляли ще осла), головою до образів, під голову клали подушку. На Городенківщині, у с. Чортовець, лаву застеляли веретою³⁴⁴. На Коломийщині мерця клали на столі, зісподу стелили дві верети: одну білу, а другу «писану»; навхрест, вздовж і впоперек, клали дві подушки (с. Перерив³⁴⁵, Товмачик³⁴⁶).

³³² Архів ЛНУ ім. І. Франка, ф. Р-119, оп. 17, спр. 717-Е, арк. 24.

³³³ Там само, спр. 715-Е, арк. 13.

³³⁴ Там само, арк. 89.

³³⁵ Там само, спр. 717-Е, арк. 30.

³³⁶ Там само, спр. 719-Е, арк. 19.

³³⁷ Там само, арк. 22.

³³⁸ Там само, спр. 717-Е, арк. 38.

³³⁹ Mroczko, *Śniatyńszczyzna*, 76.

³⁴⁰ Кисілевська, «Похоронні звичаї й обряди в селі Товмачику, Коломийського повіта», 300.

³⁴¹ Волошинський, «Похоронні звичаї і голосія в Городенщині», 196.

³⁴² Паньків, ««Мамко моя, зозуленько моя...» (Похоронно-поминальні звичаї і обряди на Покутті)», 44.

³⁴³ Там само.

³⁴⁴ Kolberg, *Pokucie*, т. I, 215.

³⁴⁵ [Кузеля], «Посижіне і забави при мерці в українськiм похороннiм обрядi», 140.

Подушку набивали м'якою трачкою від дощок з домовини: «Стружку в домовину клали та й по'душку робили з стружки. Там простелити простинь, те й по'душку покласти» (с. Пістинь)³⁴⁷, «[Вмерлому подушку набивали] трачкою» (с. Стопчатів)³⁴⁸.

У подушку, під голови покійному й обабіч голови клали зілля: васильок (с. Чортовець)³⁴⁹, «васильок, молодичка, ласкавець, м'ятка»³⁵⁰. У с. Перерив біля голови мерця клали лише ласкавець, васильку начебто класти не можна, «бо би ціла родина вимерла»³⁵¹. Для наповнення подушки використовували і троєцьку зелень чи освячені на Божого тіла (у Дев'ятий четвер) віночки: «На Дев'ятий четвер плетут вінки, в неділю святять вінки. Посвітила вінка, під хатою зачепила на цвечок, і в разі чого, як людина померла – з цього робліт по'душку. Чи то, що на Зелені свята, чи то, що на Дев'ятий четвер. Святити чебрець, розхідник, барвінок, головатого івана (дві китиці, жовте. – В. Г.), полин, луція'на («холодок». – В. Г.)» (с. Незвисько)³⁵², «На Божого тіла збирали зранку до схід сонці чортолох, чебрець, розкольник (розхідник. – В. Г.). Ті віночки святити і зберігали на вулиці під стріхою. Їх давали в подушку для мерця, чортолохом підкурювали, як діти налякалися або шо» (с.мт Чернелиця)³⁵³, «То ті віночки – під хатов є цвечок і там вішає сі. І так стоїт майже до другого року. А як померла людина, то ті віночки складають у по'душку, бо кажут, шо пір'я не можна класти» (с.мт Чернелиця)³⁵⁴.

Використовувати для набивання подушки пір'я забороняв звичай: «Липового цвіту берут, або папороть, або якоїсь рослини. Кажут, шо з пір'ї не можна класти у трунву по'душку, бо пір'ї не гниє» (с. Спас)³⁵⁵.

Загалом мерця «вбирали в світошне» (с. Пістинь)³⁵⁶. У с. Перерив жінку ховали у перемітці, «старому кладуть на голову шапку»³⁵⁷. У с. Товмачик померлу жінку вбирали у рантух. Жонатих чоловіків клали лише у сорочці й полотняних штанах, заперезаних крайкою³⁵⁸. Схоже відбувалося «убирання» і на Снятинщині: «Чоловіка одягають у “п о р к і н и ц і” і сорочку, опережуть п о є с о м. [...] Жінок убирають у сорочку, г о р б о т к у (опинка), а голову

³⁴⁶ Кисілевська, «Похоронні звичаї й обряди в селі Товмачику, Коломийського повіта», 300.

³⁴⁷ Архів ЛНУ ім. І. Франка, ф. Р-119, оп. 17, спр. 719-Е, арк. 19.

³⁴⁸ Там само, арк. 5.

³⁴⁹ Kolberg, *Pokucie*, т. I, 215.

³⁵⁰ Кисілевська, «Похоронні звичаї й обряди в селі Товмачику, Коломийського повіта», 300.

³⁵¹ [Кузеля], «Посижіне і забави при мерци в українським похороннім обряді», 140.

³⁵² Архів ЛНУ ім. І. Франка, ф. Р-119, оп. 17, спр. 717-Е, арк. 41.

³⁵³ Там само, спр. 713-Е, арк. 51.

³⁵⁴ Там само, арк. 52.

³⁵⁵ Там само, спр. 719-Е, арк. 33.

³⁵⁶ Там само, арк. 19.

³⁵⁷ [Кузеля], «Посижіне і забави при мерци в українським похороннім обряді», 140.

³⁵⁸ Кисілевська, «Похоронні звичаї й обряди в селі Товмачику, Коломийського повіта», 299.

завивають у перемітку»³⁵⁹. На Городенківщині, у с. Чортовець, покійного вбирали в чисту і цілу, хоч і стару, сорочку; штани підперезували поясом. На голову покійному клали баранячу шапку, жонатому шлюбну. Покійниці на голову давали шлюбну перемітку³⁶⁰. У с. Вербівці «одягають покійника у нове. Старші люди старають одяг напередодні [заздалегідь] і зберігають цей одяг до смерті. Найчастіше це місцевий національний одяг. [...] Одружених зав'язували великою хусткою з тороками. Колись зав'язували у перемітку: так, як жінка була зав'язана другого дня весілля»³⁶¹.

За уявленнями, душі доведеться пролазити до раю крізь дверцятка, «такі малі, як кагла», – відтак небіжчика вбирали у «найтонше шмате». Загалом же багато людей, особливо жінок, зберігали до похорону «слубний стрій»³⁶².

Описуючи «наредуване» мерця у Тростянці, О. Михайлецький зазначив, що померлого чоловіка у ремінь «не годит си вперізувати, бо кажут, хто іде на чистові муки, то мус ікис чьис горіти ў вогни і ек би ў ремени, то тот ремінь доўго би горів тай спариў би дуже»³⁶³. Підперізували чоловіка «жоночим поясом» і в с. Далешове³⁶⁴.

Певні особливості мало взування покійних. У с. Товмачик померлим на ноги давали «калигви» – «кавалок рантуха, обвитого волочкою». Дівчину, крім калигов, взували у чоботи, але коли клали у труну, чоботи знімали³⁶⁵. У с. Прутівка полотняне взуття для покійника («рід скарпеток з білого полотна») називали «калагви». Якщо ж покійного взували у черевики, то без підків, бо «має там потихоньки ходити, не «ко'пати»³⁶⁶. Щоб не розпеклися під час «чистових мук» душі, не давали підків до постолів або чобіт і в с. Тростянець³⁶⁷. У с. Чортовець «на ноги парубкові взували нові черевики без підків, а жонатому ноги перевивали шматтям (онучею), скріплюючи перевій нитками»³⁶⁸.

Побутувала заборона на коралі, «бо би пекли на тім світі»³⁶⁹, бо «їх Біда відумала носити»³⁷⁰. У Далешовому дівчині одягали зо чотири низанки крупних червоних «пацьорків» (тоді як жінці – чорних), – «бо кажут, що там сі розси-пают на тім світі, та не може візбирати, як дрібні»³⁷¹.

³⁵⁹ Онищук, «Похоронні звичаї й обряди в селі Карлові, Снятинського повіта», 329.

³⁶⁰ Kolberg, *Pokucie*, т. I, 214.

³⁶¹ *Етнографічний образ сучасної України*, 132.

³⁶² Михайлецький, «Похоронні звичаї й обряди в селі Тростянці, Снятинського повіта», 309.

³⁶³ Там само.

³⁶⁴ Волошинський, «Похоронні звичаї і голосія в Городенщині», 196.

³⁶⁵ Кисілевська, «Похоронні звичаї й обряди в селі Товмачику, Коломийського повіта», 299.

³⁶⁶ Онищук, «Похоронні звичаї й обряди в селі Карлові, Снятинського повіта», 329.

³⁶⁷ Михайлецький, «Похоронні звичаї й обряди в селі Тростянці, Снятинського повіта», 309.

³⁶⁸ Kolberg, *Pokucie*, т. I, 214–215.

³⁶⁹ Кисілевська, «Похоронні звичаї й обряди в селі Товмачику, Коломийського повіта», 299–300.

³⁷⁰ Михайлецький, «Похоронні звичаї й обряди в селі Тростянці, Снятинського повіта», 310.

³⁷¹ Волошинський, «Похоронні звичаї і голосія в Городенщині», 197.

У Тростянці вважали, що «плечка, шиті низінним шитєм не годит си давати, бо їх відумаў щызник: швачка має ўсі свої низінні плечка на тім свікі розшити»³⁷².

У Городенці померлій жінці у складках одягу заколювали голку з ниткою³⁷³. Водночас на Снятинщині голку з ниткою застромлювали мерцеві у пазуху сорочки, аби мав чим пробивати мозолі по дорозі на тамтой світ чи аби було за що витягнути душу з пекла³⁷⁴.

Щоб тіла не «розганяло», під сорочку клали серпа³⁷⁵.

Якщо наряджали чоловіка, а вдова не хотіла до кінця життя залишатись сама, то просила, щоб не заціпали покійному сорочки на грудях, бо тоді «ўна борзо не віддаст си» (с. Прутівка³⁷⁶, Тростянець³⁷⁷). Обряджуючи чоловіка, «пантрували» також, аби ніде при тілі не було гудзика, інакше дружина вже ніколи би не вийшла заміж³⁷⁸.

Мерцеві на пальця давали шлюбний перстень, а як не було, то робили з воску чи купували новий за кілька «сотиків»³⁷⁹.

У складених навхрест руках покійного мали бути дерев'яний (восковий) хрестик (тепер кладуть маленьку іконку) і стрітенська свічка: «*Та свічечка стрітенська – чоловікові да'ла, як умер*» (с. Завалля)³⁸⁰, «*Стрітенську свічку – як хтось помер*» (с.мт Чернелиця)³⁸¹.

На груди померлому клали «грейцирь», щоб ангел перевів через кладку на тамтой світ³⁸². Тепер зазвичай кладуть гроші померлому в кишеню: «*І тепер в нас є. У кишеньку кладут в хусточку [копійки померлому]*» (с. Белелуя)³⁸³, «*Покійникови клали у кишеньку в плати'ночку пару рублів ци шо там...*» (с. Белелуя)³⁸⁴, «*В нас тепер дехто ки'дає в яму, а дехто каже – я не хочьу гроші закопувати. Ми своєму зетеві клали у кишеню гроші. Бо він переходе, кажут, шо на той світ, 'би мав чим заплатити*» (с. Джурів)³⁸⁵.

Побутує звичай зашивати померлому в рукав шматок хліба, аби мав чим відкупитися від диявола: «*Як людина померла, дают у рукав кусочок хліба, аби вона могла там від того диявола відкупити сі. Вона даст йому хліб, і він поки*

³⁷² Михайлецький, «Похоронні звичаї й обряди в селі Тростянці, Снятинського повіта», 309.

³⁷³ Паньків, «Мамко моя, зозуленько моя...» (Похоронно-поминальні звичаї і обряди на Покутті), 48.

³⁷⁴ Онищук, «Похоронні звичаї й обряди в селі Карлові, Снятинського повіта», 329–330.

³⁷⁵ Кисілевська, «Похоронні звичаї й обряди в селі Товмачику, Коломийського повіта», 300.

³⁷⁶ Онищук, «Похоронні звичаї й обряди в селі Карлові, Снятинського повіта», 330.

³⁷⁷ Михайлецький, «Похоронні звичаї й обряди в селі Тростянці, Снятинського повіта», 312.

³⁷⁸ Kolberg, *Pokucie*, т. III, 156.

³⁷⁹ Онищук, «Похоронні звичаї й обряди в селі Карлові, Снятинського повіта», 329.

³⁸⁰ Архів ЛНУ ім. І. Франка, ф. Р-119, оп. 17, спр. 715-Е, арк. 28.

³⁸¹ Там само, спр. 713-Е, арк. 2.

³⁸² Онищук, «Похоронні звичаї й обряди в селі Карлові, Снятинського повіта», 330.

³⁸³ Архів ЛНУ ім. І. Франка, ф. Р-119, оп. 17, спр. 715-Е, арк. 77.

³⁸⁴ Там само, арк. 82.

³⁸⁵ Там само, арк. 51.

той хліб їст, вона може... пройти той процес скоріше... процес очищення чи як то називає сі, поки дійде до місця вічного спочинку» (с. Кунісівці)³⁸⁶.

Загалом покійника споряджали всім необхідним, зокрема речами, які любив за життя: «Кладут у ноги у деревицьє гроші. Напри'мір, дід вмер, ходив з паличков, то кладут паличьку. Любив курити – кладут пачьку дзитарів їму» (с. Прутівка)³⁸⁷, «Я всьо поклала: гребінь, і ножик (бо він любив ходити у ліс), поклала йому копійки в кишеню, фустинку носову, – це всьо я йому поклала в кишеню» (с. Спас)³⁸⁸, «Гребінця чи бритву – в нас того не. Це хіба як був п'янюга, то поклали чвертку, а так то ні. Як зуби мав, то могли покласти» (с. Пістинь)³⁸⁹.

Якщо забули покласти у домовину якусь потрібну на «тамтому» світі річ, а померлий сниться й «нагадує» про це, її можна було передати з наступним покійником: «В деревицьє кидають гроші, аби мав чим відкупитися, і клали то, шо йому потрібно. Окуляри, палицу... Бо я знаю, шо комус си приснило, шо забули покласти. А якщо забули шось покласти, то коли слідуєчий хтось помер, то це передають» (с. Видинів)³⁹⁰, «Бу'ло таке в нас у селі. Вмер хлопець, а відтак його однокласниця вмерла. А їго мамі снит си: “Мамо, передайте мені хрестик”. Так шо вона приноси'ла і казала: “Ганько, передаш мому Іванові цей хрестик”» (с. Белелуя)³⁹¹, «Ховають не раз мерця, то кидали шось, підпихали, то священник свариці. А шо вони підкидають?» (с. Чернелиця)³⁹².

«Передати» щось можна було й подавши «за простибіг»: «Ми своєму зетеві клали у кишеню гроші. Бо він переходе, кажут, шо на той світ, 'би мав чим заплатити. Але мо'їй доньці', вона поклала їму в кишеню гро'шей, а потому їй сі сніло. В'на каже: “Н'а ти маєш, шо їсти?” – “Добре, шо ти мені гро'шей поклала, я маю за цьо купити. Тут є всьо, – каже, – але дороге”. А він дуже любив стару солонину їсти. А в'на каже: “Я би тобі переда'ла солонини”. А він ка 'е: “Коби 'с переда'ла”. Та й передавала – да'ла за прости'біг чоловікові. Каже: “На, бо Василь мій хочьє солонини. Бери їж”» (с. Джурів)³⁹³.

Обряджене «тіло» прикривали від ніг до голови рантухом або купованою «рідкою» капою³⁹⁴, «Зверху тіло від голови до стоп закривали переміткою» (с. Чортовець)³⁹⁵, «“Виріженого ўкривают білим полотном або рантухом”. Лиця

³⁸⁶ Архів ЛНУ ім. І. Франка, ф. Р-119, оп. 17, спр. 713-Е, арк. 66.

³⁸⁷ Там само, спр. 715-Е, арк. 86.

³⁸⁸ Там само, спр. 719-Е, арк. 30.

³⁸⁹ Там само, арк. 19.

³⁹⁰ Там само, спр. 715-Е, арк. 22.

³⁹¹ Там само, арк. 77.

³⁹² Там само, спр. 713-Е, арк. 65.

³⁹³ Там само, спр. 715-Е, арк. 51.

³⁹⁴ Кисілевська, “По хоронні звичаї й обряди в селі Товмачику, Коломийського повіта”, 300.

³⁹⁵ Kolberg, *Pokucie*, т. I, 214.

не закривають. Рантух повинен бути слубний або не уживаний»³⁹⁶. На Глумаччині (вочевидь, прикриваючи мерця) до труни клали рушник («чиновать», «скатер», «рушник»), «аби не міг влізти до неї диявол або упир»³⁹⁷.

Обрядження неодружених позначене весільною тематикою. У Далешовому вбирали молодих, як до шлюбу, померлому парубкові давали за пояс червону велику «фустку» – «так як від молодої у коровай»³⁹⁸. У с. Чортовець баранячу шапку на голові нежонатого прикрашали барвінковим вінцем, а покійниці, якщо незаміжня, давали на голову барвінковий вінок³⁹⁹. У с. Слобідка «молодих померлих вбирають у велен, у білу сукенку, – як княгиня. Хустку в'яжуть їй на праву руку [...]. Як хлопець помре, то йому віночок чіпляють»⁴⁰⁰. У с. Вербівці дівчат хоронили у рукав'янках, релінових спідницях, віночку⁴⁰¹. У с. Перерив дівчину вбирали у косиці, як до шлюбу⁴⁰². У с. Товмачик неодружених ховали з барвінковим вінком і вбраних, як до шлюбу: дівчина мала закинену на шию хустку, коло парубка клали шапку з букетом і віночком; дівчині клали вінок, шитий з барвінку, часнику і шовку⁴⁰³.

Побутувала традиція встановлювати померлим зарученим парубкові чи дівчині у головах хвойне деревце, схоже на весільне: смерічку⁴⁰⁴, ялинку⁴⁰⁵, (с. Тростянець)⁴⁰⁶. Натомість у с. Слобідка незаміжнім дівчатам «вбирають вишневе деревце, а не з сосни, так само вбирають, як на весілля – з квітами, лентами»; хлопцям «теж вбирають плодове деревце, колач несуть на цвинтар, але не ділять його там»⁴⁰⁷.

Померлу дитину вбирали у нову сорочину, підперізували крайкою, на голову клали барвінковий вінок із позліткою, ноги завивали, як і старим (с. Далешове)⁴⁰⁸. За матеріалами А. Онищука, дитині «викравують з білого полотна сорочечку, що її боками не зшивають, аби “ек буде ликіти, аби му ни заважелა” (як сорочка була передше ушита, то її боками порють); на голову дають шапочку з білого полотна, вишиту коциком (волічка) та озолочену позліткою»⁴⁰⁹. Дитині давали «грошик» у пазуху, аби мала, «бо там уже ніхто не дасть»⁴¹⁰.

³⁹⁶ Михайлецький, “Похоронні звичаї й обряди в селі Тростянці, Снятинського повіта”, 310.

³⁹⁷ Piotrowicz, “Znachorka i wróżka Jewdokia Wojczuk. Materiały folklorystyczne ze wsi Bortnik na Pokuciu”, 232.

³⁹⁸ Волошинський, “Похоронні звичаї і голосія в Городенщині”, 197.

³⁹⁹ Kolberg, *Pokucie*, т. I, 214.

⁴⁰⁰ *Етнографічний образ сучасної України*, 134.

⁴⁰¹ Там само, 132.

⁴⁰² [Кузеля], “Посижіне і забави при мерці в українським похороннім обряді”, 140.

⁴⁰³ Кисілевська, “Похоронні звичаї й обряди в селі Товмачику, Коломийського повіта”, 300.

⁴⁰⁴ Schneider, “Lud Peczen iżyński”, 108.

⁴⁰⁵ Онищук, “Похоронні звичаї й обряди в селі Карлові, Снятинського повіта”, 329.

⁴⁰⁶ Михайлецький, “Похоронні звичаї й обряди в селі Тростянці, Снятинського повіта”, 310.

⁴⁰⁷ *Етнографічний образ сучасної України*, 134.

⁴⁰⁸ Волошинський, “Похоронні звичаї і голосія в Городенщині”, 197.

⁴⁰⁹ Онищук, “Похоронні звичаї й обряди в селі Карлові, Снятинського повіта”, 329.

⁴¹⁰ Там само, 330.

Також немовлятам вкладали у труну їсти у полотняному мішечку в формі пирога, «аби мало що ссати на тамтому світі»⁴¹¹.

Неодружених і дітей ховали з позолоченим восковим перстенцем на пальці, у руки, крім свічки, давали восковий позолочений хрестик⁴¹².

Доки покійник лежить у хаті, мусить бути стіл накритий обрусом, аби і на тамтому світі став перед ним стіл накритий, як і на землі⁴¹³. Біля домовини ставили посудину зі свяченою водою і кропильце з освяченого васильку: *«То при кілі горнєтко було таке, і васильчик, зілле таке. І тим він (священник. – В. Г.) кропив і в хакі, і на цвинтари' так само»* (с. Прутівка)⁴¹⁴. На вікні запалювали каганця.

Тих, хто обмивав тіло й обряджав покійного, належало почастиувати: *«Як помер чоловік, заре кажут помити. Поміють, і ті, шо зла'годили його, зряди'ли, – то перший обід дає си їм. Мус дати чи вечерю, чи сніданок (в який час робили), – перший обід дає си»* (с. Завалля)⁴¹⁵.

Особливості вигляду покійного. Якщо у покійника не закривалися очі чи виглядав у труні дуже молодо, це був знак на наступного мерця: *«Єк миртвец лижит тай дивит си троха, то кажут, шо то на мирце; ше хтос умре»*⁴¹⁶, *«Як очі не закривают сі, то гей то на другого мерце»* (с. Пістинь)⁴¹⁷, *«На другого мерце, скоро буде другий мертвец у селі, якщо кіло таке... ну... краще робит сі, відмоло'дло. Казали – ади, відмоло'дло, скоро буде другий мертвец»* (с. Спас)⁴¹⁸, *«Якщо небіжчик має праве око прискалене, це начебто віщує смерть когось із родини, коли ж ліве, хтось із “крєвних” піде за ним»*⁴¹⁹, *«Як вмерлец на лаві дивит сі одним оком, то не забавит сі хтос другий умерти в родині»* (с. Далешове)⁴²⁰, *«Єк ўмерлец лежит на лаві і очима зверне на хату, то зноў хтос ўмре, бо ўмерлец на когос си задивює, аби собі ўзети (єк очі звернені до скіни, то ніхто не ўмре). Єк одно око ў мерця заперте, а друге ўтворене, то ще хтос ўмре в родині. [...] Єк мертвец відмолодне, то другий мертвец буде (єк файно виглядає)»* (с. Тростянець)⁴²¹.

Тіло відьми сочиться по смерті відібраним у чужих корів молоком: *«Відбирає молоко відьма. То і в нас була, в Заваллі. То казали, шо не могла вмерти. То як умерла, то з тіла текло молоко. Чи то з носа, чи то з очей. А так си*

⁴¹¹ Mroczo, *Śniatyńszczyzna*, 80.

⁴¹² Кисілевська, «Похоронні звичаї й обряди в селі Товмачику, Коломийського повіта», 300.

⁴¹³ Mroczo, *Śniatyńszczyzna*, 78.

⁴¹⁴ Архів ЛНУ ім. І. Франка, ф. Р-119, оп. 17, спр. 715-Е, арк. 3.

⁴¹⁵ Там само, арк. 25.

⁴¹⁶ Онищук, «Похоронні звичаї й обряди в селі Карлові, Снятинського повіта», 318.

⁴¹⁷ Архів ЛНУ ім. І. Франка, ф. Р-119, оп. 17, спр. 719-Е, арк. 19.

⁴¹⁸ Там само, арк. 30.

⁴¹⁹ Mroczo, *Śniatyńszczyzna*, 77.

⁴²⁰ Волошинський, «Похоронні звичаї і голосія в Городенщині», 197.

⁴²¹ Михайлецький, «Похоронні звичаї й обряди в селі Тростянці, Снятинського повіта», 303–304.

молила – Божечко!.. Вона сестрицев була. А сповідала си кожної неділи. Це дуже люди не люблять, як хто багато йде до сповіди. Кажут – сповідає си, як Павели'ха Во'вкова...» (с. Завалля)⁴²².

Упир по смерті начебто «має ліве рамено тепле», також «упир має бути по смерті червоний на лиці»⁴²³.

Прощання з покійним. Даровини прощальні. Першого вечора люди (сусіди, родина) сходилися «до мерця», щоб попрощатися. За свідченням із Коломийщини, «відвідують умерця вдень хіба баби, а газди, дівки, парубки лише ввечер, першого і другого дня; як свято, то відвідують і вдень старші; а дівки ходять лише до нежонатих»⁴²⁴. На Городенківщині до мерця вільно було йти кожному і коли хоче (с. Далешове)⁴²⁵.

Не вільно було, йдучи до мерця, заглядати крізь вікно в хату, «бо буде незабавком другий мертвец, або дістане мертву кістку» (с. Далешове)⁴²⁶.

Прощаючись із померлим, спочатку вклякали молилися, відтак цілували покладеного коло його ніг хрестика. Близькі («хатна родина») цілували покійного у полу, руку, ногу чи голову (с. Пістинь)⁴²⁷.

Нерідко стверджують, що боятися треба живих, а не вмерлих. Все ж, аби не лякатися покійного при прощанні, рекомендували торкнутися до нього: «То тепер треба живих бояти сі, а не мертви'х» (с. Стопчатів)⁴²⁸, «То живого гірше тре' бояти сі, а не...» (с. Спас)⁴²⁹, «То треба живого бояти сі, мертво'го вже нема чого. Треба помацати його, мертво'го того, хто боїт сі, за руку чи за шо-небудь» (с. Пістинь)⁴³⁰.

Вагітна до мерця не йшла, щоб не пошкодило, щоб не народити дуже «бліду» дитину: «Як вагітна, до мерце не йшла: може, дитині пошкодит» (с. Стопчатів)⁴³¹, «І не можна на'ть дивити сі вагітній жінці на мерце. Ка'ут, шо дитина буде бліда, буде мало сміятись. Ну, одним словом, шо вагітна жінка ніколи до мерце не йде. Ну, як в хаті, та й мусит бути, але шоби на мерце дивила сі, то не конче» (с. Спас)⁴³². Якщо ж мусила йти, то мала думати не про мерця, а про дитину: «Вагітна могла йти, але мусіла весь час мати себе на гадці. Думати – не шо на лаві, а шо в ній» (с. Пістинь)⁴³³.

⁴²² Архів ЛНУ ім. І. Франка, ф. Р-119, оп. 17, спр. 715-Е, арк. 25.

⁴²³ Mroczko, *Śniatyńszczyzna*, 82.

⁴²⁴ Кисілевська, «Похоронні звичаї й обряди в селі Товмачику, Коломийського повіта», 300.

⁴²⁵ Волошинський, «Похоронні звичаї і голосія в Городенщині», 198.

⁴²⁶ Там само.

⁴²⁷ *Етнографічний образ сучасної України*, 139.

⁴²⁸ Архів ЛНУ ім. І. Франка, ф. Р-119, оп. 17, спр. 719-Е, арк. 8.

⁴²⁹ Там само, арк. 30.

⁴³⁰ Там само, арк. 19.

⁴³¹ Там само, арк. 8.

⁴³² Там само, арк. 30.

⁴³³ Там само, арк. 19.

Як з останнім дарунком, до мерця йшли зі свічкою чи з двома: «Ближчі, приятелі або родичі, приносили до мерця свічку» (с. Далешове)⁴³⁴, «Як прощаються, то приносять свічку і ставлять на підставник або складають у купку, а потім роздають людям і світять, як виносять труну на подвір'я» (с. Слобідка)⁴³⁵. Дехто ж натомість приносив гроші: «Несуть гроші. А кидають там у ноги коло него. Ну, то бере там родина, ну та платить у церкві, купує, що треба, бере ті гроші» (с. Пістинь)⁴³⁶, «Гроші приносили мерцеві замість свічки, то їх кидали в яму їму туду» (с. Завалля)⁴³⁷.

На вечір приходив і дяк, аби відчитати «Псалтир»: «В нас увечорі, ек вмере мертвець, то дек йде “Псалтирю” читати» (с. Джурів)⁴³⁸. Як вірили у с. Прутівка, аж після відчитування «Савтиря» покійний перестає чути, що робиться довкола⁴³⁹. Подекуди дяк ішов відчитувати лише на вечір другого дня.

У с. Чортовець тим, хто прийшов попроситися з покійним, на столі ставили пляшку горілки й буханець хліба на перекуску⁴⁴⁰. У с. Далешове тому, хто прийшов, давали порцію горілки, закусити хлібом з товченою квасолею або огірками чи капустою⁴⁴¹.

Тим, хто прийшов попроситися з покійним другої днини, колись готували «вечеру»: «Померла людина – на другий день читають “Са'втир” і обов'язково давали всім людям вечеру. Тепер вже це відмінили. Після похорону тож брали до хати» (с. Ворона)⁴⁴². Так само гостили людей і в с. Товмачик на Коломийщині⁴⁴³.

Свічка при мерцеві горіла цілу ніч: «Як людина померла, то лишали свічку на цілу ніч» (с.мт Чернелиця)⁴⁴⁴. Так само цілу ніч при мерцеві мав хтось бути: якщо ніхто не зголошувався, то домашні когось про це просили. При мерцеві згадували про нього, співали сумних побожних пісень, а також розповідали байки та веселі казки, чоловіки грали у карти.

Ігри при покійному. Аби зайняти час, у Печеніжині парубки колись бавилися при покійному в «прочухана», а дівчата в «перстінця». Так само бавилися і на другий день, коли дяк приходив читати «Савтир»⁴⁴⁵. У с. Товмачик при мерцеві бавилися у «лубок», «шибеницю», «роботи», «огарок». Забава «лубок»

⁴³⁴ Волошинський, «Похоронні звичаї і голосія в Городенщині», 198.

⁴³⁵ Етнографічний образ сучасної України, 134.

⁴³⁶ Там само, 139.

⁴³⁷ Архів ЛНУ ім. І. Франка, ф. Р-119, оп. 17, спр. 715-Е, арк. 30.

⁴³⁸ Там само, арк. 51.

⁴³⁹ Онищук, «Похоронні звичаї й обряди в селі Карлові, Снятинського повіта», 331.

⁴⁴⁰ Kolberg, *Pokucie*, т. I, 214–215.

⁴⁴¹ Волошинський, «Похоронні звичаї і голосія в Городенщині», 198.

⁴⁴² Архів ЛНУ ім. І. Франка, ф. Р-119, оп. 17, спр. 719-Е, арк. 22.

⁴⁴³ Кисілевська, «Похоронні звичаї й обряди в селі Товмачику, Коломийського повіта», 300.

⁴⁴⁴ Архів ЛНУ ім. І. Франка, ф. Р-119, оп. 17, спр. 713-Е, арк. 65.

⁴⁴⁵ Schnaider, «Lud Peczenizyński», 106–107.

«чисто парубоцька» і «її бавлять ся лише при вмерци». Загалом бавитися можна лише у тій кімнаті, де лежить мрець; ані домашні, ані одружені у забаві участі не брали⁴⁴⁶. У с. Перерив «лубком» загалом називали усі забави при мерці⁴⁴⁷.

На Снятинщині молодіж сходилася на «Лубок» чи «Грушку», коли померли парубок або дівчина. Тут ці назви теж звучать як загальні (с. Белелуя⁴⁴⁸, Тростянець⁴⁴⁹).

У селах Волосів і Камінне, коли ішли до мерця, казали: «Іду на смерть». При мерцеві (однаково як коло дитини, так і коло старшого) бавилися в ігри «вовки» й «лубок». Прикметно, що у «лубок» бавилися хлопці ще й на Великдень коло церкви, але тоді називали цю гру «дупака», – у «вовки» ж не бавилися ніде інакше, як тільки при мерцеві⁴⁵⁰.

У «лубок» наприкінці ХІХ ст. впродовж обидвох ночей при покійному бавилися у с. Чортовець⁴⁵¹. Ті, хто приходив до хати покійного уночі після поховання, намагалися не заснути, виправляючи різноманітні жарти: якби хто задрімав, вимащували його сажею або пришивали до одягу каглянку; якщо ж задрімало кілька, то зшивали їх одяг до купи, по чому гвалтовно будили. Такі зібрання (або ж «оказії») в домі померлого могли тривати й до тижня часу, з тією різницею, що у першу ніч горілкою частували господарі, а в наступні почастинок брали у складчину (с. Чортовець)⁴⁵². За відомостями І. Волошинського, «давніше, перед 10 роками» (тобто на початку ХХ ст.) у «лубок» бавилися й у Далешовому⁴⁵³.

Про звичай «грушок» при мерцеві добре пригадують ще у низці покутських (як і гуцульських) сіл Косівщини: *«Сходи'ли сі увечір на грушку. Шос там собі пороб'ять та й ідут. Так як колис, то то ше давно таке було, то так уже на грушку йшли – бо там грали сі. Я вже так собі теперка думаю, шо як то то, шо тут мертвец, а вони там грают сі собі: і дупака йшли, і ше там шос, і регочут таменька... Ну та це цим біда, а цим файно: та де це так? Я на такім не була»* (с. Стопчатів)⁴⁵⁴, *«Бу'ло, бу'ло. До мертви'х – приходи'ли, те й на Гру'шки. Грали сі в вогники їкіс, підпалювали. “Печу-печу гусака”. – Коли сі спече? – “Коли юшка (кров) потече”. – Коли юшка потече? – “Коли хлопец дівчину (каже, як сі називає) поцілює в лице”. То так сі грали на Грушці, шо ну... Та й хлопці бігали, ловили цілювали дівчет, таке-о все»*.

⁴⁴⁶ Кисілевська, «Похоронні звичаї й обряди в селі Товмачику, Коломийського повіта», 300–301.

⁴⁴⁷ [Кузеля], «Посижіне і забави при мерци в українським похороннім обряді», 140.

⁴⁴⁸ [Гринченко], *Изъ усть народа*, 26.

⁴⁴⁹ Михайлецький, «Похоронні звичаї й обряди в селі Тростянці, Снятинського повіта», 310.

⁴⁵⁰ [Кузеля], «Посижіне і забави при мерци в українським похороннім обряді», 137.

⁴⁵¹ Kolberg, *Pokucie*, т. I, 215.

⁴⁵² *Ibid.*, 219.

⁴⁵³ Волошинський, «Похоронні звичаї і голосія в Городенщині», 198.

⁴⁵⁴ Архів ЛНУ ім. І. Франка, ф. Р-119, оп. 17, спр. 719-Е, арк. 10.

То колис було. То як старі люди помирали. Як таке дуже молодий – не» (с. Уторопи)⁴⁵⁵, «У нас була така жінка, та й такі збитки робила. Шо вже вмере, мертвець є, те й “Савтирю” читають, а в’на піде під катафальок, те й там діда цього або бабу тіне’, а це всьо – тікають з хати, так шо двері можуть уломити. А в’на то всьо сі попуджіє, і це всьо з хати тікає. А як лізе дес через вікно, іму за шос... та й тут люди сидьє, а це махає головов. То збитки такі робили... То то такі збитки були, шо то можна було... Іден чоловік як сі напудив, то так і в землю пішов. То це збитки трошки нефайні, знаєте... Йо. Це було, було. Це грушка була така. Це грушки сі грали, шо: “Печу-печу гусака”. – На кого печеш? – “На того й на того”. Та й той йде цілювати. Або – “Скі’почки”. Запальє скіпочку, те й в кого загаси’т сі. Всі стають рідом: та й тій скіпочку, тій, тій, – в кого загасило сі, теї вже цілий ред цілює. “Конє”. Я вже була на кони навіть. Я була мала-дурна, те й мене цікавило всьо. Дідо мій вмер тут, та й то походи’лись грушки грали. Тепер так не. А то дідо старий був, та й походи’лись. Де стара людина, то там робили грушку, а де такий молодий, то там ніхто нічого. Ну та й вже кажут, хто на конє хоче. Я думаю – а мені шо? Вісадили мене на якогос хлопа, цей іде в двері, як цей зачепив мнов в одвірок, я з того впала... Я невелика була, може, десікь років. То так сі з того сміяли, ше й нині, Боже прости, як згадуєм, як мене вісадили на конє. То такі сміха’ були» (с. Пістинь)⁴⁵⁶.

Варто зауважити й те, що забави при мерці подекуди безпідставно співвідносять з гуцульською традицією: «А це, щоб в ігри бавили сі, це я не пам’ятаю, аби це було» (с. Микитинці)⁴⁵⁷, «Грушки – та це убід, не? По’минки. [Щоб бавилися] Не, в нас цього не було, це, кажут, у горах, в гуцулі’в. Я була на роботі у Верховинськім районі, то там співають, танцюють, – і мертвець лежить, і всьо... Бо кажут, шо він уже цісливий, йому уже всьо добре. То ми ше в біді, а він уже цісливий» (с. Спас)⁴⁵⁸.

За свідченням Л. Левіновської, на Городенківщині зараз ігри при покійнику не збереглися. Замість них у першу післяпохоронну ніч чоловіки можуть грати в карти, прив’язувати когось до столу (села Вікно, Поточище, Олієво-Королівка). Це називається «лубок»⁴⁵⁹. Назва «лубок» для трапези увечері другого дня після похорону зафіксована й на Снятинщині: «Лубо’к – увечір. Їк поховают мерця сегодни, то увечір си схо’жут ти й вичеріют. Дає вичерю, і кладе го’рицетко з водов на сти’в. І хліб. Бо ця душьа, каже, приходе і п’є води. А рано той хліб вже їдьє. То ек поховає – увечір лубок.

⁴⁵⁵ Архів ЛНУ ім. І. Франка, ф. Р-119, оп. 17, спр. 719-Е, арк. 17.

⁴⁵⁶ Там само, арк. 19.

⁴⁵⁷ Там само, арк. 48.

⁴⁵⁸ Там само, арк. 31.

⁴⁵⁹ Левіновська, “Картографування похоронно-поминальної обрядовості на Покутті”, 240.

Прихо'жут і їдю'т» (с. Джурів)⁴⁶⁰. У с. Черемхів порівняно донедавна малі діти бавилися у «лубок» і «паску» у випадку смерті дитини⁴⁶¹.

Винесення домовини з покійним із хати. На третій день із церкви приносять хреста, хоругви і «світло», «поставники» (підсвічники). Хреста і хоругви приставляють до даху перед дверима. У поставниках обабіч померлого засвічують свічки. Зранку чи під обід (адже на вечір не ховають^{*}) приїздив священник із дяком і в хаті починав панахиду. У «відспівуванні» померлого брав участь і церковний хор. Відтак труну з тілом і віко («вічко») виносили з хати і на якийсь час становили на коротких лавах чи стільцях у дворі, щоб священник відчитав парастас. Вносять дальні родичі або сусіди: близьким нести не можна (с. Вербівці)⁴⁶².

У с. Прутівка труна стояла накрита скатертиною, поверх неї клали три хліби і свічку. Біля хлібів ставили миску з кришеною булкою, цей так званий «рваний парастас» накривали ще цілою хлібиною, у котру була застромлена свічка⁴⁶³. Буханку хліба на полотні клали у Далешовому. Після поховання полотно віддавали священникові, а хліб паламареві⁴⁶⁴.

Священик, відчитавши на подвір'ї Євангеліє, виголошував промову, а після цього просив «прощі», запитуючи тричі: «Прощієте єму єго гріхи?» За кожним разом люди відказували: «Прощіємо». Якщо заплатили, священник ще раз читав Євангеліє по дорозі до церкви, а врешті – ще раз біля могили, відчитавши утретє, ще раз просив «прощі» (сmt Печеніжин⁴⁶⁵; схоже: с. Прутівка⁴⁶⁶).

При виносі мерця з дому посипають за ним житом, «щоби мертвець не вертав»⁴⁶⁷.

Покійний, особливо господар, може начебто «забрати» за собою щось із господарства, до чого він мав прямий стосунок^{**}. Аби запобігти цьому,

⁴⁶⁰ Архів ЛНУ ім. І. Франка, ф. Р-119, оп. 17, спр. 715-Е, арк. 51.

⁴⁶¹ Паньків, «Мамко моя, зозуленько моя...» (Похоронно-поминальні звичаї і обряди на Покутті), 46.

^{*} По заході сонця кладовище начебто ставало небезпечним: «Знаю, що одна жінка пішла на цвинтар... А говорили, що на цвинтарі... А на цвинтарі все є роздоріжжі... і після заходу сонці, люди старі казали, що на цвинтарі не можна ходити. А вона собі пішла, і ходила, і взяв сі її блуд. І вона до ранку ходила помежи' гроби. І потом... так, що шось помішало сі в голові. Се таке було» (сmt Чернелиця). – Архів ЛНУ ім. І. Франка, ф. Р-119, оп. 17, спр. 713-Е, арк. 70.

⁴⁶² Етнографічний образ сучасної України, 132.

⁴⁶³ Онищук, «Похоронні звичаї й обряди в селі Карлові, Снятинського повіта», 332.

⁴⁶⁴ Волошинський, «Похоронні звичаї і голосія в Городенщині», 199.

⁴⁶⁵ Schneider, «Lud Peczenizyński», 107.

⁴⁶⁶ Онищук, «Похоронні звичаї й обряди в селі Карлові, Снятинського повіта», 332.

⁴⁶⁷ Piotrowicz, «Znachorka i wróżka Jewdokia Wojczuk. Materiały folklorystyczne ze wsi Bortnik na Pokuciu», 232.

^{**} На противагу, покійні можуть і сприяти. Зазвичай для цього з'являються уві сні, вказуючи на щось важливе, даючи поради: «Чую: „Ганю, Ганю, вставай, бо треба йти до церкви“. Так три ра'зи. Є душе, є...» (с. Копачинці). – Архів ЛНУ ім. І. Франка, ф. Р-119, оп. 17, спр. 713-Е, арк. 66; «Корова мала телитися, то тато їй приснився, каже: „Марію, вставай, іди до стайни»» (сmt Чернелиця). – Там само, арк. 65; «В мене чоловік умер. Мені він мало снів, але снів сі сусіди. Він каже: „Слава Йсу“. – “Навіки слава”. – “Не йду, бо

на Городенківщині ще перед смертю батька син перебирав на себе його обов'язки: «Як має старий умерати, то син має обійти перед смертев его ще цілу господарку, бо би му сі зле вело, господарка би завмирала, нічо би не було веселе его» (с. Далешове)⁴⁶⁸. Очевидно, аби покійний чого не «забрав», у с. Вербівці перед винесенням домовини закривали двері й вікна у всіх господарських приміщеннях⁴⁶⁹.

Зазвичай же відповідні ритуальні дії здійснювали одразу після виносу тіла з хати. «Рушали» садовину, збіжжя, бджоли, відв'язували худобу: «Єк умирає газда, то ідут борзо до шпіхлера і мішеют то збіже, шо він ше маў у своїх руках, аби з ним не заўмерло; єк би то ни зробиў, то би потому зерно ни зійшло»⁴⁷⁰, «Як умре газда, то збіже у міхах треба порунтати, бо не зійде» (с. Далешове)⁴⁷¹, «Зараз як віносьє покійника з хати, то відразу біжут до стайні і корову відтинают. Що є, то відтинают, і тоди хату закривают, і поки його не винесут з подвір'ї...» (с. Жабокруки)⁴⁷², «Стайню відкривали [як мерця винесли]» (с. Чортовець)⁴⁷³, «[Як мерця виносять] Розціпают коро'ви, ланц відв'язуют» (с. Жуків)⁴⁷⁴, «Якшо він коло того робив, то треба тим насіннім помішети, аби то не омертві'ло» (с. Пістинь)⁴⁷⁵, «Як берут кіло від хати, чи то тазда', чи таздині вмерли... Так як мій чоловік умер, а він був тазда', то я йшла до стайні... Як мають брати вже кіло з-перед хати, я йшла до стайні та й гладила корову та й казала, шо це вже ти моя', а не його. Шо там бу'ло: і свиня, і кури, – я то всьо мала прийми'ти, перебрати на себе. Бо кажут, шо може піти за головов. Так колис казали, шо... Може віздихати всьо, як тазда' вмере такий, шо коло цього ходив. Ну, і сад... але я не ходила, бо в нас сада' так близько нема. Але люди, в кого близько, то йдут» (с. Спас)⁴⁷⁶.

«Забрати» щось може й господиня: «Хочу вам сказати, шо жінка як померла (то якраз теперка минуло рік), то тоги'дного року... ні, цього року навесні тут не бу'ло... гола землє, та' як асвальт. Моруг пропав, щез, і всьо. І я хо'джу та' як по тротуарі, глину но'шу до хати. Як жінка помирає чи чоловік, шос від хати йде: шос або пропадає, або дерево всихає, або шо» (с. Микитинці)⁴⁷⁷.

не маю коли, але знаю, шо Параски мої не видно, видко, робить шось, тут, коло хати ходить. А знаєш шо? Скажи Парасці, най сі не робить. Вона так сі тежко робила, най Бог боронить. Най вже лишее ті роботи». Це він сказав сусіді. Тай більше не снит» (с. Пістинь). – *Етнографічний образ сучасної України*, 139.

⁴⁶⁸ Волошинський, «Похоронні звичаї і голосія в Городенщині», 197–198.

⁴⁶⁹ *Етнографічний образ сучасної України*, 132.

⁴⁷⁰ Онищук, «Похоронні звичаї й обряди в селі Карлові, Снятинського повіта», 322.

⁴⁷¹ Волошинський, «Похоронні звичаї і голосія в Городенщині», 197.

⁴⁷² Архів ЛНУ ім. І. Франка, ф. Р-119, оп. 17, спр. 717-Е, арк. 24.

⁴⁷³ Там само, арк. 14.

⁴⁷⁴ Там само, арк. 13.

⁴⁷⁵ Там само, спр. 719-Е, арк. 19.

⁴⁷⁶ Там само, арк. 30.

⁴⁷⁷ Там само, арк. 49.

Померлий має нібито здатність забрати з собою й іншу людину: «Якщо після похорону пів року ніхто в селі не помер – покійник забере на той світ когось з родини»⁴⁷⁸, «Кажуть, як хтось умре: “Ади, кого покликкала, кого собі узела”...»⁴⁷⁹, «Ну та кажуть, що собі забрав... [померлий] так собі сподобав і забрав другу душу» (с. Далешове)⁴⁸⁰. Якщо після чоловіка невдовзі помирала жінка, казали, що узяв собі пару: «Буває, що як чоловік умер а жінка, кажут: “Ади, взев собі за пару”» (с. Спас)⁴⁸¹.

Подекуди уявлення про шкоду від покійного стосується не лише його рідних: «Як умре хто в силі тай як сидит в кого квочка, то якби яйці ни помішев, то би і одного курети ни вилізло» (с. Далешове)⁴⁸².

Домовиною при виносі покійного з хати належало тричі діткнути до порога: «Як виносять трумну, стукають нею о поріг»⁴⁸³, «ударяють три рази домовиною до порога» (с. Перерив)⁴⁸⁴, «три рази стукнули [коли виносять] домовиною до порога» (с. Вербівці)⁴⁸⁵, «Коли покійного виносять з хати, то труну тричі опускають на поріг. Те ж саме роблять на воротах» (с. Горішне Залуччя)⁴⁸⁶. Мотивують вдаряння об пороги тим, що так «покоїник прощїї си з домом» (с. Тростянець)⁴⁸⁷, «се він декує хаті, порогам, шо уже іде»⁴⁸⁸; «Домовиною об поріг три рази стукають – прощють сі з хатов» (с. Пістинь)⁴⁸⁹, «Дотикают три рази домовину до порога, а то на то, бо потім умерлий уже глухне і уже не чує, шьо про него си говорит»⁴⁹⁰, «Коли виносять з хати, опускають тричі на хатному і на сінешному порозі (це покійний прощається – поклін дає). На воротах на хрест тричі опускають» (с. Слобідка)⁴⁹¹. У Далешовому «як віносе деревище с хати, махают ним на порозі 3 рази в бік і 3 рази в гору – робє ним хрест у повітря, але ни ударєют ним в поріг, ані в одвірки»⁴⁹².

Як тільки померлого винесли, одразу перевертали стільці, на яких він лежав (так званий «катафельок»), очевидно, щоб душа не мала вже там місця: «[Як померлого виносять з хати, то] катафельок перевертають, шоби більше мерців

⁴⁷⁸ Паньків, ««Мамко моя, зозуленько моя...» (Похоронно-поминальні звичаї і обряди на Покутті)», 41.

⁴⁷⁹ Онищук, «Похоронні звичаї й обряди в селі Карлові, Снятинського повіта», 325.

⁴⁸⁰ Архів ЛНУ ім. І. Франка, ф. Р-119, оп. 17, спр. 713-Е, арк. 66.

⁴⁸¹ Там само, спр. 719-Е, арк. 31.

⁴⁸² Волошинський, «Похоронні звичаї і голосія в Городенщині», 198.

⁴⁸³ Кисілевська, «Похоронні звичаї й обряди в селі Товмачику, Коломийського повіта», 301.

⁴⁸⁴ [Кузеля], «Посижіне і забави при мерци в українськїм похороннїм обрядї», 140.

⁴⁸⁵ *Етнографічний образ сучасної України*, 132.

⁴⁸⁶ Там само, 141.

⁴⁸⁷ Михайлецький, «Похоронні звичаї й обряди в селі Тростянці, Снятинського повіта», 312.

⁴⁸⁸ Онищук, «Похоронні звичаї й обряди в селі Карлові, Снятинського повіта», 332.

⁴⁸⁹ *Етнографічний образ сучасної України*, 139.

⁴⁹⁰ Онищук, «Похоронні звичаї й обряди в селі Карлові, Снятинського повіта», 324.

⁴⁹¹ *Етнографічний образ сучасної України*, 134.

⁴⁹² Волошинський, «Похоронні звичаї і голосія в Городенщині», 200.

в хаті сі не було» (с. Пістинь)⁴⁹³, «Зараз як віносьє покійника з хати, [...] і ті два сті'льці перекидають, на яких лежав» (с. Жабокруки)⁴⁹⁴, «А двері – лиш вінесут, і тоди закрийот цих сво'їх, шо лишили сі в хаті, і тогди той стів, шо мертвец, то гальон гет на землю його, переверта'ют сті'льці і всьо. Та й вже тогди сво'ї віхо'д'ьї з хати» (с. Жуків)⁴⁹⁵.

Подекуди по винесенні домовини відкривали двері й вікна, «аби душа вийшла. Коли б у часі винесення покійника двері й вікна були закриті, душа зостанеться на покуті так довго, доки хтось знову не помре з родини»⁴⁹⁶. Деінде ж у цій ситуації «вікна не отвирають» (сс. Далешове⁴⁹⁷, Товмачик⁴⁹⁸). У с. Прутівка, навпаки, по винесенню деревища швидко закривали хатні двері, а як виносили на дорогу, то закривали хвіртку, «аби білше мирце ни було у ті хаті»⁴⁹⁹.

У Тростянці хатні не виходили одразу за священником, «бо усіх би до року покликаў мерлец за собоў», – спочатку хтось закривав за священником двері, а тоді хатні відкривали їх знов. При цьому «последні з хати виході неня, братя, газда або газдиня»⁵⁰⁰. Затримувалися домашні в хаті й у с. Перерив: «Як вінесуть мерця з хати, родина лишає ся на якийсь час в хаті, звичайно доки відчитаєть ся євангелія, дивлять ся лише через вікно. Не виходять сейчас тому, щоби не було знов скоро мерця в хаті» (с. Перерив)⁵⁰¹. У с. Прутівка залишаєть ся в хаті й доки йде відправа на обійсті дивить ся крізь вікно на домовину тільки той, хто злякався померлого, – це начебто допомагає⁵⁰². Натомість тотожних з попередніми засторог у цьому селі дотримувалися вже при винесенні домовини з обійстя: «Єк виносе умерлого і ўже поминут ворота тай ше пару людий піде, тогди баба запирає скоро ворота і здержує решту людий на обійстю; она то робит на то, аби у ті хаті усі разом не вімерли»⁵⁰³.

По винесенню домовини з хати жінка (якщо помер чоловік) сідала на лаві, а хтось з рідні або сусідів подавав їй хліб, кажучи: «Сідай, небого, тут (коло стола), та най те си хліб держит» (с. Тростянець)⁵⁰⁴. Дещо докладніше цей звичай описаний в Н. Кобринської: «Як мають виносити мерця з хати, тогди має бути ціла родина в хаті; коли вінесуть до сіней, то борзо замикають

⁴⁹³ Етнографічний образ сучасної України, 139.

⁴⁹⁴ Архів ЛНУ ім. І. Франка, ф. Р-119, оп. 17, спр. 717-Е, арк. 24.

⁴⁹⁵ Там само, арк. 13.

⁴⁹⁶ Mroczo, *Śniatyńszczyzna*, 80.

⁴⁹⁷ Волошинський, «По хоронні звичаї і голосія в Городенщині», 200.

⁴⁹⁸ Кисілевська, «По хоронні звичаї й обряди в селі Товмачику, Коломийського повіта», 301.

⁴⁹⁹ Онищук, «По хоронні звичаї й обряди в селі Карлові, Снятинського повіта», 332.

⁵⁰⁰ Михайлецький, «По хоронні звичаї й обряди в селі Тростянці, Снятинського повіта», 312.

⁵⁰¹ [Кузеля], «Посижіне і забави при мерци в українськїм по хороннім обряді», 140.

⁵⁰² Онищук, «По хоронні звичаї й обряди в селі Карлові, Снятинського повіта», 332.

⁵⁰³ Там само, 324.

⁵⁰⁴ Михайлецький, «По хоронні звичаї й обряди в селі Тростянці, Снятинського повіта», 313.

двері, і всі сідають, де хто попаде, на лаву, подушки, де лежав мертвець. Найстарша жінка бере з стола прилажений хліб і сіль, подає найстаршому з родини і жичить в імени помершого щасливого поведження. Одна з жінок замітає хату і виносить смігте на те, аби уже ніхто більше в тій хаті не умер, і аж тогди ідуть за умершим» (с. Белелуя)⁵⁰⁵. Додаткові деталі містить і опис А. Онищука: «По відправі, як виносять тіло на обійсте, сідають родичі (= рідні) за стіл, а хтось з “фамілії” (але не з хатних) подає їм два хліби, – подає вперед найстаршому, “от ік гедиви, а він дає жінці, а она дітим і так усі доторкают си, аби мирлец ни забраў увес хліб”»⁵⁰⁶. Фіксують схожі звичаї і сучасні дослідники: «Коли виносять, то хтось із рідні, не з цієї хати, дають калачі всім, хто з цього двору. А вони мають сісти всі разом на катафе’льку і прийняти на руки колачі. Так вони сидять з одну-дві хвилини. Катафелька – це лава або диван, на яких стояла труна з покійним. Колачі дають для того, щоб вони жили і у них в хаті тримався хліб» (с. Горішне Залуччя)⁵⁰⁷, «Коли винесли труну з хати, хатні сідають на лаву і хліб (колач) передають один одному. Це робиться для того, щоб хліб був у всіх у хаті» (с. Слобідка)⁵⁰⁸.

За відомостями О. Кольберга з-під Городенки, «винісши померлого з хати, на місці тому, де лежав, кладуть ніж і хліба буханку (б о х а н и ц ь). Ніж кладуть на те, аби по помершім о с т р о їм поводилося в господарстві, тому що без тієї о с т р о ж н о с т і ціле господарство пішло би з дому за небіжчиком, тобто в ніщо би обернулося; хліб знов на те, аби ніколи не п е р е х о д и в з тієї хати (тобто аби ніколи його не бракувало) так, як не перейде газди того і м ’ я (ім’я і маєток)»⁵⁰⁹. Схоже й у с. Перерив «скоро лише возьмуть мерця з лавиці, кладуть сейчас на те місце хліб»⁵¹⁰.

У хаті не прибирали впродовж усього часу, доки там було «тіло»: «В хаті мусить остати все так, як «захопит смеркь; захопит у сьмікю, то най так буди, ни мож замітати усі три дни»⁵¹¹. Як тільки небіжчика винесли з обійстя, викидають за ним одразу і смігтя, що назбиралося в хаті, доки він там був, «аби в ньому душа не зосталася», або палять разом зі стружкою з труни на городі (Снятинщина⁵¹², с. Тростянець⁵¹³); по виносу тіла «вимітають все смігтя і викидають разом з віником на гній» (с. Перерив)⁵¹⁴. У с. Далешове хату замітали

⁵⁰⁵ [Гринченко], *Изъ усть народа*, 27.

⁵⁰⁶ Онищук, “Похоронні звичаї й обряди в селі Карлові, Снятинського повіта”, 332.

⁵⁰⁷ *Етнографічний образ сучасної України*, 141.

⁵⁰⁸ Там само, 134.

⁵⁰⁹ Kolberg, *Pokucie*, т. I, 220.

⁵¹⁰ [Кузеля], “Посижіне і забави при мерци в українським похороннім обряді”, 140.

⁵¹¹ Онищук, “Похоронні звичаї й обряди в селі Карлові, Снятинського повіта”, 328.

⁵¹² Mroczo, *Śniatyńszczyzna*, 78.

⁵¹³ Михайлецький, “Похоронні звичаї й обряди в селі Тростянці, Снятинського повіта”, 313.

⁵¹⁴ [Кузеля], “Посижіне і забави при мерци в українським похороннім обряді”, 140.

двічі: «Хату замітають, як кладут нибіщика на лаву, а вітак аж по погребі і то сьміте з мітлов вікидають дес за город у фосу, аби то не було у своїм ґрунті»⁵¹⁵.

Замітає хтось чужий, своєму не годиться замітати, «бо би не видіў си з покоїним на тім світі» (с. Тростянець)⁵¹⁶; будь-хто замітати не може («бо ек має діти, то будут умирати»), тому старим віником замітає старша жінка, що залишається у хаті, а позамітавши, виносить віник і верітку зі сміттям у сутич, аби «за ўсі голови більше мирціў у хакі ни було»⁵¹⁷. Своєрідно відбувалося замітання хати після покійного у с. Чортовець. По винесенні тіла на лаву, де воно лежало, клали буханку хліба. Вона лежала там, доки не забере який жебрак чи убогий. Але той повинен перед тим замести хату і сміття разом із віником, яким замітав, винести на «пусте» місце, по якому не ходять люди, «аби ті не втоптували небіжчика в землю»⁵¹⁸.

Момент із замітанням прикметний у сенсі вірувань про душу: «Люди собі думают, шьо душа має бути дуже маленьтя і для того ї ніхто ни можи видіти. Одні кажут, шьо душа ходит по тім стебілечку, шьо валее си по хаті, по земли, а другі кажут, шьо ховає си у той віник, шьо ним хату замітають, а енчі кажут, шьо душа сидит на вікні коло свого тіла. І длятого кладут віник коло порога у хаті і ни вільно его брати у руці нікому і ним замітати по хаті, аби ни конїрувати тим замітанем покійного умерлого душу»⁵¹⁹, «Кажут, шьо душа сидит у вінику за гріхи тілесні»⁵²⁰.

Також «закопуют па'цірки, коўтки, гребінь на то, аби їх хто не перестуپیў, бо би умер. Розбивають люльку, ек си лишит, бо могла би з неї Біда ў ночи курити» (с. Тростянець)⁵²¹.

Придатний до вжитку одяг померлого, який залишився після обряджання, подекуди віддавали бідному в день після похорону⁵²² чи за кілька тижнів після поховання⁵²³. Водночас у М. Паньківа і в Л. Левіновської знаходимо відомості про побутування в смт Заболотів звичаю під назвою «дари через деревище», під час якого вбрання померлого роздавали «за простибіг» безпосередньо в день похорону.

Варто зауважити, що у статті Л. Левіновської йдеться в загальному про день похорону⁵²⁴, тоді як М. Паньків вказував, що дарування відбувалося на

⁵¹⁵ Волошинський, «Похоронні звичаї і голосія в Городенщині», 196.

⁵¹⁶ Михайлецький, «Похоронні звичаї й обряди в селі Тростянці, Снятинського повіта», 313.

⁵¹⁷ Онищук, «Похоронні звичаї й обряди в селі Карлові, Снятинського повіта», 333.

⁵¹⁸ Kolberg, *Pokucie*, т. I, 217.

⁵¹⁹ Онищук, «Похоронні звичаї й обряди в селі Карлові, Снятинського повіта», 323.

⁵²⁰ Там само, 324.

⁵²¹ Михайлецький, «Похоронні звичаї й обряди в селі Тростянці, Снятинського повіта», 313.

⁵²² Левіновська, «Картографування похоронно-поминальної обрядовості на Покутті», 243.

⁵²³ Schnaider, «Lud Peczenizyński», 108.

⁵²⁴ Левіновська, «Картографування похоронно-поминальної обрядовості на Покутті», 243.

цвинтарі⁵²⁵. Водночас у матеріалах дослідника з смт Заболотів звичай «дарів через деревище» виглядав так: «Виносять покійника з хати на подвір'я, труну ставлять на лави і дружина або інші родичі покійного роздають дари від покійного сусідам, товаришам. Дають добротні речі покійника або нові речі – рушники вишити, хустки, якщо покійниця, сорочки – від покійника. Подають через труну. Колись роздавали старі речі мертвого. Зараз купують нові, ставлять на колач і дають разом»⁵²⁶.

Дарування від імені покійного одразу після винесення домовини з хати було притаманним і для інших населених пунктів Снятинщини. У с. Горішне Залуччя, «коли труна вже стоїть на подвір'ї, через покійного передають курку [дарують] старому чоловіку» (очевидно, щоб покійний не забрав нічого з обійстя). Також «тим, що одягали покійного, дають колач і сорочку (теж передають через труну з покійним)»⁵²⁷. Так само робили у с. Завалля: «За мерця дають через деревище за поману, кому хочуть. Сорочку чи щось інше. То труна, у нас казали деревище. Виносили з хати, потім закривають. Потім дають через деревище і курку»⁵²⁸. У с. Белелуя відзначено особливість подавання «за простибіг» за душу вагітної: «Похорон газди і жінки однакий. Коли однак трафиться, що жінка в тяготі умре, то тогди якій бідній жінці у віку помершої дають курку з яйцем, або, як у богацтві дієся, то кітну вівцю»⁵²⁹ (На жаль, час дарування точно не вказаний).

Похоронна процесія. Покійного несли на марах або везли кіньми чи волами, залежно від наявності худоби й відстані до кладовища. На Снятинщині й Косівщині вірили, що коли покійного везуть волами (які від того худнуть), то буде їх пасти на тамтому світі, якщо ж везуть кіньми, то коні пасти мусить (сс. Красноставці, Рожнів⁵³⁰, Тростянець⁵³¹). Нести вважали за краще на Коломийщині⁵³². Водночас на Городенківщині вірили, що «хто мерце несе, тому сі дерево ни прийме, як нащипит або як пересадит» (с. Далешове)⁵³³.

При зустрічі з похоронною процесією належало зупинитися, перехреститися. Чоловік обов'язково знімав шапку. На сучасному етапі, якщо хто їде автомобілем, повинен зупинитися й пропустити процесію: «Як іде похорон, то машина ставала, поки не пере'їде» (с. Прутівка)⁵³⁴.

⁵²⁵ Паньків, ««Мамко моя, зозуленько моя...» (Похоронно-поминальні звичаї і обряди на Покутті)», 49.

⁵²⁶ *Етнографічний образ сучасної України*, 141.

⁵²⁷ Там само.

⁵²⁸ Кілар, «Поминальні мотиви в календарній обрядовості українців Покуття», 235.

⁵²⁹ [Гринченко], *Изъ усть народа*, 27.

⁵³⁰ Mroczo, *Śniatyńszczyzna*, 80.

⁵³¹ Михайлецький, «Похоронні звичаї й обряди в селі Тростянці, Снятинського повіта», 313.

⁵³² Кисілевська, «Похоронні звичаї й обряди в селі Товмачику, Коломийського повіта», 301.

⁵³³ Вошинський, «Похоронні звичаї і голосія в Городенщині», 199.

⁵³⁴ Архів ЛНУ ім. І. Франка, ф. Р-119, оп. 17, спр. 715-Е, арк. 3.

Процесія в загальному виглядає так: попереду хтось з близьких чоловіків несе хрест, за ним, по боках, несуть хоругви, потім несуть вінки, домовину (її закривають віком, відкритого покійника не несуть). Колись за домовиною везли на возі священика. Також за домовиною іде хор, який співає «Зі свя-тими упокій». Далі йде решта учасників ходи.

За неодруженими процесія дещо відрізнялася. У Печеніжині за померлими зарученими парубком чи дівчиною парубчак ніс схожу на весільне деревце смерічку, яку після поховання прикріплював до хреста. Під час такого похорону в'язали також хустинки на древках хоругов, а бувало, що для більшої урочистості одна з дівчат несла барвінковий вінок, а двоє парубків тримали кінці прив'язаних до вінця стрічок. Якщо ховали дівчину, то вінка ніс хлопець, а стрічки тримали дівчата⁵³⁵. Померлу дівчину чи й дівчинку і процесійні атрибути несли на кладовище парубки⁵³⁶. У Прутівці, як помирала дівчина, за деревищем ішов «кнезь» – парубок, убраний «ек під вінок», а з боків біля домовини дві дружки⁵³⁷. У с. Слобідка «Хлопці перев'язані (хто несе) хустками на правій руці»⁵³⁸.

Труну з дитиною ніс під пахвою який-небудь чоловік з родини (с. Далешове)⁵³⁹.

Першу дитину мати до гробу не провадила, щоб не «вирідити» всіх дітей, не залишитись бездітною⁵⁴⁰.

Голосить за покійним тільки найближча родина, – «наречені не голосять, хоч би як жаль було»⁵⁴¹.

По дорозі «зупиняли си, де є хрест, капличька, то там ставали, і ксьондз... шось там співали трохи. Де є хрест, там ставали» (с. Прутівка)⁵⁴². Спинялися на перехрестях, на воротях біля рідні (с. Долішне Залуччя)⁵⁴³. У місцях зупинки священик читав «Євангеліє».

У порубіжних із Гуцульщиною селах під час похоронної ходи (чи в інші моменти похорону) у давнину могли трембітати (с. Пістинь)⁵⁴⁴, однак загалом для Покуття трембітання не характерне.

Коли похоронний похід дуже розтягується, далека відстань між людьми, то кажуть, що наступного мерця чекають (м. Косів)⁵⁴⁵.

⁵³⁵ Schnaider, “Lud Peczeniżyński”, 108.

⁵³⁶ Кисілевська, “Похоронні звичаї й обряди в селі Товмачику, Коломийського повіта”, 301.

⁵³⁷ Онищук, “Похоронні звичаї й обряди в селі Карлові, Снятинського повіта”, 332.

⁵³⁸ *Етнографічний образ сучасної України*, 134.

⁵³⁹ Волошинський, “Похоронні звичаї і голосія в Городенщині”, 199.

⁵⁴⁰ Онищук, “Похоронні звичаї й обряди в селі Карлові, Снятинського повіта”, 333.

⁵⁴¹ Кисілевська, “Похоронні звичаї й обряди в селі Товмачику, Коломийського повіта”, 301.

⁵⁴² Архів ЛНУ ім. І. Франка, ф. Р-119, оп. 17, спр. 715-Е, арк. 3.

⁵⁴³ *Етнографічний образ сучасної України*, 141.

⁵⁴⁴ Там само, 139.

⁵⁴⁵ Там само, 135.

За відомостями О. Михайлецького, допровадивши покійного до церкви, кладуть на домовину на скатертині хліб, овочі й варену пшеницю. У церкві прощаються з покійним. Хліб, овочі й скатертина лишаються священикові, а пшеницю забирають додому (с. Тростянець)⁵⁴⁶. Схожі, хоч і значно докладніші відомості зі с. Чортовець про фрагмент похоронної обрядовості, коли труну з покійним заносили до церкви, знаходимо в О. Кольберга⁵⁴⁷. Хліб (калачі) залишають у церкві й тепер: «В нас коло мерця лиш свічка. Хліб не клали. Ті штири колачі, шо до церкви, – зовсім в другій хаті лежат, аби мерцем не смерділи. І як у церкві відправляють панахиду, то піднімают ті колачі і співають “Вічну пам’ять”. А тоді віддают дякові... Два священик бере, і дяк, і паламар» (с. Завалля)⁵⁴⁸, «Як похорон, несе си штири колачі. Два священик бере, і дяк, і паламар» (с. Завалля)⁵⁴⁹, «[Як хто помер, то хліб] клали на стіу. Троє хліба було. І з тим хлібом, як виноси'ли з хати, то той хліб клали в тайстру і несли до церкви, і той хліб лишев си так само в церкві» (с. Прутівка)⁵⁵⁰, «[При небіжчикові] три хліба. На купі так лежали. І священикови давали, і діко'ви давали...» (с. Прутівка)⁵⁵¹, «На парастас несли три хлібини, а на панахиду то могли й одну занести» (с.мт Чернелиця)⁵⁵².

Подекуди хліб із віка домовини віддавали якомусь бідному чоловікові: «У нас той колач, шо на домовині, як тово... то дают бідним. Комус, такий є в селі. Тепер то вже й нема таких...» (с. Жуків)⁵⁵³.

У с. Вікно вірили, що хто останнім поцілує хрест при «останньому цілуванні» у церкві, чоловік чи жінка, – такої самої статі буде наступний покійник у селі⁵⁵⁴.

Від церкви покійного провадили далі на кладовище.

На кладовищі. На цвинтарній хвртці родичі покійного кидали кілька монет, «купаючи» для нього місце вічного спокою⁵⁵⁵. Вірили, що на цвинтарних воротах новопреставленого очікує попередній покійник, який був у селі, – «стоїть на варті», відтак його родичі нерідко йшли й на похорон до того, хто «прийшов на зміну»⁵⁵⁶.

Зустріти новопреставленого виходять і загалом усі душі: «Кажут, шо ті душі виходьи з родини, як кого ховают. А одні кажут, шо всі виходьи»

⁵⁴⁶ Михайлецький, “Похоронні звичаї й обряди в селі Тростянці, Снятинського повіта”, 313.

⁵⁴⁷ Kolberg, *Pokucie*, т. I, 217–218.

⁵⁴⁸ Архів ЛНУ ім. І. Франка, ф. Р-119, оп. 17, спр. 715-Е, арк. 26.

⁵⁴⁹ Там само, арк. 25.

⁵⁵⁰ Там само, арк. 3.

⁵⁵¹ Там само, арк. 2.

⁵⁵² Там само, спр. 713-Е, арк. 65.

⁵⁵³ Там само, спр. 717-Е, арк. 13.

⁵⁵⁴ Левіновська, “Картографування похоронно-поминальної обрядовості на Покутті”, 242.

⁵⁵⁵ Mroczko, *Śniatyńszczyzna*, 81.

⁵⁵⁶ Левіновська, “Картографування похоронно-поминальної обрядовості на Покутті”, 243.

(с. Копачинці)⁵⁵⁷, «Як несуть вже на цвинтар, то неживі виходьби і візирають» (с. Копачинці)⁵⁵⁸, «Всі душі зустрічають» (с.мт Чернелиця)⁵⁵⁹, «Кажуть, що як несуть на цвинтар, що всі покійники виходьби його зустрічати, так що на цвинтарі нема що тогди молити си, бо їх нема у ямі» (с. Белелуя)⁵⁶⁰, «Ті, що повмирали, то зустрічають цього, що несуть» (с. Завалля)⁵⁶¹. Також душі виходять на час загальної відправи на цвинтарі: «Ну та кажуть, що там душі чекають назустріч... Так і на Великдень відправа, то кажуть, що душі... коли правиці там за померлих, на гробах... на све'та Дзилени... – то в кождім селі інакше» (с. Далешове)⁵⁶².

Могила, коли приносять покійного, має бути вже готова. Неодружені копати яму не йшли⁵⁶³. Копає «хтось із бідних; за те дають їм горівки і платять щось грішми»⁵⁶⁴, «копає хто-будь чужий, на сежінь глибоко; звичейно не плате, хіба як прикра робота або мороз, то платит сі 1 кор. найбільше» (с. Далешове)⁵⁶⁵. Трапляється, що копачам належало «за простибіг». Скажімо, крім горілки й закуски обрядового калача й сорочку давали копачеві у с. Малий Ключів⁵⁶⁶; калача – у с. Спас⁵⁶⁷; рушника й калача – у с. Завалля: «Шо яму копають – рушник дає си, півлітра горілки і їден колач. Ну, і там ше шос їсти. Як маєш свиню різану...»⁵⁶⁸; рушника й калача з віка домовини забирає копач у с. Жабокруки: «Той колач, шо на віку лежить, забирає той, шо копав яму. Йому дають рушник і колач»⁵⁶⁹.

Якщо копаючи яму натрапляли на старе поховання, місця не змінювали: «Це навіть було, ек мого брата ховали. Ті кісточки, як добу'ли яму, а кістки є, то гриба'р ті кісточки збирав і клав кінець ніг цього, шо спускають» (с. Джуриів)⁵⁷⁰.

Священик із дяком відправляють на кладовищі заупокійну службу. Всім, хто стоїть на той час біля домовини, роздають свічки, – під час відправи їх потрібно засвітити (недогарки при погребінні кидають в яму). По службі відбувається «останнє цілування»: родичі й близькі цілують покійника, цілують хреста на його грудях і на завершення хреста, якого тримає священик. Відтак домовину забивають і опускають в могилу (Опускають на пасах, мотузках,

⁵⁵⁷ Архів ЛНУ ім. І. Франка, ф. Р-119, оп. 17, спр. 713-Е, арк. 66.

⁵⁵⁸ Там само.

⁵⁵⁹ Там само, арк. 65.

⁵⁶⁰ Там само, арк. 77.

⁵⁶¹ Там само, спр. 715-Е, арк. 30.

⁵⁶² Там само, спр. 713-Е, арк. 66.

⁵⁶³ Левіновська, «Картографування похоронно-поминальної обрядовості на Покутті», 239.

⁵⁶⁴ Кисілевська, «Похоронні звичаї й обряди в селі Товмачику, Коломийського повіта», 301.

⁵⁶⁵ Волошинський, «Похоронні звичаї і голосія в Городенщині», 200.

⁵⁶⁶ *Етнографічний образ сучасної України*, 135.

⁵⁶⁷ Архів ЛНУ ім. І. Франка, ф. Р-119, оп. 17, спр. 719-Е, арк. 31.

⁵⁶⁸ Там само, спр. 715-Е, арк. 26.

⁵⁶⁹ Там само, спр. 717-Е, арк. 24.

⁵⁷⁰ Там само, спр. 715-Е, арк. 51.

що зберігаються у церкві, а як є рушники, то на рушниках. Подекуди на рушниках опускали лише неодружених, по чому кидали їх у могилу⁵⁷¹).

Якщо у часі поховання йшов дощ, це вважали доброю ознакою: «Як дощ іде – то погода плаче. Полюбили люди [того, що помер], та й полюбив Бог, – та й погода плаче» (с. Спас)⁵⁷².

При похованні на старому кладовищі у могилу кидали копійки, «платили за місце»: «Як на старому цвинтарі [ховають]. Бо є, що перекопують, то копійки кидають [в могилу], коли йде похорон. Платять за місце. Аби хтос там лежъев – аби не виганев цього небожчика. Платять» (с. Уторопи)⁵⁷³.

Кожен із присутніх кидав на труну в могилі «по грудці глини» (по жмені ґрунту) – «то послідня прислуга, що ше послужив єму, ше го прикриў». Не вільно було кидати чоловікові по жінці, а жінці по чоловікові⁵⁷⁴, «І кида'є си: “Най буде земля пером”, – бо то ше там має зустріти си з мерцем» (с. Завалля)⁵⁷⁵, «Землю, вже як тово, то брали, – шоби йому там легко лежело сі» (с. Стопчатів)⁵⁷⁶, «Землю кидають потрошки, а я не знаю, нашо'. Дехто бере та й кидає» (с. Пістинь)⁵⁷⁷. У с. Слобідка землю в могилу кидали тільки священник і далекі родичі, – близькі цього не робили⁵⁷⁸.

Також вважали, що треба було кинути при погребі у могилу грудку глини, аби покійний не «привиджувався» (а якщо такої глини розкидати кому по городі, то там нічого не вродить) (с. Тростянець)⁵⁷⁹; треба кидати землею у могилу покійного при похованні, аби його не боялися: «То кидають землю, і свої, і чужі, потрошечка тако кидають, аби не бояли сі, аби не мали страху' перед покійним» (с. Незвисько)⁵⁸⁰.

В околицях Городенки присутні кидали по три жмені землі в могилу, – це називалося «відклонне». Родина натомість в могилу землі не кидала, але по жмені сипала собі за пазуху: «на те, аби їм померлий не приснився, не привиджувався і не повернувся до хати, тільки спокійно залишився у гробі»⁵⁸¹. На Снятинщині – «аби дух дав спокій домашнім, кидають їм за комір землі з могили покійника»⁵⁸²; брали додому трохи глини біля гробу і потай кидали «за обшивку» матері (якщо померла дитина), чи жінці (якщо помер чоловік),

⁵⁷¹ Паньків, «Мамко моя, зозуленько моя...» (По хоронно-поминальні звичаї і обряди на Покутті), 48–49.

⁵⁷² Архів ЛНУ ім. І. Франка, ф. Р-119, оп. 17, спр. 719-Е, арк. 31.

⁵⁷³ Там само, арк. 16.

⁵⁷⁴ Онищук, «По хоронні звичаї й обряди в селі Карлові, Снятинського повіта», 333.

⁵⁷⁵ Архів ЛНУ ім. І. Франка, ф. Р-119, оп. 17, спр. 715-Е, арк. 30.

⁵⁷⁶ Там само, спр. 719-Е, арк. 10.

⁵⁷⁷ Там само, арк. 19.

⁵⁷⁸ Етнографічний образ сучасної України, 134.

⁵⁷⁹ Михайлецький, «По хоронні звичаї й обряди в селі Тростянці, Снятинського повіта», 313.

⁵⁸⁰ Архів ЛНУ ім. І. Франка, ф. Р-119, оп. 17, спр. 717-Е, арк. 38.

⁵⁸¹ Kolberg, *Pokucie*, т. I, 220.

⁵⁸² Mroczo, *Śniatyńszczyzna*, 83.

«фамілії»: «аби умерлий зле не снйї си, аби їм ни докучеї у спаню». Ще у випадку, якщо небїжчик «повижєї си», брали глину з гробу, робили на нїй купіль, а пїсля купання воду зливали, а глину знову виносили на могилу⁵⁸³.

Мотивація кидати у грїб монети і землю часто вже призабута, однак дотримуються звичаю досї: «Вже як покїйника закинут у яму, то тогди вже кида'ют землі, копїйки» (с. Гарасимів)⁵⁸⁴, «Кида'ют землю та й копїйки', але копїйки' – то я не знаю, з-за чого» (с. Незвисько)⁵⁸⁵, «Глинку ки'дають, як спустье той... Це у нас рїдко, але по сто'ронах, то багато...» (с. Белелуя)⁵⁸⁶.

Наостанок священник окроплює могилу свяченою водою, «запечатує» її, – у с. Белелуя «про душу покїйника говорять, що вона доти держиться тіла, доки грїб не запечатаний»⁵⁸⁷. Пїсля того за роботу беруться копачі – закидають могилу і здїйснюють остаточне формування надмогильного пагорба, – могила відтак отримує назву «грїб».

У цей час хтось із рїдних покїйного звертається до присутніх з подякою за співчуття і співучасть у похоронї і запрошує на обїд.

Ще у день смерті чоловіка його дружина розпускає на голові перемїтку, а доньки спускають коси на плечі (с. Чортовець)⁵⁸⁸. За відомостями Н. Кобринської, «як тато або мама умре, то доньки (дївки) їдуть з розплетеними косами за трумною. На цвинтарї жїнки заплїтають їм коси на те, щоби довго не тужили» (с. Белелуя)⁵⁸⁹. Так само й на Городенківщинї стверджували, що дїтей чи онуків покїйного мають «заплести в косу» (с. Вікно)⁵⁹⁰.

Їдучи з кладовища, там на перехрестї «лишають горнятко з водою, щоби та душа подавала води старшим родичам на другїм свїтї». Солому з-під домовини додому забирати не можна, її лишали коло брами цвинтаря (с. Перерив)⁵⁹¹.

Меморїальний знак. Покїйних ховають головою на захїд, хреста встановлюють у головах. Дїтей ховають бїля могили когось із родичів, їм ставлять невеличкогo хрестика: «Дїтей – на цвинтари ховали. Маленький гробец, маленький і хрест» (с. Пістинь)⁵⁹².

Хреста ставили одразу чи на другий день: дубового або ялинового, іноді й камїнного; навесні могилу засаджували зїллям, квітами, у головах садили фруктове дерево. Зїлля й квіти з могили можна було зривати, перед тим

⁵⁸³ Онищук, «Похоронні звичаї й обряди в селї Карлові, Снятинського повіта», 333.

⁵⁸⁴ Архів ЛНУ ім. І. Франка, ф. Р-119, оп. 17, спр. 717-Е, арк. 47.

⁵⁸⁵ Там само, арк. 38.

⁵⁸⁶ Там само, спр. 715-Е, арк. 77.

⁵⁸⁷ [Гринченко], *Изъ усть народа*, 27.

⁵⁸⁸ Kolberg, *Рокисіє*, т. I, 218.

⁵⁸⁹ [Гринченко], *Изъ усть народа*, 27.

⁵⁹⁰ Левїновська, «Картографування похоронно-поминальної обрядовості на Покутті», 242.

⁵⁹¹ [Кузеля], «Посижїне і забави при мерци в українськїм похороннїм обрядї», 140.

⁵⁹² Архів ЛНУ ім. І. Франка, ф. Р-119, оп. 17, спр. 719-Е, арк. 19.

помолившись за душу покійного. Споживали й фрукти, лиш не можна було їх продавати, бо ті гроші «не панє» (не ведуть до добра) (с. Тростянець)⁵⁹³.

За матеріалами І. Волошинського, кам'яного хреста ставили багатші, «бідний садит лише коло дерев'яного хреста деревину яку-будь» (с. Далешове)⁵⁹⁴. За сучасними свідченнями, навесні садовили коло могили в головах чи у ногах покійного дерево, аби позначити місце поховання: «Дерева на цвинтари садили, аби собі запам'ятовували, бо хрести були дерев'яні, пам'ятників не клали, а хрест перегнив чи там що та й впав, та й вже нема його, та й вже не знають. Є таких багато гробів, що вже й не годні люди віднайти. В нас у цвинтари – ясен, липа, – хто там собі...» (с. Далешове)⁵⁹⁵, «У рік – дерево садили в ногах дес. 'Би видко, де гріб. Хрест був дерев'яний, те й він з часо'м опадав» (с. Пістинь)⁵⁹⁶, «Садили колис на цвинтари сливку, яблінку, грушку, дуба, – що іке-небудь дериво. Пухують, та й як весна, та й садєт. Бо колис як приказували: приказували, що до' року треба обробити гріб, обки'дати глинов, всьо на світі, 'би по новім році, у рік, 'би ничьо не руше'ти. А тепер обернули, що до ново'го року нічо' не можна робити. Садили, аби мали памніть, де пуховано. Хрест – живо угнеє. Хто з дуба... а хто яловий – то нема хреста... А тепер уже – усьо памнятники» (с. Уторопи)⁵⁹⁷.

Дерева біля могил садили різні: сосну, смереку (ялину), ялицю, тую, дуба, ясена, плакучу вербу, горіха, яблуню, сливку, вишню, калину. Залежно від місцевої традиції, садовили те, що за життя любив покійний, садовили лише неродючі або, навпаки, винятково плодові дерева. Зокрема про звичай садити на могилах плодові дерева, «аби люди зривали фрукти і згадували померлого», йдеться у матеріалах С. Пйотровіча з Тлумаччини⁵⁹⁸.

Цікавий меморіальний знак можна знайти на кладовищі с. Прутівка: тут встановлено хрест, під яким наприкінці ХІХ ст. символічно поховали горілку. На жаль, чогось докладнішого місцеві мешканці про це вже не пам'ятають: «На цвинтари' є хрест, що [горілку ховали]»⁵⁹⁹, «Закопана там горівка під тим хрестом»⁶⁰⁰, «Там закопували горівку і присігали, що не будуть пити. То відправа була така (Але прото' відтак пи'ли, де не пили...)⁶⁰¹. У 2014 році село відзначало 140-ву річницю створення греко-католицьким священиком Андреем Воєвідкою Братства Тверезості та встановлення цього хреста.

⁵⁹³ Михайлецький, «Похоронні звичаї й обряди в селі Тростянці, Снятинського повіта», 314–315.

⁵⁹⁴ Волошинський, «Похоронні звичаї і голосія в Городенщині», 200.

⁵⁹⁵ Архів ЛНУ ім. І. Франка, ф. Р-119, оп. 17, спр. 713-Е, арк. 38.

⁵⁹⁶ Там само, спр. 719-Е, арк. 19.

⁵⁹⁷ Там само, арк. 16.

⁵⁹⁸ Piotrowicz, «Znachorka i wróżka Jewdokia Wojczuk. Materiały folklorystyczne ze wsi Bortnik na Pokuciu», 125.

⁵⁹⁹ Архів ЛНУ ім. І. Франка, ф. Р-119, оп. 17, спр. 715-Е, арк. 4.

⁶⁰⁰ Там само, арк. 5.

⁶⁰¹ Там само, арк. 6.

Поминальний обід. Після похорону робили вдома поминальний обід (*обі'д, по'минки, комашня', заду'шне*⁶⁰²; «*просили на обід за померлим*» (с. Завалля)⁶⁰³).

У наш час замість обіду можуть роздавати присутнім на кладовищі «булочки», «плетенички» тощо: «[Коли люди виходять з кладовища, рідні щось їм дають?] Купують калачиків таких, колачів, та й рехтують миску задушну. В миску кладуть цукру, два колачі, рушник, жінці – хустку або рушник, або сорочку. [Кожному дають?] Ні. То кілко рідних в померлого, цим, хто є, таких рідних, та й чужому дають, як нема кому дати. А чужим дають потому такі подаваники – колачі або батони в торбинку целофанову» (с. Пістинь)⁶⁰⁴, «[На похороні людям] *булки' давали. Кругле'нькі такі бу'ли*» (с. Прутівка)⁶⁰⁵, «*Ранче такого не бу'ло, а тепер на цвинтарі дают такі бу'лочки*» (с. Чортовець)⁶⁰⁶. Не влаштовувати затратних обідів іноді переконають священники. Усе ж, традиція здебільшого зберігається донині: «*У нас теперка священик дуже за обіди ці, аби не робити. Вже роб'є в сорок днів службу, і в рік службу, але тоди обід не робити. Але люди все-одно роб'їт. То так, шо на цви'нтари давали плетени'чку людем тим, шо... Купували плетени'чку. А колис – обіди бу'ли*» (с. Жуків)⁶⁰⁷, «*По селах є, а в нас такого нема. А давно і ніде не бу'ло по селах. Бо давали обіди. А тепер є такі села, шо не дают обіди, а дают по такій хлібині малій. А в нас обіди – такі, як на вісілле' дают. На похорон, на сорок день і на річницю – та' як на вісіллю'. У три поверхи страви складают*» (с. Жабокруки)⁶⁰⁸.

На поминальний обід ішли не всі: «*На обід йдуть лише самі жонаті; дівки не йдуть ніколи, а з парубків лише ті, що несли мерця або процесію*»⁶⁰⁹.

Прийшовши з кладовища, обов'язково ще надворі мили і витирали рушничком руки: «*Всі ті люди, які йдуть на по'минки до хати (на убід, в нас кажут), то надворі ведро і рушник, і люди всі мають помити руки*» (с. Спас)⁶¹⁰.

Виделками на обіді не їли: «*Кажут, шо вилку не можна давати на обід, лиш лїжки'. Вилку ні в я'кому разі на скіл не кладе сі, лиш ло'жки*» (с. Спас)⁶¹¹.

На поминки готували коливо: «*Пшениці вари'т сі лиш на першій Свїтій вечір та й на другий. Лиш тогди коливо варит сі, пшениці, як мертвец є в хаті. То саме, лиш то як у мерце – називає сі коливо, а на Свїтій вечір*

⁶⁰² Див. зокрема: Михайлецький, «Похоронні звичаї й обряди в селі Тростянці, Снятинського повіта», 313.

⁶⁰³ Архів ЛНУ ім. І. Франка, ф. Р-119, оп. 17, спр. 715-Е, арк. 26.

⁶⁰⁴ *Етнографічний образ сучасної України*, 139.

⁶⁰⁵ Архів ЛНУ ім. І. Франка, ф. Р-119, оп. 17, спр. 715-Е, арк. 2.

⁶⁰⁶ Там само, спр. 717-Е, арк. 14.

⁶⁰⁷ Там само, арк. 13.

⁶⁰⁸ Там само, арк. 23.

⁶⁰⁹ Кисілевська, «Похоронні звичаї й обряди в селі Товмачику, Коломийського повіта», 301.

⁶¹⁰ Архів ЛНУ ім. І. Франка, ф. Р-119, оп. 17, спр. 719-Е, арк. 30.

⁶¹¹ Там само, арк. 31.

перший і другий – то вже пшениці. Лиш на похорон, то вже не дає сі ні мак, ні ізюм: одна пшениці, та й вода, та й сіль. І то коливо на 'ть бере сі до церкви світит сі, як “Вічная памнять”, то коливо підймає сі...» (с. Спас)⁶¹², «На убід – то вари'т сі коливо з пшениці...» (с. Спас)⁶¹³. Так само несли до церкви засолоджене медом коливо й у Печеніжині. Перед обідом кожен повинен був тричі його скуштувати. Вірили, що «хто кілька зерен з'їст, тільки гріхів з небіщика здойме»⁶¹⁴. Мотивація «аби царство небесне померлому» чи що коливо «здійме гріхи з душі» характерна й для інших покутських теренів, хоча тепер його зазвичай куштують лише раз⁶¹⁵.

Подекуди назви «коливо» не знають, кажучи натомість *пшениці*: «На столі – у тарілках варена пшениця з медом. Кожний бере кілька зерен. Стільки зерен взяв, стільки вдома промовить “отченашів”» (с. Вільхівці)⁶¹⁶, «В кінці обіду ставлять пшеничку з маком (як кутя)» (с. Горішне Залуччя)⁶¹⁷, «І коли обід за померших – та'кож роблять кутю, таку саму', за душу покійника. У нас – пшениця. Це російське слово – кутия» (с. Видинів)⁶¹⁸, «В Вільхівцях – як хтось умер, то перше дають пшениці кушати» (с. Копачинці)⁶¹⁹, «Пшеницу варє' лиш на Йордан і на обід. То кождий обід – пшеницу, без пшеници не може бути. Така, як на Йордан, як на Різдво, – така пшеничка. З маком, з горіхом, з медом» (с. Завалля)⁶²⁰. Різниця між святвечірньою і поминальною «пшеницею» могла полягати в тому, що на поминки використовували «непопихане» (необтовчене) зерно: «На Святий вечір варили пі'хану пшеницю. А як робили службу за помершого, то вже брали таку, з мі'ха. Непопі'хану варили. І приходьї люди до хати, і каждая людина... Кладут у миску, і такі роб'ї з цукерків хрестики, і каждая людина собі бере сво'йов руков – чи цукерок, чи пшеничка... А кілька возьме пшенички – то тільки треба говорити “Оченаш”. “Оченаш”, “Богородиці”. За тим, шо роб'ї службу за ним» (с. Яківка)⁶²¹. Деінде цю страву робили тільки на «роковини»: «Як віддають рік, річницю, то дають пшеницю і цукерки дрібні, – кру'гленькі горошки, отакево, або з ізюмом... А до того пшениці не робили. Пшениці пі'хана була'» (с. Жабокруки)⁶²².

На Снятинщині зафіксовано й інший різновид колива – ламаний хліб. У с. Горішне Залуччя його називали «аркушем» за аналогією з «артосом»

⁶¹² Архів ЛНУ ім. І. Франка, ф. Р-119, оп. 17, спр. 719-Е, арк. 32.

⁶¹³ Там само, арк. 30.

⁶¹⁴ Schnaider, “Lud Peczen izyński”, 107.

⁶¹⁵ Левіновська, “Картографування похоронно-поминальної обрядовості на Покутті”, 243.

⁶¹⁶ Етнографічний образ сучасної України, 133.

⁶¹⁷ Там само, 141.

⁶¹⁸ Архів ЛНУ ім. І. Франка, ф. Р-119, оп. 17, спр. 715-Е, арк. 15.

⁶¹⁹ Там само, спр. 713-Е, арк. 29.

⁶²⁰ Там само, спр. 715-Е, арк. 26.

⁶²¹ Там само, спр. 717-Е, арк. 20.

⁶²² Там само, арк. 24.

поминальної Провідної неділі: «Раніше на цвинтар несли аркуш – дрібно ламаний колач, складений на тарілку. Нічим його не поливали. По одному шматочку взяти треба було перед поминальним обідом»⁶²³. У с. Прутівка миску з кришеною булкою називали «рваний парастас»⁶²⁴. У с. Видинів – «парастас»: «Біля небіжчика стоїть на столі троє хліба один на о'дному. У мисці – парастас: колись якесь печиво дрібнесеньке накладали у ту миску або хліб порізаний кусочками, а тепер – чотири-п'ять кілограмів цукерків, і того печива (таке дрібненьке, “азбука”), і зав'язують хусткою, і там свічка ше, бо у церкві треба засвітити свічку. І коло колачів... та'кож колачі відтак беруть у тайстру таку, несуть до церкви, у церкві ставлять на стіл (там спеціальний столик). То ті три колачі, що лежали біля небіжчика. І четвертий колач ше ставлять на цей парастас. І коли приходять до церкви, то так це стоїть усе ра'зом, а коли виходять, з парастасу цей колач забирають і залишають у церкві – то це для паламара. А три колачі йде на цвинтар, два колачі (після всього вже, коли починають закидати гріб) відносять священникови, а один колач – діко'ви. І якщо є обід, поми'нки, то цей парастас беруть туди, де робіт поми'нки (колись дома кожен робив поми'нки, а тепер – по рестаранах, по кафе), і на тарі'лках покладут на столи, і кожен собі попробує – це парастас. А якщо не роблять нічого – то стоїть біля цвинтара на воротах жінка, тримає цей парастас, і кожен, хто йде, бере собі»⁶²⁵.

На «обіді» подавали рибу, голубці, потім борщ, вареники і кашу, а коли «скоромно», то давали «печеню», голубці, борщ та ін.⁶²⁶ Повторно попросити якусь страву не вільно (с. Вікно)⁶²⁷.

Крім колива, подекуди обов'язково подавали варену квасолу (с. Незвисько) чи пшоняну страву (с. Ясенів-Пільний), а на десерт – пампушки (с. Незвисько)⁶²⁸. Ще раз молилися, коли подавали капусту (с. Вікно)⁶²⁹. Очевидно, в давнину ритуальною стравою був і борщ: «Давно молилися і до борщу, али ксьондз сварили, кажут: “Або то борщ шос ліпшого, ек иньча страва?”»⁶³⁰.

Як вже неодноразово зазначалося, важливу ритуальну роль у поминанні відігравали калачі (калача отримували той, хто ніс на кладовище хреста, хто копав яму, священник, дяк, паламар, калачі давали «за простибіг» бідним тощо).

⁶²³ Етнографічний образ сучасної України, 141.

⁶²⁴ Онищук, “Похоронні звичаї й обряди в селі Карлові, Снятинського повіта”, 332.

⁶²⁵ Архів ЛНУ ім. І. Франка, ф. Р-119, оп. 17, спр. 715-Е, арк. 17.

⁶²⁶ Див.: Schnaider, “Lud Peczeniżyński”, 108; Михайлецький, “Похоронні звичаї й обряди в селі Тростянець, Снятинського повіта”, 314 (с. Тростянець); Онищук, “Похоронні звичаї й обряди в селі Карлові, Снятинського повіта”, 337; Етнографічний образ сучасної України, 133 (с. Вербівці), 134 (с. Слобідка), 135 (с. Малий Ключів Ккм.), 141 (с. Горішне Залуччя).

⁶²⁷ Левіновська, “Картографування похоронно-поминальної обрядовості на Покутті”, 243.

⁶²⁸ Паньків, “«Мамко моя, зозуленько моя...» (Похоронно-поминальні звичаї і обряди на Покутті)”, 50.

⁶²⁹ Левіновська, “Картографування похоронно-поминальної обрядовості на Покутті”, 243.

⁶³⁰ Онищук, “Похоронні звичаї й обряди в селі Карлові, Снятинського повіта”, 337.

Пили на обіді й трохи горілки, але з єдиною примовкою: «*“На'перед душі” – це вже як людину поховали і сідають за скіл. Обід тазда' робит, якщо робит. А є, шо не має можливості, та й не робит. Але якщо робит, ну те й там п'ють потрошки тої горілки. Але ніхто не каже ні “здоров”, нічого. Кажут: “Вип'ємо на'перед Василевої душі”»* (с. Микитинці)⁶³¹. Чарками на обіді цокатися не можна. Жінки пили один раз, чоловіки – парне число. Кожний наливає собі горілку, мовчки п'ють без припрошень (с. Вербівці)⁶³².

Під кінець обіду присутнім роздавали задушні «миски», «подаваники»; крім обов'язкового хлібного виробу (здебільшого калача), до поминального дару входили щось солодке (яблука чи грушки, цукор, шоколад), а також посуд (миска, «горщетка»), свічка, полотно (рушник), одяг (хустина або сорочка): «Запрости'біг господарі роздають старшим людям по колачеві і за жінкою – хустина, за чоловіком – сорочка [до п'ятнадцяти-двадцяти штук]» (с. Малий Ключів)⁶³³, «...А так то колачів біше було, бо то миски задушні на столі стоя'. Миска – то два колачі, зверьхи стоїт ікес біле покривало, мусит бути, зверьхи ше шос... ну, клали, хто шо може. Вже як обід, люди сидьє за столом, уже дают послідну страву, тогди таздині розносит за душу. Кажє... Кождому – це менче, але за душу, за цего помершого дає котромус, одному. Якщо тазда' – то чоловікови, якщо жінка вмерла – то жінці. Дає сі ту миску задушну і кажєм: “Просим вас, це на'вперед Михайлової душі”. Це роздаст тим рідним чоловікови: його татові, мамі... ну, кому собі вже хочеш. А всім людем решту – то маленькі такі колачики (чи батони, – ну, хліб). Кождому, хто є на обіді» (с. Спас)⁶³⁴; роздавали усім присутнім на обіді «подаўники»: по калачу і по свічці, крім того часом і яблука чи груші, зі словами: «Проши за небіщикову душу і за білше померлої ўпе'ред рідні» (с. Тростянець)⁶³⁵; «В дома дістає кождий з гостей т. зв. “п о д а в н и к”, себто булку, в яку застромлено свічку»⁶³⁶, «Після обіду роздають кожному поману – колач зі свічкою, який на обіді стоїть біля кожного на столі» (с. Горішне Залуччя)⁶³⁷, «До церкви несут великий колач, а дома тим, шо посіли за стіў, роздают – малий колач і свічечка. Кожному. А в Залуччю я була, в другому селі, то давали рушник, го'рщетка, і в горця'тку – чотири чи вісім чоколядів, і колач» (с. Завалля)⁶³⁸.

Разом із калачем могли роздавати «за простибіг» речі покійного: «Вже після похорону, там, його вже відвезли, відмолили, тоди вже роб'ї убід, вже

⁶³¹ Архів ЛНУ ім. І. Франка, ф. Р-119, оп. 17, спр. 719-Е, арк. 48.

⁶³² *Етнографічний образ сучасної України*, 133.

⁶³³ Там само, 135.

⁶³⁴ Архів ЛНУ ім. І. Франка, ф. Р-119, оп. 17, спр. 719-Е, арк. 31.

⁶³⁵ Михайлецький, “Похоронні звичаї й обряди в селі Тростянці, Снятинського повіта”, 314.

⁶³⁶ Онишук, “Похоронні звичаї й обряди в селі Карлові, Снятинського повіта”, 337.

⁶³⁷ *Етнографічний образ сучасної України*, 141.

⁶³⁸ Архів ЛНУ ім. І. Франка, ф. Р-119, оп. 17, спр. 715-Е, арк. 26.

на убіді дают за него: колачє та й шос на колач кладут, сведр ікийс чи шос таке з него» (с. Пістинь)⁶³⁹.

Дещо відрізнявся дарунок тим, хто ніс домовину, хреста чи хоругву: «Тим, хто несе труну з покійним чоловіком, дається сорочка, колач кожному, а труну з померлою жінкою – фустину [хустину] зав'язують на праву руку – це все за спомин покійного – помана» (с. Горішне Залуччя)⁶⁴⁰; за душу покійника тим, що несли хоругви, давали по калачеві й по свічці, а якщо ховали парубка чи дівчину, то ще прикріпляли до одягу по гарній хустинці, «бо то послідні бояри» (с. Тростянець)⁶⁴¹; «Шо касає сі похорону, то в нас як. Ідут до церкви, та й той хрест, який уже лишеє си на цвинтари, кладут, то на той хрест чи'пают колачє. Та й уже як померла жінка, ну то той хрест несе якась жінка, а як чоловік помер, ну то чоловік (То таким давали ближче сво'їм такі речі нести на цвинтарь). Це ти ніс хрест, і це є твій колачє, і там твій рушник на тім хресті, і носовий платочок. Це ти собі забирай. А шо ти вже будеш з тим робити... хочеш їж, а хочеш курем дай. Це всім присутнім – колись цього не було. А тепер ідем в магазин від померших і купуєм кождому по колачикови» (с. Микитинці)⁶⁴².

По обіді церковний хор відправляє панахиду. Насамкінець усі тричі співають «Вічная пам'ять» і хрестяться. Прийшли ще раз підходять зі співчуттям до рідних і розходяться по домівках.

Для померлого на столі залишали трохи їжі на ніч: «Як померших службу Божу, то їдє – то лишают це. Кажут, тому, що помер. Люди поїли, помолились, і ще їму лишают лижку» (сmt Чернелиця)⁶⁴³.

Ніч після похорону. Для першої ночі після похорону на Покутті притаманний звичай «сокоти'ти душі». Вважали, що душа ще явиться додому за поживою, відтак залишали для неї пити і їсти, а опісля зауважували сліди присутності. Зокрема у с. Потічок довкола ритуального пригосщення посипали борошном, а на ранок дивилися, чи є сліди⁶⁴⁴. Зазвичай залишали воду і хліб чи калач. Наступного дня воду виливали на гріб, посудину наповнювали знову і разом з калачем віддавали «за простибіг», у такий спосіб забезпечуючи душу померлого посудом, їжею і питвом. Попри загальну схожість, звичай «сокотити душу» має й низку локальних особливостей.

Зокрема на Снятинщині на ніч після поховання для мерця ставили воду чи молоко, хліб: «Першої ночі по похованню приходить душа небіжчика у подобі

⁶³⁹ Архів ЛНУ ім. І. Франка, ф. Р-119, оп. 17, спр. 719-Е, арк. 19.

⁶⁴⁰ Етнографічний образ сучасної України, 141.

⁶⁴¹ Михайлецький, «Похоронні звичаї й обряди в селі Тростянці, Снятинського повіта», 312.

⁶⁴² Архів ЛНУ ім. І. Франка, ф. Р-119, оп. 17, спр. 719-Е, арк. 48.

⁶⁴³ Там само, спр. 713-Е, арк. 65.

⁶⁴⁴ Mroczko, Śniatyńszczyzna, 81.

мухи до своїх. Аби її прийняти, лишають на столі через ніч горнець води і хліба, вважаючи, що душа нап'ється води і скуштує хліба. Наступного дня всі куштували цієї води, а відтак віддавали ту воду з горнцем тому, хто перший того дня увійде до хати»⁶⁴⁵; першого вечора по похороні «насыпают хатні у фayne го'ршітко води з повної коновки, з котрої шьи ніхто не пиу. На “горшітко” кладуть колач, а до него приліпляють засвічену свічку (Ся свічка не конечно мусить бути воскова). Ставлять то все на місце, на котрім лежала голова покійника. Горнятко стоить при засвіченій свічці цілу ніч на лаві. Вірять, що душа покійного “приходить у ночи пити воду і їсти колачья”. Сього вечера сходять ся також люди, найчастійше молодіж, хлопці і дівчата, “сокотити душью”». Зранку випивали потрошку води з цього «горшітка», а решту відносили виливали на гріб. Наливали в «горшітко» нової води, разом з калачем і свічкою, а також мискою «начінки» завивали у нову хустку і давали «за простибіг» одноіменним і одного віку з покійними чоловікові чи жінці (с. Тростянець)⁶⁴⁶; «Кажут, шо душа ни можи бути голодна. Кладут на вікно нове горнятко з водою, пиу бохонці хліба тай кажут, шьо душа віходить і п'є тай їст, а вітак сідає мухоу на руку і гекує родичам за поживу»⁶⁴⁷; «То кладут тогді, коли помре мертвец. Це кладе си... Видите, то у кождому селі по-иншому. На'ить і в кождій хаті. Напри'мір, тут у Прутівці того нема. А у Красноставцях, ек поховают мерця, і прихожуют став'ют – дві, три літрі, – такий файний графінчик води. І там кладут свічьечку і гріночьку хліба. Це, кажут, душья приходит пити води. І другої днини ек поховали – рано кличье пару сусідів, родина, ідут на цвинтарь з тов водичьков. Помолют си, і кождий, хто є присутний, має три ра'зи трошечки хльо'пнути, поки не віліют ту всю воду на гріб. Тоди берут до хати, і трошки за столом помолют си і приймают. А тут у Прутівці вже цего нема. Кладут свічку і ко'рнетко з водичьков тако, але вже на цвинтарь не ідут. Видите, таке, шо в кождому селі по-е'накишому» (с. Прутівка)⁶⁴⁸, «У хаті, с котрої винесли мерця, горить цілу ніч світло і ставляють в горнятку молока або води і хліб. Звичайно при тім сидить якась стара жінка. Рано дивляться, чи була душа і чи пила і їла, що для неї було призначене» (с. Белелуя)⁶⁴⁹, «Як мертвец умер, та й кладут воду на стів, а рано мають виднести на цвинтар. І кажут, шо бракує води, шо та' як той мертвец відпиває. Ну я дивила си, я шос не замічала такого» (с. Белелуя)⁶⁵⁰, «У нас тако другої днини, вже як померлий... Сого'дни взе'ли, а на ніч кладут воду.

⁶⁴⁵ Mroczo, *Śniatyńszczyzna*, 81.

⁶⁴⁶ Михайлецький, “Похоронні звичаї й обряди в селі Тростянці, Снятинського повіта”, 314.

⁶⁴⁷ Онищук, “Похоронні звичаї й обряди в селі Карлові, Снятинського повіта”, 323.

⁶⁴⁸ Архів ЛНУ ім. І. Франка, ф. Р-119, оп. 17, спр. 715-Е, арк. 87.

⁶⁴⁹ [Гринченко], *Изъ усть народа*, 27.

⁶⁵⁰ Архів ЛНУ ім. І. Франка, ф. Р-119, оп. 17, спр. 715-Е, арк. 75.

І на другий... несуть на цвинтарь і там люту ту воду. На могилу. Казали, що душа приходив воду пити, то це вже їго вода. Кождому в нас так роб'ї» (с. Белелуя)⁶⁵¹, «На столі при покійному й після похорон одну ніч стоїть у горнятку вода. Рано скликають людей до го'рщитку. Знімають з горщитка свічку, воду розливають по чарках всім присутнім і випивають. Воду ставлять для того, що начебто душа приходив воду пити» (с. Горішне Залуччя)⁶⁵².

На Городенківщині у ніч після поховання для душі померлого засвічували на комині ту свічку, яка світила, приліплена до домовини, а обіч неї ставили склянку горілки й крайчик хліба (с. Чортовець)⁶⁵³, «По погребі світе свічку цілу ніч, кладут на платок на вікно у келішок горівки і кавалок хліба – каут, жи мертвец прийде і буде їв» (с. Далешове)⁶⁵⁴, «На столі, в хаті, – колач з шапкою (або хусткою, якщо покійна – жінка). Три яблука (три яйця – взимку). І стоїть це до другого дня після похорон. Дають це запроси'біг тим, хто ночував у хаті в ніч, коли ховали і після похорон. Як ночувати йдуть, кажуть: “Підем на лубок”, тобто підем поночувати. До чоловіка йдуть чоловіки, до жінки – жінки. [...] На другий день душу вигонять з хати – з'їдають колач, все, що полишилось. Приходять близькі» (с. Слобідка)⁶⁵⁵.

На Коломийщині, коли помирили господар чи господиня (або хлопець чи дівчина), ставили на столі на ніч горілку і хліб; коли дитина, то мед і калач; коли ж немовля, то молоко і калач, – аби душа мала що їсти. Наступного дня цю поживу давали «за простибіг»: якщо помер чоловік, то чоловікові, якщо дівчинка – дівчинці тощо⁶⁵⁶; на столі ставили хліб і воду, хоч іноді замість води також горілку чи вино⁶⁵⁷; «Вечером кладуть на вікно колач, горнятко з медом. Се для душі. Не сплять цілу ніч, щоби підстеречи душу, як прийде пити. Рано приглядають ся, і все кажуть, що душа трошки надпила. Кличуть сусіду (відповідно до того, чи то старий небіщик був, чи молодий), дають йому горнятко з медом, колач і свічку. Се за душу мерця» (с. Перерив)⁶⁵⁸.

У деяких селах на порубіжжі Коломийщини і Косівщини провідну роль у звичаї «сокотити душі» відігравав калач: *«Колачі – несли парастас до церькви: та й тому, що яму копає, – колач; паламареви, діко'ви – всім роздає сі по колачеви. Вже з цвинтарі не завертали [колачі], – [а] той, що в хаті стоїт, як душі соко'ть, то він сі лишеє дома. [...] Колач той собі стоїт, той, що похорон... як він жив ше, мертвец, у хакі, ну, та й на столі стоять ті миски*

⁶⁵¹ Архів ЛНУ ім. І. Франка, ф. Р-119, оп. 17, спр. 715-Е, арк. 82.

⁶⁵² *Етнографічний образ сучасної України*, 141.

⁶⁵³ Kolberg, *Pokucie*, т. I, 219.

⁶⁵⁴ Волошинський, «Похоронні звичаї і голосія в Городенщині», 201.

⁶⁵⁵ *Етнографічний образ сучасної України*, 134.

⁶⁵⁶ Schnaider, «Lud Peczenizyński», 108.

⁶⁵⁷ Кисілевська, «Похоронні звичаї й обряди в селі Товмачику, Коломийського повіта», 301.

⁶⁵⁸ [Кузеля], «Посижіне і забави при мерци в українськїм похороннім обряді», 141.

задушні, як у нас кажуть, ну, і один колач лишеє сі. Як мерце забрали вже поховали, а колач той... чі'пають його за те'рку і вішіють його так на поку'ті трохи дес. І тут хлопи ше приходьї ввечір, вже по убід, вже всьо приберут, а хлопи (тако – сусіди перші) приходїт, – кажуть, шо ду'ші сокотити. І той колач, і свічка горит цілу ніч. І мій чоловік як умер, то той колач – лиш хлопи зачеп'ї, а він упав. Убе'рнут його, таку ленту широку туду в терку пукла'дут, те й завісит – а він упав. То аж хлопи заче'ли плакати, шо... “Міша з нами ше...” І так той колач вісох – та й пішов худобі. Його не їли» (с. Спас)⁶⁵⁹, «Це в однім селі називають “грушка”, а в другім селі називають “іде'мо сокотити душі”. Після похорону... (Ну, хай би не траф'ело сі, але мусимо то перебути...) приходьє і сидьє шос балакають. Одні балакають, одні в карти сидьє грають. На вікні стоїт колач і горит свічка. І уже перед тим, як мали би сі розходи'ти, цей колач хтось повинен так украсти, аби ніхто не видів. І тогди вже, як цей колач украли, вже будже'ют тазду' (бо тазда відпочиває, він змучений та й віддыхає), і тазда кладе могорич, вони ше п'ють усі по сто чи по двіста грам, і на цім розходьє сі перед ранком» (с. Микитинці)⁶⁶⁰.

Подекуди поживу для душі ставили ще в першу ніч після того, як людина померла, водночас давали наповненого горщичка і калача «за простибіг» так само на другий день після похорону: «В нас колач, той, шо стоїт на вікні [дають], хто прийшов на другий день похорону. Йому дають горнятко та й колач. [Коли колач на вікно кладуть?] Як вмре, в перший день» (с. Пістинь)⁶⁶¹, «В Заваллі ставлять схоже поживу і напій для душі, однак ще тоді, коли труп лежить у хаті. Дають так горщичок меду чи кавалочок цукру і обаранок. Першого вечора після погребіння, рівночасно з заходом сонця, беруть горщичок води і обаранок і ставлять на лавці, в тім місці на лаві, де померлий головою лежав, і запалюють свічку, яка цілу ніч горить. Наступного дня дають то “за поману”»⁶⁶².

День після похорону. Звичаєвість дня після похорону здебільшого продовжує описаний щойно звичай «сокотити душі», завершенням якого було відвідування гробу і подавання посуду та їжі й питва «за простибіг». Трапляється проте, що вона більше нагадує відомий на інших українських теренах звичай «нести померлому снідання», включно з трапезою біля могили. Зокрема за відомостями з Городенківщини, на наступний день після похорону рідні, близькі й сусіди знову йдуть на цвинтар, запалюють на могилі свічки і моляться. «У с. Незвисько приносять горілку й куски калача, котрі споживають на цвинтарі. А в с. Вікно беруть також шматок ковбаси й усе це

⁶⁵⁹ Архів ЛНУ ім. І. Франка, ф. Р-119, оп. 17, спр. 719-Е, арк. 31.

⁶⁶⁰ Там само, арк. 48.

⁶⁶¹ *Етнографічний образ сучасної України*, 132.

⁶⁶² Mroczko, *Światyńszczyzna*, 81.

залишають на могилі». Прийшовши з кладовища додому, знімали з вікон і дзеркал завіси, розподіляли між усіма поставлену для душі на підвіконні ще після обрядження тіла склянку горілки, також роздавали родичам і сусідам особисті речі покійного⁶⁶³. (Як вже зазначалося, здебільшого їх роздавали у день похорону).

Жалоба. Жалоби за покійним дотримуються відповідно до ступеня спорідненості. Зазвичай за батьком, матір'ю, дитиною, братом чи сестрою – рік, за дідом чи бабою – півроку або три місяці, за дальшими родичами (включно з дядьками й тітками) – 40 днів⁶⁶⁴.

Вияви жалоби повсюдно менш-більш схожі: жалобуносять хто скільки хоче, від кількох неділь чи місяців – і до року.

Дівчина в жалобі «не вбирає квіток, ані талярів і не танцює»⁶⁶⁵; «Жалоба по єдиви і нени є через рік; не гуляють і не убирають сі так: дівки не заплітають якис чєс поплітки, а парупки ни носє пер коло капілюхів» (с. Далешове)⁶⁶⁶, «Як умре “дедя” (тато) або “нєня” (мама), – то дівчата (доньки) зараз розплітають волосє (“кіске”) на знак жалю-туги. [...] Чоловіки не голять ся часом два тижні та не чешуть весь сей час волося (по жінці, родичах). Давно мужчини ходили аж до укінчення похоронів без покриття голови. Жінці (вдові) не можна віддати ся скорше, як у піврік; “чоловік може й до двох негіль найти собі другу”»⁶⁶⁷, «Упродовж цілого року носить близька родина жалобу за покійним. Не танцюють тоді, не вбираються також у “пояси”, “тузінок” і не прикрашають хлопці капелюхів, дівчата голів квітами. Дівчата й жінки неносять також сукні, ані спідниці, тільки мальованки, а замість пояса вбирають “окрайки”. Загалом в часі жалоби вбираються так само, як у піст»⁶⁶⁸, «Суконь жалобних неносять. Ознакою тільки жалоби є у доньок, що ті меншуносять кількість шнурів з пацьорками на шиї, не застромлюють квітів у волосся ані золочених оздоб і спускають коси на плечі; у синів, що знімають з капелюха всі оздобы, опріч шнурка, і впродовж цілого року не танцюють» (с. Чортовець)⁶⁶⁹, «Жалобу виказує жінка, ходячи впродовж цілого тижня в одному ц и б і (різновид чільця чи обруча з простого полотна, випханого клоччям), родина теж ходить тільки в одному циби, доки не поховають тіла, тобто кілька днів. Коли помре дружина, то ходить також чоловік без капелюха або шапки весь час, доки тіла не поховають» (з-під Городенки)⁶⁷⁰.

⁶⁶³ Левіновська, “Картографування похоронно-поминальної обрядовості на Покутті”, 243.

⁶⁶⁴ Там само, 245; *Етнографічний образ сучасної України*, 135 та ін.

⁶⁶⁵ Кисілевська, “Похоронні звичаї й обряди в селі Товмачику, Коломийського повіта”, 302.

⁶⁶⁶ Волошинський, “Похоронні звичаї і голосіня в Городенщині”, 200.

⁶⁶⁷ Онишук, “Похоронні звичаї й обряди в селі Карлові, Снятинського повіта”, 328.

⁶⁶⁸ Schnaider, “Lud Peczenizyński”, 108.

⁶⁶⁹ Kolberg, *Pokucie*, т. I, 214–215.

⁶⁷⁰ Ibid., 219–220.

За відомостями Л. Левіновської, у селах Вікно, Тишківці, Острівець Городенківського і Чехова Коломийського району на знак скорботи рідні прив'язують чорні стрічки на брамі або на дверях⁶⁷¹.

Ідучи після визначеного терміну в танець, «скидали» жалобу, сипнувши собі під ноги монет: *«Наприклад, вмер тато. Ну, та й ходь в жало'бі. Унуки ходь сорок днів, а тіти рік нось жа'лобу. То як виходиш з жа'лоби, йдеш на та'нец, чи на вісілле', чи куда, – то ки'даєш під ноги копійки. І на тих копійках ішов танцювати. Скинув жа'лобу. То коли вже скидаєш: хто носит рік, а хто...»* (с. Спас)⁶⁷². Зафіксовано цей звичай і в селах Вербівці та Вікно на Городенківщині⁶⁷³. Згідно з матеріалами М. Паньківа зі с. Вербівці, після смерті родича чоловіки три дні не голяться, ходять без шапки, навіть зимою. Жінки носять темний одяг. Розповідають, що як колись жінки ходили в перемітках, то кінці їх опускали не на груди, а на плечі. Цілий рік не можна співати і танцювати. Дівчина, в якій помер хтось із рідних, через рік, коли йшла перший раз після річної перерви, відкуплялась від жалоби – кидала на землю жменю копійок. Не завжди вдівець міг справитись із малими дітьми цілий рік. Тоді священник через півроку знімав із нього жалобу, і він міг одружитися вдруге⁶⁷⁴.

Надто довго плакати за померлими не можна було. За поширеними уявленнями, коли чоловік умирає, а плачуть за ним, то мучиться, не може сконати; коли ж умре, а плачуть, то кажуть, що він є мокрий на тамтому світі, що є у воді⁶⁷⁵; матерям не годиться плакати по смерті своїх дітей, тому що на тамтому світі буде цілком мокро від материних сліз⁶⁷⁶; казали: *«Ни плач за дитиною, бо слозами утопиш»*⁶⁷⁷.

У с. Стецева розповідали, що *«раз певна донька плакала дуже довго по матері. Раз снилося їй, що бачила матір, яка тягнула величезну бочку зі слъозами і нарікала на слъози своєї доньки»*⁶⁷⁸. Схожі розповіді можна почути на Покутті й щодо батьків, які плачуть за дітьми: *«У нас ходять на могили на Паску, другого дня. А в Прути'вці на Зелені свя'та, і в Попе'льниках, а на Провідну у Рудниках. У нас від четверга до суботи сходи'лися до церкви. То і душі приходіт в ці дні. Бо є така притча, шо мама похоронила дочку'. І дуже плакала за нею. І нарешкі, вже не може витримати, пішла до священника, запиталася, як я можу побачити свою дочку'. А він сказав, шо перед цим*

⁶⁷¹ Левіновська, “Картографування похоронно-поминальної обрядовості на Покутті”, 243.

⁶⁷² Архів ЛНУ ім. І. Франка, ф. Р-119, оп. 17, спр. 719-Е, арк. 30.

⁶⁷³ Левіновська, “Картографування похоронно-поминальної обрядовості на Покутті”, 245; *Етнографічний образ сучасної України*, 132.

⁶⁷⁴ *Етнографічний образ сучасної України*, 132.

⁶⁷⁵ Schnaider, “Lud Peczen iżyński”, 116.

⁶⁷⁶ Mroczo, *Śniatyńszczyzna*, 76.

⁶⁷⁷ Онищук, “Похоронні звичаї й обряди в селі Карлові, Снятинського повіта”, 334.

⁶⁷⁸ Mroczo, *Śniatyńszczyzna*, 80.

святом – будуть іти всі до церкви, причащатися, і ти стань коло воріт, обкресли' собі круг такий свічье'ною крейдою, щоб тебе ніхто не бачив, і станеш там усерединку, чьєкай. І буде йти твоя дочька', ти побачиши. Ну, ідут оден день люди... вона всіх бачить: і веселі, і сміюця, і навіть наспівують, – а дочьки' її нема. Другий день – знов нема. Аж на третій день іде дівчына, якось так зігнулася, і два відра несе води. Вона дивиця – а то її дочька'. І вона плаче, каже: “Оленко, донечько моя...” А та каже: “Мамо, мамо, і тут ви мене найшли. Чього плачете? Бачьте, як люди йдут? А я но'шу ваші сльози. Ідіт звідси і більше не плачете”. І так тепер кажут, щоб не плакати за душами, бо там тежко носити ті сльози» (с. Видинів)⁶⁷⁹.

Нерідко померлі сняться родині й забороняють плакати за собою, бо їм «тяжко»: «Я ходила плакала місяць за сво'йов мамов. Плачу, голо'шу, на'шо ви мене саму лишили... І приснило сі мені, шо – я не хочу, аби ти ходила сумувала, бо мені тут кєжко. І мені відпало само собов» (с. Далешове)⁶⁸⁰.

Довго тужити не можна було і щоб не «приплакати» покійного: «Розка'жу вам – вмер чоловік. Дітий в них не було, та й він вмер, а в'на лишила сі, та й ходе шоднини на гріб та й все плаче: “Петрунько, Петрунько, коли за мнов при'йдеш?” І це є шоднини. Але, каже, раз лігла спати, а в двері шось як гримнуло... Йй сі перечуло чи шо... Як гри'мнуло, – а він уходить до хати та й каже: “Я вже прийшов. Ти чо' мене кликала?” Та й як сі перепудила – біше не йшла ні на цвинтар, та й ні молила сі, та й нічо'. Шось... душе, може, є, може, відчує'...» (с. Стопчатів)⁶⁸¹.

Не вдаючись у подробиці, зазначу, що розповіді про те, як померлий «ходить», на Покутті доволі поширені: померла мати начебто «приходить» плекати й колисати дитину, померлий чоловік (як варіант – «опир») «приходить» до дружини, «ходить» невисповіданий грішник, «ходять» (чи, за місцевим визначенням, «покутують») самогубці, потопельники та інші категорії «нечистих», «безпірних» мерців⁶⁸².

Від «дев'ятого дня» до «роковин». Періоди, коли на Покутті за померлим влаштовували поминки (крім «обіду» в день похорону), іноді суттєво відрізняються. У Печеніжині за померлим «віддавали третини» по трьох тижнях після смерті, несучи до церкви у «бесагах» калачі, звані «мисками», над якими священник відправляв парастас. Три «миски» давали священникові, три дякові,

⁶⁷⁹ Архів ЛНУ ім. І. Франка, ф. Р-119, оп. 17, спр. 715-Е, арк. 22.

⁶⁸⁰ Там само, спр. 713-Е, арк. 66.

⁶⁸¹ Там само, спр. 719-Е, арк. 8.

⁶⁸² Зокрема див.: Волошинський, “Похоронні звичаї і голосія в Городенщині”, 201–202; Кисілевська, “Похоронні звичаї й обряди в селі Товмачику, Коломийського повіта”, 302; Онищук, “Похоронні звичаї й обряди в селі Карлові, Снятинського повіта”, 326–327; Mroczko, *Śniatyńszczyzna*, 82–83; Piotrowicz, “Znachorka i wróżka Jewdokia Wojczuk. Materiały folklorystyczne ze wsi Bortnik na Pokuciu”, 127–128; Schnaider, “Lud Peczenizyński”, 204, 112.

дві паламареві й три «за душу» якомусь бідному. Так само робили й «шестини», «дев'ятини», «дванацять неділь», «піврік» і «рік». На «півроку» і «рік» робили також «обід»⁶⁸³. У Тростянці справляли поминки у три, шість неділь і в рік⁶⁸⁴, у Далешовому робили «обід» у день похорону, а крім того належало «диветий день віддати і рік віддати»⁶⁸⁵. У с. Малий Ключів у сорок днів на службі дають аркуш – проскурку. Після обіду на «сорок день» і на рік щось дають «за простибіг» трьом-п'яти жінкам⁶⁸⁶. Як і в день похорону, на наступні поминання залишають у церкві хліб (калачі): *«На сорок днів – так само колачі. Перше шо – наймають службу за померших у церкві. І ідут, кого запросили на тих сорок днів, бо зараз буде після того обід, то ідут до церкви всі, відбувають ту панахиду. Ті колачі залишаюця в церкві: кожному тому, хто працює у церкві: священникови, дікови, паламареви – по колачеви»* (с. Видинів)⁶⁸⁷. Поминальний обід на роковини роблять тільки для найближчого кола, для «своїх»: *«У рік, то робили сами сво'ї, споминали»* (с. Белелуя)⁶⁸⁸.

На сьогодні, крім як одразу після похорону, покутяни роблять поминки на сороковий день і на рік, іноді й на дев'ятий день. Під кінець обіду всім запрошеним вручають по калачику «за упокій душі»⁶⁸⁹.

Якщо померлого належно не пом'янути, він може приснитися з докорами: *«Тут сусідка робила убід за сво'ю мамов. У рік. Ну та й це було субота, а з суботи на неділю міні снит си ця бабка. А я ка'жу: “Бабко, Катруся убід за вас робила вчєра”. А вона каже мені: “А я знаю. Усім давала булочки', а мені не да'ла”. Оце так вона мені сказала, і всьо, я на тім си пробудила. І рано іду до неї та й ка'жу: “Катруню, мама тво'я мені си снила цієї ночі...”»* (с. Прутівка)⁶⁹⁰.

Повсюдно на Покутті вважають, що покійні сняться, потребуючи поминання, подання «за простибіг»: *«Як снєця, то вони чогось хочуть. Треба помолитися, хліба чи печива якогось на гріб віднести. То хліба самого не несли, ше щось солодке»* (с.мт Чернелиця)⁶⁹¹, *«Розказували, шо снівсья, прихो'див в сні, казав їсти дати. То зараз другого дня ішла купляла батон чи колачє і давала за прости'біг, бо чоловік голодний»* (с. Видинів)⁶⁹².

Як дехто вважає, душа остаточно упокоюється після поминального обіду, який робили на «сорок день»: *«Душе сорок день ше ходит. Хочу вам сказати,*

⁶⁸³ Schnaider, “Lud Peczen izyński”, 108.

⁶⁸⁴ Михайлецький, “Похоронні звичаї й обряди в селі Тростянці, Снятинського повіта”, 314.

⁶⁸⁵ Волошинський, “Похоронні звичаї і голосія в Городенщині”, 200.

⁶⁸⁶ *Етнографічний образ сучасної України*, 134.

⁶⁸⁷ Архів ЛНУ ім. І. Франка, ф. Р-119, оп. 17, спр. 715-Е, арк. 15.

⁶⁸⁸ Там само, арк. 82.

⁶⁸⁹ Левіновська, “Картографування похоронно-поминальної обрядовості на Покутті”, 243.

⁶⁹⁰ Архів ЛНУ ім. І. Франка, ф. Р-119, оп. 17, спр. 715-Е, арк. 87.

⁶⁹¹ Там само, спр. 713-Е, арк. 65.

⁶⁹² Там само, спр. 715-Е, арк. 11.

шо мій чоловік – ади, там лежєв коло мене, то мені сі здавало ше сорок днів, шо я чую, як він дихає вночи. І мені сі здавало, шо я не сп'ю, а я чую, шо він дихає, і всьо. Як уже відда'ли сорок день, зробили убід, помолили сі на могилу пішли, і відтоді вже не чула» (с. Спас)⁶⁹³.

Водночас за іншими відомостями, душа може виявляти себе у хаті навіть до року: «Кажут, шо як мертвец був в хакі, то шо до року вночи в якусь шафу тарабанит, якісь тарі'лочки. Бо кажут, ше до року душе ходит по хаті» (сміт Чернелиця)⁶⁹⁴.

Аби не зашкодити душі, на Городенківщині до року залишали своєрідну «латку», коли білили чи мастили хату⁶⁹⁵. На Снятинщині ж, за відомостями К. Мрочка, навпаки, після погребіння належало побилити хату, «аби померлий не перевідував»⁶⁹⁶.

Деяких заборон дотримувались і значно довше, ніж рік. Скажімо, у с. Белелуя жінка ніколи не прала у той день тижня, на який припала смерть чоловіка: «Тої днини, коли чьоловік умер, жінка не пере. Шоби не купав си там на тім світі у золі. Ну та золили у цебрі, а відтак мусиш йти на річку прати. Не золити і не прати»⁶⁹⁷.

Крім того, поминальними звичаями та обрядами, по суті, перенизаний увесь народний календар покутян⁶⁹⁸, тісно пов'язана з уявленнями про душі померлих і будівельна обрядовість. Однак у цих випадках індивідуальність померлого вже, так би мовити, «розмивається», – його поминають заодно або паралельно з іншими.

Використання атрибутів покійного. Перев'язь, якою покійному зв'язували руки чи ноги (так звані «пута»), зазвичай клали біля нього в домовину. Розв'язати «пута» перед похованням було обов'язковим: «То роз'язували, бо тамка треба вставати, а як буде вставати, як ноги з'язані?» (с. Велика Кам'янка)⁶⁹⁹. Про важливість цього свідчить бувальщина зі Снятинщини: «Той мотузочьок, то в Задубрівцех умер чьоловік, і забули ноги розв'язати їму. І жінка не могла собі найти помісте, шо снит си їй, мучит він їй, бо не розв'язала ноги. Вона хотіла піти розв'язати. Пішла до священника, священник каже – то неможливе, бо гріб запічатаний, до другого Пришестє. А в'на таки наважила си відкопати. То, відей, було шьє деревищє забите, в'на пішла до сусіди взє'ла лома... І шо вона там робила, то я не знаю, але в'на з розуму зійшла» (с. Белелуя)⁷⁰⁰.

⁶⁹³ Архів ЛНУ ім. І. Франка, ф. Р-119, оп. 17, спр. 719-Е, арк. 30.

⁶⁹⁴ Там само, спр. 713-Е, арк. 65.

⁶⁹⁵ Там само, арк. 65, 67.

⁶⁹⁶ Mroczko, *Śniatyńszczyzna*, 81.

⁶⁹⁷ Архів ЛНУ ім. І. Франка, ф. Р-119, оп. 17, спр. 715-Е, арк. 11.

⁶⁹⁸ Див. зокрема: Кілар, «Поминальні мотиви в календарній обрядовості українців Покуття».

⁶⁹⁹ Архів ЛНУ ім. І. Франка, ф. Р-119, оп. 17, спр. 717-Е, арк. 28.

⁷⁰⁰ Там само, спр. 715-Е, арк. 77.

Водночас повсюдно на Покутті «пута» використовували і з магичною метою. Зокрема тримали на господарці, щоб приносили достаток, оберігали від «злого»: *«То, шо ноги з'язуют, є, є. Одна жінка каже – я би так хотіла того очкура... Ну кажут, шо вона тоже на шось воро'жі. Чи щось веде сі, чи шо»* (с. Копачинці)⁷⁰¹, *«Цю мотузочку тримають дуже як якусь цінніськь. Шо це тримає господарство, здоров'є дає, – усе добро тримає в хаті. Стараюця червоних ниточок. Може й чуже забрати, то вже так пильнуют, шо но. Тримають десь у шафі, в якомусь ящичку чи де»* (с. Видинів)⁷⁰², *«Того мотузочка в нас залишали на господарстві. Шос так, шо в нас це було прийнято. То з чоловіка я взя'ла. З мами не, – з мами чужа жінка взя'ла»* (с. Завалля)⁷⁰³, *«Коли помирає, то мотузок взяти, шо ноги зв'язуют, то помагає»* (с. Тростянець)⁷⁰⁴, *«Того мотузочка аби взети, та й буде' щескі. То за того мотузочка не раз і гризо'та... Бо кождий хоче того мотузка. А так – то розв'їзав та й в тру'нву кинув. Бо кажут, шо не можна, аби ноги були зв'язані. Та й тоди, як вже мали ховати, та й тоди розв'єзували»* (с. Яківка)⁷⁰⁵, *«Той мотузочок самому треба брати, нікому не довіряти. Кажут, шо після того все веде сі, все буде. В мене й тепер та шнурівочка є, як чоловік умер. Я но'шу її з собов постійно. У кошельку, там, де гроші, там собі є такий перека'д в мене, та й там стоїт та шнурівка»* (с. Спас)⁷⁰⁶, *«По тому, як хороніт, роз'єзуют тоті ноги, та й кождий старає сі той шнурок украсти і припретати. То, каже, шо до хати шос прибуває, ікас прибийль. Або коли вже мерце поховают – і шос від хати узети: чи ікоїс кусок дошки, чи шо-небудь, шо то є ікас добра прикмета»* (с. Микитинці)⁷⁰⁷.

За версією з Коломийщини, якщо мати такого мотузка, покійник уже не забере худоби «з собою»: *«Люди берут того шнурочка. Кажут, аби сі вело' з худобов, аби він не забрав це з собов»* (с. Велика Кам'янка)⁷⁰⁸.

Підкурювали цим мотузочком дитину від «переляку»: *«Єк дитина чьо'с си напудит – підкурити тим мотузочком»* (с. Белелуя)⁷⁰⁹.

Помічним він був начебто у любовній магії: *«А як ходит чоловік до другої жінки, то треба їму штани перепрати, тим шнурком, шо ноги з'єзувались, з'єзати, а потом дати їму поносити, і не буде ходити»* (с. Чернелиця)⁷¹⁰,

⁷⁰¹ Архів ЛНУ ім. І. Франка, ф. Р-119, оп. 17, спр. 713-Е, арк. 66.

⁷⁰² Там само, спр. 715-Е, арк. 22.

⁷⁰³ Там само, арк. 30.

⁷⁰⁴ Там само, арк. 59.

⁷⁰⁵ Там само, спр. 717-Е, арк. 15.

⁷⁰⁶ Там само, спр. 719-Е, арк. 30.

⁷⁰⁷ Там само, арк. 49.

⁷⁰⁸ Там само, спр. 717-Е, арк. 28.

⁷⁰⁹ Там само, спр. 715-Е, арк. 82.

⁷¹⁰ Там само, спр. 713-Е, арк. 65.

«Добре його мати з собою, того очкура з покійника, буде тобі везти. А там (ідеться про с. Гарасимів – В. Г.) кажут, шо як дівчина заміж хоче, обійти з ним хлопця три ра'зи» (с. Кунісівці)⁷¹¹.

Він начебто «зв'язує» руки чоловікові-забіяці: «Так люди казали, шо як сварка в хаті, чоловік недобрый, та й каже жінка жінці – а ти зашиш той шнурочок, шо ноги з'езані були, зашиш йому дес у вбра'нні, та й він буде' мовчести» (с. Семаківці)⁷¹², «Той очкурник – це дуже хотів вкрасти це. Це треба стерегти, як... Бо це воро'жить. Кажуть, шо як чоловік б'є жінку, і їму того очкурака кавалок врізати, дес в яку одежину, дес на рукаві, аби він ру'ки не піднімав» (с.мт Чернелиця)⁷¹³.

Зв'язували цим мотузком корові ноги, щоб не хвицалась при доїнні: «Той мотузочок лишели собі. Казали, шо як корова б'є ногами, добре зав'язати» (с. Белелуя)⁷¹⁴, «Кажут, шо тим шнурком з'езуют, ци корова ко'пає, ци шо. Але ми з'езували – це нічо' не давало» (с. Гончарів)⁷¹⁵.

Добре було взяти такого мотузка на торг: «Той шнурочок ховають, бо кажуть, він всьо те'гне, – то з ним добре на базар ходити. То так пильнуют... Бо в'єжуют ноги, руки... То як ксьондз при'їде, то роз'язуют і кінець ніг кладут. А як не – то крадут...» (с. Джурів)⁷¹⁶, «Мотузочок забирают, шо ноги з'езуют, і мати його коло себе треба, то дуже добре базар веде си» (с. Прутівка)⁷¹⁷, «Це як зв'езуют руки і ноги – такий шнурочок розв'езуют, як вже мають нести... класти до могили нести хоронити, – роз'езуют собі той шнурочок діти, і той шнурочок, так старі люди кажут, шо він помагає, як ідеши на базар, шо він помагає від злих духів, шо він помагає від ворожби' всякої» (с. Незвисько)⁷¹⁸, «Хто брав, а хто не брав, хто кида'в в тру'нву. Розв'езували, розчи'нхували та й кидали в тру'нву. Казали, шо з тим шнурком веде сі. Дес на базар поїхати добре торгувати...» (с. Гарасимів)⁷¹⁹, «Є, шо крадут той шнурок. Кажут, шо ярмарок веде сі» (с. Стопчатів)⁷²⁰, «Шнурочок ки'дають коло него, а дехто бере, та й кажут, хто торгує, шо дуже іде на базари'. Шо дуже торг іде» (с. Пістинь)⁷²¹.

Студенти брали з собою «пута» на іспити, сприяли вони і в судових справах: «Ми кладем то в домовину. А є такі, шо того шнурочка берут на

⁷¹¹ Архів ЛНУ ім. І. Франка, ф. Р-119, оп. 17, спр. 713-Е, арк. 66.

⁷¹² Там само, арк. 8.

⁷¹³ Там само, арк. 65.

⁷¹⁴ Там само, спр. 715-Е, арк. 82.

⁷¹⁵ Там само, спр. 717-Е, арк. 33.

⁷¹⁶ Там само, спр. 715-Е, арк. 51.

⁷¹⁷ Там само, арк. 86.

⁷¹⁸ Там само, спр. 717-Е, арк. 38.

⁷¹⁹ Там само, арк. 49.

⁷²⁰ Там само, спр. 719-Е, арк. 4.

⁷²¹ Там само, арк. 18.

щісті. Ади – ікас... дівчина мала її поступати, вона прийшла – чи в нас нема тої нитки, бо каже, що іде екзамену здавати, та й треба тої нитки» (с. Жуків)⁷²², «Той шнурочок колись забирали. Казали, що помагає, як людина слаба, чи якась тюремна справа, чи як поступали у вузи, і треба було брати з собою ту нитку. І так, що переконували сі – що брали ту нитку з вмє'рлого, вже як розв'язували руки-ноги, і давали навіть цим, що поступали, і вони мали коло себе, йшли на екзамен, і це допомагало. Або – слідство йшло, і мали коло себе, і казали, що полегшенні робит. А тепер то разом коло кіла, і ховають» (с. Жабокруки)⁷²³.

Зрештою, цей мотузочок добрий і тоді, «ек рука си розів'є»⁷²⁴, або коли болять інші частини тіла: «Шнурок, що були зв'язані ноги мерця, ховають, а тим потому кого щось болить – перев'язують; також ховають той шматок, що бороду підв'язують, і тим від переполоху підкурують» (с. Белелуя)⁷²⁵.

Побутує уявлення, що аби «пута» допомагали, їх потрібно вкрати: «Добре украсти то, чим з'єзані ноги; тим добри єзати ноги худобі, котра б'є»⁷²⁶, «Той шнурок, що ноги з'єзують, брали до хати, що то дуже добро йде до хати. Але не' взяти' – лиш треба вкрати. Але хто би це йшов до чужої жінки чи до чужого чоловіка красти?..» (с. Рудники)⁷²⁷.

«Ворожбити» могли цим мотузочком «поробити на зле»: «Той мотузок, то на ньому ворожили шось на зле. Кидали його люди в труну» (сміт Чернелиця)⁷²⁸, «І ше кажуть, того, що ноги з'єзують, то як сварка є, або пльотки роб'ї, або що, на когось, то палити і обси'пати дорогу попелом і заткнути пожиттєнно (Сміється. – В. Г.). Ту людину обсипати, і заткнути, і забудуть за неї говорити» (сміт Чернелиця)⁷²⁹, «Шнурочка ховають під него. Старають си, аби чужа людина не взє'ла» (с. Прутівка)⁷³⁰, «А так то кажуть, що то дуже добре мати той шнурочок. Тут у сусідному селі, у Заду'брівцех, то наїть можуть украсти, що шос ворожуть над ним. Но я не маю поняття...» (с. Белелуя)⁷³¹, «Є такі люди, що того шнурка крадуть і шось воро'жит» (с. Жукотин)⁷³², «Треба в домовину класти того мотузочка, бо як забирає, то він шос хоче зробити тобі, обійти. На слабїськь чи шо» (с. Стопчатів)⁷³³.

⁷²² Архів ЛНУ ім. І. Франка, ф. Р-119, оп. 17, спр. 717-Е, арк. 13.

⁷²³ Там само, арк. 22.

⁷²⁴ Онищук, «По хоронні звичаї й обряди в селі Карлові, Снятинського повіта», 330.

⁷²⁵ [Гринченко], *Изъ усть народа*, 27.

⁷²⁶ Онищук, «По хоронні звичаї й обряди в селі Карлові, Снятинського повіта», 330.

⁷²⁷ Архів ЛНУ ім. І. Франка, ф. Р-119, оп. 17, спр. 715-Е, арк. 33.

⁷²⁸ Там само, спр. 713-Е, арк. 65.

⁷²⁹ Там само.

⁷³⁰ Там само, спр. 715-Е, арк. 60.

⁷³¹ Там само, арк. 77.

⁷³² Там само, спр. 717-Е, арк. 31.

⁷³³ Там само, спр. 719-Е, арк. 8.

Магічну силу мала і мотузка повішеника: «А колись в нас у селі на мі'ток повісив сі, шо прели, – то рвали того мі'тка і ховали, бо каже, шо щось добре буде... йти торгувати щось, то сево... то казали, шо рвали тих нито'к та й ховали» (с. Семаківці)⁷³⁴, «Все казали, шо як хто повісит сі, та й брали мотузок. Той, хто 'дцинав, то брав мотузок, та й каже, шо йому добре вело сі, ну але я не знаю, чи це правда. А так то в нас нема ворожбиті'в, в нас від горів далеко. Там їх бага-ато є» (с. Жуків)⁷³⁵. Усе ж, найчастіше таку мотузку, як і дерево, на якому відбулося повішення, спалювали.

Зуб померлого, за чарівницьким рецептом з Тлумаччини, допомагав увільнитися від війська. Потрібно було піти на цвинтар, розкопати могилу, взяти зуба і розтерти його на порошок. По цьому насипати цього порошку за нігті й у вуха і йти на комісію, – до війська вже не візьмуть напевно⁷³⁶.

У чарівницьких «рецептах» натрапляємо на використання руки, кістки померлого: «Як у кого є де няўча кістка, то ек перший раз задзвоне по'душ, то аби кивав ї мизинним палцем, то она розійде си; то би казати: “Абис тогди віросла, коли сей (небіщик) устане з гроба”. Як ни помагає, то ідут до мерце і берут его руку тай замацуют его рукоў, Злогії відкопуют мерце, берут кістку з домовини, і як вітак 3 рази обійде хату, то усі спет гей мертві так, шо і с під голоў забире, шо хоче, а ті не чуют»⁷³⁷.

Щоб пиякові опротивіла горілка, клали померлому через ніч під язика гріш, а вийнявши, кидали до горілки й давали її випити пиякові⁷³⁸. За відомостями зі Снятинщини, «коли помре наймолодша остання дитина (мізинок), кладуть йому четвертак в уста, потім безпосередньо перед покладенням дитини до труни виймають той гріш і мочать в кварти горілки, яку вживають як ліки від болю зубів, а особливо для відзвичаєння пияка від горілки»⁷³⁹.

* * *

Варто зазначити, що викладеним у цій розвідці матеріалом похоронно-поминальна тематика на Покутті не вичерпується. Зокрема колоритні пласти відповідних світоглядних уявлень, вірувань та звичаєвості, яких ми тут майже не торкалися, пов'язані з «домашнім чортом» (біда', ді'дько, ще'злий, ю'зик та ін.), ві'дьмами, опиря'ми, померлими до охрещення дітьми (стра'чче, потерче', нечісне', переле'та, ма'йка), руса'лками (так здебільшого називали дівчат-потопельниць), самогубцями, потопельниками, комуністами тощо.

⁷³⁴ Архів ЛНУ ім. І. Франка, ф. Р-119, оп. 17, спр. 713-Е, арк. 8.

⁷³⁵ Там само, спр. 717-Е, арк. 3.

⁷³⁶ Piotrowicz, “Znachorka i wróżka Jewdokia Bojczuk. Materiały folklorystyczne ze wsi Bortnik na Pokuciu”, 226.

⁷³⁷ Онищук, “Похоронні звичаї й обряди в селі Карлові, Снятинського повіта”, 338.

⁷³⁸ Schnaider, “Lud Peczeniżyński”, 115.

⁷³⁹ Mroczo, *Śniatyńszczyzna*, 77.

Як наслідок проведеного дослідження можна стверджувати, що покутська похоронно-поминальна обрядовість на різних етапах донині містить чимало архаїчних за походженням і вочевидь ще дохристиянських елементів. Водночас порівняння із записами минулого свідчить і про втрату або суттєве збіднення багатьох її складових. Зокрема, повністю відійшли у минуле ігри при мерцеві, відомі під загальною назвою «Лубок» або «Грушка»; під час звичаю «дарів через деревище» роздають «за простибіг» уже не старі речі покійного, а купують нові; поминальний обід зчаста замінюють «подаваниками» тощо. Окремі звичаї, такі як «сокотити душу» в хаті покійного в першу ніч після похорону, побутують ще й тепер. Загалом же тему цієї статті аж ніяк не можна вважати розкритою повністю, адже вона цілком заслуговує на окрему монографічну роботу.

REFERENCES

- Arkhiv L'vivs'koho natsional'noho universytetu imeni Ivana Franka (Dali – Arkhiv LNU im. I. Franka), f. R-119, op. 17, spr. 713-E («Pol'ovi etnografichni materialy do tem “Kalendarsna obryadovist'” i “Narodna demonolohiya”, zibrani u Horodenkivs'komu rayoni Ivano-Frankivs'koyi oblasti 03–14 lypnya 2015 r.») [in Ukrainian].
- Arkhiv LNU im. Ivana Franka, f. R-119, op. 17, spr. 715-E («Pol'ovi etnografichni materialy do tem “Kalendarsna obryadovist'” i “Narodna demonolohiya”, zibrani u Snyatyns'komu rayoni Ivano-Frankivs'koyi oblasti 28 chervnya – 10 lypnya 2016 r.») [in Ukrainian].
- Arkhiv LNU im. Ivana Franka, f. R-119, op. 17, spr. 717-E («Pol'ovi etnografichni materialy do tem “Kalendarsna obryadovist'” i “Narodna demonolohiya”, zibrani u Tlumats'komu, Kolomyys'komu i Horodenkivs'komu rayonakh Ivano-Frankivs'koyi oblasti 30 chervnya – 08 lypnya 2017 r.») [in Ukrainian].
- Arkhiv LNU im. Ivana Franka, f. R-119, op. 17, spr. 719-E («Pol'ovi etnografichni materialy do tem “Kalendarsna obryadovist'” i “Narodna demonolohiya”, zibrani u Kosivs'komu i Kolomyys'komu rayonakh Ivano-Frankivs'koyi oblasti 27 chervnya – 06 lypnya 2018 r.») [in Ukrainian].
- Etnografichnyj obraz suchasnoi Ukrainy : Korpus ekspedytivnykh fol'klorno-etnografichnykh materialiv*, holov. red. H. Skrypyk, t. 5 : Pokhovaľno-pomynal'ni zvychai ta obriady. Kyiv, 2020 [in Ukrainian].
- Grochowska, Helena. “Podania, wierzenia, i zwyczaje we wsi Trościańcu, w pow. śniatyńskim”. *Lud: Organ Towarzystwa Ludoznawczego we Lwowie*, rocz. IX. Lwów, 1903: 381–390 [in Polish].
- Halaichuk, Volodymyr & Silets'kyj, Roman. “Narodni povir'ia pro ‘nechystyj pliatś na Pokutti’”. *Naukovi studii : zb. nauk. prats' [KZ LOR “Istoryko-krajeznavchyy muzey”, Instytut arkeolohiyi Zheshivs'koho universytetu]*, vyp. 10 : Osvoiennia prostoru: zhytlo, posełennia, rehion. Vynnyky; Zheshiv; L'viv: Apriori, 2017: 249–278 [in Ukrainian].
- Halaichuk, Volodymyr. *Tradytsijni demonolohichni uivlennia ukraintsiv pro domashnikh dukhiv*. L'viv, 2021 [in Ukrainian].
- [Hrinchenko, Borys]. *Iz ust naroda. Maloruskie razskazy, skazki i pr.* B. D. Hrinchenko. Chernihov, 1901 [in russian].

- Kilar, Anastasiia. “Pomynal'ni motyvy v kalendarnij obriadovosti ukraintsiv Pokuttia (na materialakh iz Horodenkivs'koho ta Sniatyns'koho r-niv)”. *Narodoznavchi zoshyty* 1 (2017): 233–245 [in Ukrainian].
- Kolberg, Oskar. *Pokucie. Obraz etnograficzny*, t. I. Kraków, 1882 [in Polish].
- Kolberg, Oskar. *Pokucie. Obraz etnograficzny*, t. III. Kraków, 1888 [in Polish].
- [Kuzelia, Zenon]. “Posyzhinie i zabavy pry mertsy v ukrains'kim pokhoronnim obriadi”, podav Zenon Kuzelia (Konets'). *Zapysky Naukovoho tovarystva imeny Shevchenka*, т. CXXII. L'viv, 1915: 103–160 [in Ukrainian].
- Kysilevs'ka, Olena. “Pokhoronni zvychai j obriady v seli Tovmachyku, Kolomyjs'koho povita”. *Etnohrafichnyj zbirnyk*, t. XXXI–XXXII. L'viv, 1912: 299–302 [in Ukrainian].
- Levinovs'ka, Liudmyla. “Kartohrafuvannia pokhoronno-pomynal'noi obriadovosti na Pokutti”. *Visnyk Prykarpats'koho universytetu. Istoriiia*, vyp. 20. Ivano-Frankivs'k: PNU im. V. Stefanyka, 2011: 238–246 [in Ukrainian].
- Mroczo, Franciszek Xawery. *Śniatyńszczyzna. Przyczynek do etnografii krajowej*, cz. 1. Lwów, 1897 [in Polish].
- Mykhajlets'kyj, Osyp. “Pokhoronni zvychai j obriady v seli Trostianty, Sniatyns'koho povita”. *Etnohrafichnyj zbirnyk*, t. XXXI–XXXII. L'viv, 1912: 302–315 [in Ukrainian].
- Onyschuk, Antin. “Pokhoronni zvychai j obriady v seli Karlovi, Sniatyns'koho povita”. *Etnohrafichnyj zbirnyk*, t. XXXI–XXXII. L'viv, 1912: 315–338 [in Ukrainian].
- Pan'kiv, Mykhailo. “‘Mamko moia, zozulen'ko moia...’ (Pokhoronno-pomynal'ni zvychai i obriady na Pokutti)”. *Berehynia*, № 1. 2002: 37–54 [in Ukrainian].
- Pan'kiv, Mykhailo. “Pokhoronno-pomynal'ni zvychai i obriady na Pokutti”. *Naukovi Zapysky [Ivano-Frankivs'kyj kraieznavchyj muzej]*, vyp. 5–6. Ivano-Frankivs'k, 2001: 50–75 [in Ukrainian].
- Piotrowicz, Stanisław. “Znachorka i wróżka Jewdokia Bojczuk. Materiały folklorystyczne ze wsi Bortnik na Pokuciu”. *Lud: Organ Towarzystwa Ludoznawczego*, t. XIII. Lwów, 1907: 118–129, 216–232 [in Polish].
- Schnaider, Józef. “Lud Peczeniżyński”, cz. II. *Lud: Organ Towarzystwa Ludoznawczego*, t. XIII. Lwów, 1907: 21–33, 98–117, 202–215 [in Polish].
- Voloshyns'kyj, Ivan. “Pokhoronni zvychai i holosinia v Horodenschyni”. *Materiialy do ukrains'koi etnol'ogii*, т. XIX–XX. L'viv, 1919: 194–213 [in Ukrainian].

TRADITIONAL FUNERAL AND MEMORIAL CUSTOMS AND RITES IN POKUTTIA

Volodymyr HALAICHUK

Ivan Franko National University of Lviv

The Chair of Ethnology

1 Universytetska str., Lviv, 79000, Ukraine

e-mail: halay_czuk@ukr.net

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-7780-5876>

The article comprehensively examines traditional funeral and memorial customs and rites in Pokuttia: ideas about death, the afterlife and the soul, folk signs that portend death, methods of ending agony, making a coffin, washing the body, dressing the deceased, vigil for the dead, the funeral itself, memorial dinners, mourning, arrangement of a memorial sign on the grave, cases of magical use of attributes of the deceased, etc.

The research was carried out mainly on the author's field materials recorded during 2015–18 in more than thirty settlements of Horodenka, Snyatyn, Tlumach, Kolomyia and Kosiv district. At the same time, the materials of Oskar Kolberg, Frantisek Mrochko, Olena Kysilevska, Osyp Mykhailetskyi, Antin Onyschuk, Ivan Voloshynskyi, Mykhailo Pankiv and other well-known researchers of the traditional culture of the Pokuttia people were involved.

The preservation of a number of archaic in origin and apparently pre-Christian elements, as well as the changes and losses in this area caused by the passage of time, were noted at various stages of Pokuttia funeral and memorial rites. In particular, it is worth noting that in the past there were games near the dead in Pokuttia under the general name "Lubok" or "Hrushka". To some extent, the custom of giving away his old things on behalf of the deceased is still preserved – the so-called custom of "gifts through the coffin" ("dariv cherez derevyshche"). The custom of "guarding the soul" ("sokotyty dushu") in the house of the deceased on the first night after the funeral is still preserved.

Keywords: ethnology, Pokuttia, funeral and memorial rites, customs, beliefs, ideas about death and the dead

Стаття надійшла до редколегії 13.12.2022

Стаття прийнята до друку 21.12.2022